TĖVYNĖS SARGAS

POLITIKOS IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ ŽURNALAS

Lietuvos nepriklausomybės atstatymas ir jos netekimas

Pirmojo "Tėvynės Sargo" redaktoriaus atsiminimai

Koks yra rusas

Nacinė Lietuvos okupacija

Lietuvių politinių grupių antrasis apsijungimas Lietuvai laisvinti

Žygis į Jungtines Tautas

Ryšių su Lietuva klausimu

Politika Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongrese

1966 m. Nr. 1 (27)

TĖVYNĖS SARGAS—GUARDIAN OF THE FATHERLAND

Pradėtas leisti 1896 m. — Established 1896

Redaguoja—Editor: St. Dzikas

Redakcijos adresas—Address of Editor: 89-17 97th Street, Woodhaven, N. Y., 11421

Administracija—Administration: Jonas Jakučionis, 503 Euclyd Ave., Brooklyn, N. Y., 11208

Leidžia *Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjunga*, Krikščionių Demokratų Internacionalo (NEI) ir Vidurio Europos Krikščionių Demokratų Sąjungos (CDUCE) narys.

Published by *The Lithuanian Christian Democartic Union*, a member of Christian Democratic International—Nouvelles Equipes Internationales (NEI) and Christian Democratic Union of Central Europe (CDUCE).

Tėvynės Sargo bendradarbiai:

J. Aistis, K. Ališauskas, P. Bagdanavičius, kun. V. Bagdanavičius, M.I.C., inž K. Barauskas, vysk. V. Brizgys, Dr. A. M. Budreckis, Dr. J. Budzeika, St. Dzikas, prof. Dr. Eretas, M. Galdikienė, P. Gaučys, Dr. J. Girnius, J. Gobis, prof. J. Gravrogkas, A. Gražiūnas, Dr. D. Jasaitis, J. Kairys, A. J. Kasulaitis, kun. J. Kidykas, kun. T. Krištanavičius, S.J., kun. J. Krivickas, Dr. A. Kučas, Dr. O. Labanauskaitė, Dr. V. Litas, St. Lušys, Dr. P. Mačiulis, P. Maldeikis, Ig. Malinauskas, Č. Masaitis, J. Matulionis, prof. Dr. J. Meškauskas, K. Mockus, J. Mulokas, Pr. Pauliukonis, V. Peldavičius, L. Prapuolenis, J. Puškorius, prof. Dr. K. Račkauskas, prof. Dr. A. Ramūnas, O. Rancans, S. Rauckinas, Dr. P. V. Raulinaitis, A. Repšys, Dr. A. Sužiedėlis, S. Sužiedėlis, Dr. K. Šidlauskas, Dr. A. Škėrys, P. Spetyla, prel. L. Tulaba, P. Vainauskas, V. Vaitiekūnas, kan. M. Vaitkus, kun. J. Vaškas, M.I.C., Dr. V. Viliamas, kan. V. Zakarauskas, Br. Zumeris, Dr. Kl. Žalalis, J. Žalys, Dr. T. Žiūraitis, O.P., B. Žukauskas ir kiti.

TĖVYNĖS SARGAS

POLITIKOS IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ ŽURNALAS

1966 m. Įsteigtas 1896 m. **1 (27) nr.**

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATSTATYMAS IR JOS NETEKIMAS

Petys gi į petį, na, vyrai, kas gali
Sustoję į darbą už mylimą šalį,
Prikelkime Lietuvą mūsų ...

DOMAS JASAITIS
Tampa, Fla., JAV

Lietuva nusprendžia būti nepriklausoma

Jau* ketveris metus ūžė karo viesulas. Vilhelmas II, Vokietijos rex-imperator, ir jo kariuomenė kontroliavo erdvę nuo Antverpeno iki Kaukazo ir nuo Hamburgo iki Persijos įlankos. Lietuva buvo okupuota ir vadinama Ober-Ost sritimi. Žmonės buvo beteisiai, medžiagiškai apiplėšti. Politinis išsilaisvinimas atrodė fata morgana. Tačiau ir tos sunkios okupacijos sąlygose Lietuvos Taryba savo posėdyje 1918 m. vasario 16 d. vienu balsu nutarė kreiptis į Rusijos, Vokietijos ir kitų valstybių vyriausybes šiuo pareiškimu:

"Lietuvos Taryba, kaipo vienintelė lietuvių tautos atstovybė, remdamos pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu 1917 m. rugsėjo mėn. 18-23 d. skelbia atstatanti nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos Valstybę su sostine Vil-

* Šis straipsnis buvo parašytas praėjusiam T. Sargo numeriui, tačiau, autoriui susirgus, negalėjo būti galutinai paruoštas spaudai. Kadangi jame keliami klausimai nėra nustoję aktualumo, jį spausdiname šiame numeryje. **Red.**

Lietuvos Nacionalinė M. Mažvydo Biblioteka

niuje, ir atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis. Lietuvos Taryba pareiškia, kad Lietuvos Valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galima greičiau sušauktas Steigiamasis Seimas, demokratiniu būdu visų jos gyventojų išrinktas."

Kelių tolesnių mėnesių būvy karo laimė pakito. 1918 m. lapkričio 11 d. Alijantų vyriausias kariuomenės vadas maršalas F. Foch diktavo Compiègne miške vokiečių kariuomenei kapituliacijos sąlygas . . . Keistas sutapimas: tą pačią dieną Vilniuje buvo sudaryta prof. A. Voldemaro vadovaujama pirmoji Lietuvos vyriausybė.

Tautinio renesanso vizijos tapo kūnu

R.S.S.F.R. Liaudies Komisarų Taryba 1918.8.29 Maskvoje paskelbė įsaką Nr. 698 Rusijos su Vokietija bei Austro-Vengrija sutartims dėl Lietuvos-Lenkijos padalinimų panaikinti: "Su Prūsijos Karalystės ir Austro-Vengrijos vyriausybėmis sutartys ir aktai — atsižvelgiant į faktą, kad jie yra priešingi tautų apsisprendimo principui ir rusų tautos teisinei revoliucinei sampratai, kuri lenkų tautai pripažįsta neatimamą teisę nuspręsti savo pačios likimą ir apsijungimą — šiuo nutarimu visiems laikams panaikinami." Įsaką pasirašė V. Leninas, Liaudies Komisarų Tarybos pirmininkas, ir L. Karachanas, užsienio r. komisaro pavaduotojas.

Lietuvių Brastos taikos konferencijoje Sovietų delegacija paskelbė: "Kaip žinia, Rusijos Vyriausybė pagal savo principus jau yra paskelbusi visoms be išimties į Rusijos valstybės sudėtį įeinančioms tautoms apsisprendimo teisę, net iki visiško atsiskyrimo. Vyriausybė priima dėmesin Lenkijos, Lietuvos, Kuršo ir Estijos bei Livonijos dalių liaudies valia išreikštą nusistatymą siekti visiškos valstybinės nepriklausomybės ir atsiskyrimo nuo Rusijos. Vyriausybė pripažįsta, kad esamomis sąlygomis šie pareiškimai turi būti laikomi visuotinės valios išraiška, ir yra pasiruošusi daryti iš to logiškai einančias išvadas." Panašiai byloja ir šis dokumentas: "Išklausęs Taikos Delegacijos pranešimą ir visiškai pritar-

damas jos veiklai, Darbininkų, Kareivių ir Valstiečių Tarybų atstovų Centro Komiteto, Petrogrado Sovietų ir Demobilizacijos Konferencijos, atstovaujančios visą kariuomenę, bendras susirinkimas nutaria: ... Mes pareiškiame ... Rusija palieka ištikima savo tarptautinei politikai ... Mes pasisakome už paveikų Lenkijos, Lietuvos, Kuršo savarankišką apsisprendimą ... Mes niekuomet nepripažinsime svetimos valios primetimo bet kuriai tautai." (Dokumentai, Lietuva, N.Y., 1954 p. 69-70)

Sovietų Rusijos politikos dviveidiškumas

Sąjungininkai panaikino Vokietijos ir Rusijos Lietuvių Brastos taikos sutartį ir įsakė vokiečių kariuomenei pasitraukti iš okupuotų Rusijos sričių. Sovietuose papūtė tuojau kitoki politiniai vėjai, ir pradėjo pilnai reikštis jos dviveidiška politika. Paskui besitraukiantį Wehrmachtą įkandin slinko raudonoji armija. Lenino paskelbta tautų apsisprendimo teisė, gausios deklaracijos tuo klausimu buvo nusviestos į revoliucijos archyvą, nes "Estija, Latvija ir Lietuva yra kaip tik ant kelio Rusijai į Vakarų Europą ir dėl to yra kliūtis mūsų revoliucijai, nes Sovietų Rusiją atskiria nuo revoliucingos Vokietijos ... Šis skiriantis pylimas turi būti sugriautas. Rusų raudonasis proletariatas turi susirasti progą veikti Vokietijos revoliuciją. Baltijos jūros užvaldymas įgalintų Sovietų Rusiją sukelti socialinę revoliuciją Skandinavų kraštuose. Taigi Baltijos jūra taptų socialinės revoliucijos jūra" (Izviestija, 1918.12.28, Maskva). Trim dienom prieš tai (1918.12.25) S. R. Liaudies Komisarų Taryba, prašoma tik popieriuje egzistavusios sovietinės Lietuvos vyriausybės, nutarė:

1. Sov. Rusijos Vyriausybė pripažįsta Sovietinės Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. S. Rusijos Vyriausybė vyriausią valdžią Lietuvoje pripažįsta Lietuvos sovietams, bet, kol susirinks Sovietų Kongresas, — Mickevičiaus-Kapsuko vadovaujamai Laisvajai Revoliucinei Darbininkų Vyriausybei. 2. S. R. Vyriausybė įsako visoms S. Rusijos civilinėms ir karinėms įstaigoms, kurios su Lietuva turės ryšio, teikti visokią reikalingą pagalbą Sov. Lietuvos vyriausybei ir kariuo-

menei kovoje dėl Lietuvos išsilaisvinimo iš buržuazinio jungo." Ir šitą "tautos apsisprendimo" aktą pasirašė V. Leninas. Iš tikrųjų S. Rusija paskelbė Lietuvai karą ir paskyrė okupuotai šaliai kvislinginę vyriausybę. Tą pačią mūsų šalies "išlaisvinimo" schemą S. Sąjunga pakartojo 22 m. vėliau.

Lietuva atsidūrė mirtiniame pavojuje, nes prof. A. Voldemaro "negyvo neutraliteto" ministerių kabinetas tokios raidos nenumatė ir nesugebėjo organizuoti savo ginkluotų pajėgų atstatytai nepriklausomybei ginti. Išoriniam pavojui griūtiškai didėjant, anų laikų valdžios viršūnės buvo panikos parblokštos. "... A. Smetona, prof. Voldemaras, Martynas Yčas šiąnakt (1918.12.20) išvažiavo, nepranešę net Kabinetui apie savo išvažiavimą." (M. Šleževičius, p. 81, Terra, 1954). Todėl nenuostabu, kad Kapsuko-Mickevičiaus okupacinė vyriausybė, nešama ant Maskvos raudonos armijos durtuvų, pasiekė Vilnių ir veržėsi plačiu baru į Lietuvos teritoriją.* Bet laisvės užburta tauta buvo pasiryžusi jos neišsižadėti. Plačios koalicijos pagrindais sudarytos vyriausybės priekyje atsistojo Mykolas Šleževičius ir jam pavyko įjungti į likiminę kovą visą tautą. Savo entuziazmu, tikėjimu į tautos gyvastingumą, jos ištikimybę gimtajai žemei, jis grąžino tautos masėms lūžtantį pasitikėjimą savo vyriausybe ir laisvėjančia Lietuva.

Atgimusi ir apsisprendusi gintis Lietuva pareikalavo "neatidėliojant atšaukt ir išvest iš Lietuvos Valstybės teritorijos ginkluotus Raudonosios armijos būrius..." Tai nepadarius, ji pasiliko teisę "imtis tinkamų žingsnių Lietuvos Valstybės žemių neliečiamybei ir jos piliečių liuosybei apsaugoti" (1919.1.16 Užs. R. ministerijos valdytojo A. Janulaičio nota Maskvai).

1918 m. gruodžio 29 d. paskelbiama, kad Lietuva yra pa-

---

* Nuomonė, kad Vokietija nenorėjusi Vilniaus lenkams užleisti ir kad lenkai jį užgrobė jėga, nėra teisinga. "Pagaliau Reicho vyriausybė telefoniniu liaudies įgaliotinio (Volksbeauftragten) Scheidemanno pasikalbėjimu su gener. įgaliotiniu prie Lietuvos Vyriausybės Zimmerle pareiškė, kad ji sutinkanti perleisti valdžią į Vilniuje esančių lenkų rankas." Bet iš tikro Vokietija vykdė dvigubą žaidimą. Motyvus, kodėl vokiečiai, prieš perleisdami Vilnių bolševikams, dar buvo jį atidavę lenkams, atskleidžia Rytų Fronto Zentralrato 1918.12.25 telegrama X Armijos (ji buvo okupavusi Lietuvą) Soldatenratui. Apie tai plačiau rašo K. Škirpa (M. Šleževičius, p. 227-28, Terra, 1954 m.)

vojuje ir pašaukiami kraštui ginti savanoriai. Vasario 13 d. skelbiama pirmoji naujokų mobilizacija, vasario 16 d. paskelbiamas krašte karo stovis "ne Lietuvos žmonių laisvei suvaržyti, bet gyventojus nuo bado ginti, apsaugoti kraštui nuo plėšikų ir tėvynei nuo išdavikų . . . Kas nusikals Nepriklausomos Lietuvos Valstybės išdavimu, bus mirtimi baudžiamas. Agitacija prieš agitaciją, jėga prieš jėgą . . . Tik kariuomenę turėdami galėsime gintis. Vyriausybė pasitiki tik savo žmonių jėga . . ." Masinei piliečių demonstracijai, kurios nusiteikimą Dr. Draugelis išreiškė žodžiais "Imk mūsų gyvybes, imk mūsų turtą, tik neleisk priešams paglemžti mūsų laisvės", M. Šleževičius, dėkodamas už paramą ir padrąsinimą, pasakė: "Lietuvos valdžia yra pasiryžusi geriau žūti, negu atsižadėti Lietuvos nepriklausomybės. Geriausiųjų Lietuvos sūnų kraujas, pralietas dėl mūsų žemės laisvės, šaukia mus ištverti. LIETUVA BUS NEPRIKLAUSOMA. JI KITOKIA BŪTI NEGALI." (Dienraštis "Lietuva" 1919.8.17, Kaunas).

Visuotinoji tautos dvasinių jėgų ir medžiaginių turtų mobilizacija padarė stebuklus. Atgimusi Lietuva 1919 m. būvy sukūrė veiksmingą kariuomenę ir krašto administraciją, išvijo už Dauguvos Raudonąją gvardiją, sutraškė P. O. V. ruoštą priešvalstybinį, išdavikišką sąmokslą, sustabdė Lenkijos veržimąsi į Pietų Lietuvą, kirto mirtiną smūgį Bermonto - Avalovo įsiveržėliams, sudarė sąlygas susirinkti Steigiamajam Seimui.

Pacta sunt servanda?

Sovietų Rusija, pralaimėjusi karą su Lietuva, Latvija ir Estija, vėl prisiminė tautų apsisprendimo teisę.

1920 m. liepos 12 d. buvo pasirašyta Maskvoje taikos sutartis. Jos §1 skamba: "Remdamosi RFS Tarybinės Respublikos paskelbtąja teise tautoms laisvai apsispręsti ligi visiškai atsiskiriant nuo valstybės, kurios sudėtyje jos yra, Rusija be atodairos pripažįsta Lietuvos Valstybės savarankiškumą ir nepriklausomybę su visomis iš tokio pripažinimo einančiomis juridinėmis sekmėmis ir visiems amžiams atsisako nuo visų Rusijos suvereniteto teisių, kurių ji yra turėjusi lietuvių tautos ir jos teritorijos atžvilgiu.

Faktas, kad Lietuva buvo kuomet priklausiusi Rusijai, neuždeda lietuvių tautai ir jos teritorijai Rusijos atžvilgiu jokių pareigų."

Taika tarp abiejų šalių buvo stiprinama. 1926.9.28 Maskvoje buvo pasirašytas nepuolimo paktas. Pagal jo §§ 2 ir 3 abi šalys įsipareigoja visose aplinkybėse gerbti viena kitos suverenumą bei teritorinį integralumą ir neliečiamybę ir susilaikyti nuo bet kurių agresijos veiksnių prieš antrąją šalį. Tuo atveju, jei tarp susitariančiųjų šalių kiltų konfliktas ir, jei nebūtų galima išspręsti to konflikto diplomatiniu keliu, jos sutaria skirti taikomąsias komisijas. Tą pačią dieną S. Rusijos vyriausybė pareiškė: "Lietuvos sienų pažeidimas (Vilniaus srities užgrobimas m.p. D.J.), padarytas prieš lietuvių tautos valią, nepakeitė S. Sąjungos vyriausybės nusistatymo dėl teritorinio Lietuvos suverenumo 1920 metų liepos 12 d. Lietuvos Taikos sutarties su Rusija antrojo straipsnio ir jo priedo." Nepuolimo paktas 1936 m. buvo pratęstas ligi 1945 metų.

1933 m. buvo pasirašyta tarp Lietuvos ir S. Rusijos sutartis užpuolimo sąvokai apibrėžti. Jos §2 nustato "užpuolike valstybe bus pripažinta ta, kuri pirma padarys vieną iš šių veiksmų: a) paskelbs karą kitai valstybei, b) įsibraus ginkluotomis jėgomis, net ir karo nepaskelbusi, į kitos valstybės teritoriją, c) užpuls savo žemyno, jūrų arba oro jėgomis, net ir karo nepaskelbusi, kitos valstybės teritoriją, d) jokiu politiniu, kariniu, ekonominiu arba kokio nors kito pobūdžio samprotavimu nebus galima pagrįsti arba pateisinti užpuolimo." Be to S. Rusiją ir Lietuvą saistė Tautų Sąjungos statutas ir Kellogg-Briando paktas (1928).

Lietuvos ir Vokietijos santykiai buvo pagrįsti įvairiomis tarptautinėmis sutartimis.

Hitlerio ir Stalino sąmokslas prieš taiką

Ta romantiška politinė "peaceful coexistence" tęsėsi kelioliką metų. Ilgainiui tarp Hitlerio ir Stalino buvo "sukurtas tinkamas politinis pagrindas . . . jiem abiem atsirado pakankamai vietos prie Baltijos". Nacinis Reichas ir komunistinė

Maskva buvo slaptai susitarę vykdyti agresiją prieš taiką. Kaip deus ex machina 1939.8.23 atskrido į Maskvą Ribbentropas, Hitlerio užsienių reikalų ministeris. Ir vykusiame per ištisą naktį Kremliuje posėdyje buvo susitarta visais klausimais. Buvo pasirašytas nepuolimo paktas. Prie jo buvo prijungtas griežtai slaptas protokolas. Jo pirmas paragrafas pasmerkė Baltijos valstybes mirčiai: "Tuo atveju, jeigu srityse, priklausančiose Baltijos Valstybėms (Suomijai, Estijai, Latvijai ir Lietuvai), įvyktų teritorinių bei politinių pertvarkymų, šiaurinė Lietuvos siena bus Vokietijos ir SSSR interesų sferos siena. Tuo atžvilgiu abi šalys pripažįsta Lietuvos interesus Vilniaus krašte."

1939 m. rugsėjo 1 d. Hitleris užpuolė Lenkiją. Rugsėjo 17 d. Lenkijos vyriausybė pasitraukė iš Varšuvos. Tos pačios dienos rytą Raudonoji armija įsiveržė į rytinę Lenkijos dalį. Anglija ir Prancūzija paskelbė Vokietijai karą, bet tai buvo "drôlle guerre" ir neatnešė Lenkijai jokios militarinės pagalbos. Lenkija buvo sugriauta. Įvyko ketvirtas jos padalinimas.

Vakarų valstybių reakcija į agresijos padarinį

Atrodo, kad sąjungininkai, turėdami galvoje savo gyvybinius interesus, Sovietų įsiveržimą į Lenkiją ir jos rytinių sričių okupaciją toleravo ir jai pritarė.

Churchillis 1939.10.1 pareiškė: "But that the Russian Armies should stand on this line was clear and necessary for the safety of Russia against the Nazis menace. At any rate the line is there, and an Eastern Front has been created which Nazi Germany not dare to assail." (The New York Times, 1939.10.2). Panašiai kalbėjo ir Lordas Halifax. "Reikia pasakyti du dalyku 1) Sovietai niekuomet nebūtų tai padarę, jei Vokietija nebūtų užpuolus Lenkijos, net be karo paskelbimo. 2) Istoriškai yra įdomu, kad Sovietų vyriausybė pastūmė Rusijos sieną iki ribų, rekomenduotų Versalio konferencijoje" (House of Lords, vol. 114, 1566). Bet "garbingas" lordas, gindamas Anglijos reikalus, prasilenkė su tiesa, nes Lenkijos padalinimą (linija Sanas, Visla, Narevas) Stalinas ir Hitleris "draugiškai" buvo sutarę jau 1939.8.23. Neprasitarė jis, kad

S. Rusija, sulaužydama nepuolimo sutartį ir Kelloggo paktą užpuolė iš pasalų Lenkiją.

Laisvų tautų ir valstybių skrodimas dar nebuvo baigtas. 1939 m. rugsėjo 27 Ribbentropas atskrido antrą kartą į Maskvą pasirašyti naują slaptą protokolą. Stalinas už pritarimą nužudyti Lenkiją ir nesudaryti antro fronto Rytuose laukė "dosnios vokiečių vyriausybės paramos". Rugpiūčio 23 slaptas protokolas buvo pakeistas S. Rusijos naudai. Visa Lietuva, išskyrus mažą jos žemės juostą (į pietvakarius nuo Kudirkos Naumiesčio, Šešupe pro Pilviškius, Mariampolę, Liudvinavą, Krosną, Kapčiamiestį) atiteko Sovietijai. Vėliau ir jis po ilgų derybų buvo parduotas S. Rusijai už $7.500.000.

Pasirašius antrąjį protokolą, S. Sąjunga privertė Lietuvą 1939.10.9 pasirašyti "savitarpinės" pagalbos sutartį ir leisti įsteigti savo teritorijoje karines bazes bei laikyti jose stambias įgulas. Ta pačia proga Lietuva atgavo Vilnių ir mažą dalį Vilniaus krašto žemių, iki tol lenkų okupuotų. "Apie grąžintinus Vilniaus krašto plotus pagal 1920 m. sutartį Stalinas - Molotovas nesileido į jokias diskusijas. Negrąžino net Švenčionių ir Marcinkonių, gyviausių ir aktingiausių lietuvybės centrų," taip tvirtina St. Raštikis, Lietuvos delegacijos narys (Lietuva, N. 5, 1954, p. 57). Lietuvos nepriklausomybei buvo užnerta mirties kilpa. Ji buvo užveržta 1940.6.15. Kariškai okupuota, ji buvo susovietinta ir įjungta į Sovietų Sąjungą. Nuo Romos laikų galiojo posakiai *pacta sunt servanda* ir *clara pacta amicos faciant*. Bet įvyko kitaip. Sovietų Rusija sulaužė visas anksčiau minėtas sutartis. Ji vykdė Lenino teigimą: "Pažadai yra kaip tešlainio pluta: ji daroma, kad būtų sulaužyta. Būtų kvaila ir nusikalstama surišti savo rankas, darant pastovius susitarimus bent su kuo." Dar žiauriau pasisakė Stalinas: "Žodžiai neturi ryšio su veiksniais; jei taip nebūtų, tai kas paliktų iš diplomatijos. Žodžiai yra vienas daiktas, veiksmai kitoniškas reikalas. Geri žodžiai yra kaukė paslėpti blogiems veiksmams. Nuoširdi diplomatija yra neįmanoma, kaip sausas vanduo arba medinė geležis." (Soviet Treaty Violations, Albert, N. 5, Department of Defense, Washington, 25, D.C.) Demokratinių valstybių reakcija į Sovietų Rusijos nusikalstamą tarptautinių sutarčių laužimą buvo pilotiška.

Vokietijos-Lenkijos karui prasidėjus, Anglija ir Prancūzija prašė JAV pranešti SSSR, kad pastarosios Lenkijos užpuolimas bus laikomas casus belli. Bet iš tikro visa susiklostė kitaip. Rugsėjo 17 d. prasidėjęs Sovietų Sąjungos žygiavimas į Lenkiją buvo kvalifikuotas kaip "nusikalstama agresija". Bet nebuvo atsakyta į ją karo paskelbimu. Britanijos ir Prancūzijos pasiuntiniai Maskvoje patarė savo vyriausybėms to nedaryti, nes "toksai aktas slepia savyje pavojų sublokšti Rusiją ir Vokietiją į visišką karinį ir ūkinį bendradarbiavimą". (From Report of the Ambassadors in Moscow, Foreign Relations, 1939, vol. I, 432-3). JAV laikė Baltijos valstybių okupaciją "apgalvotu jų suverenumo panaikinimu" (Department of State, Bulletin, July 27, 1940, p. 48). C. Hull, valstybės sekretorius, rašė savo dienyne: "Kadangi trys Baltijos valstybės išlaikė nominaliai savo vyriausybes ir nepriklausomybes, tai nėra reikalo daryti, mūsų nuomone, kitokių diplomatinių veiksmų" (Cordell Hull, Memoirs, 701). Tai buvo didelė paslauga Maskvos agresoriams. Jie plačiai išnaudojo tą "diplomatinę" formulę ir ilgainiui įkūrė visą eilę "nominaliai" nepriklausomų visiškai Maskvos ūkiškai ir kariškai kontroliuojamų satelitinių valstybių. Visgi JAV lig šiol nepripažino Baltijos valstybių aneksijos. Tai pagrindinės reikšmės faktas mūsų kovoje už tautos išlaisvinimą ir dekolonizaciją. Britanijos elgesys nebuvo toks griežtas. Yra duomenų, kad jos atstovas Sir Stafford Cripps jau 1940 m. spalio mėn. pasiūlė Maskvai de facto pripažinimą visų jos aneksuotų teritorijų. Bet to buvo Maskvai per maža (The Undeclared War 1940-41, psl. 124, Wm. Longer and S. E. Gleason, New York, 1953).

Ar Lietuvos vyriausybė žinojo slapto protokolo turinį?

Prisimenant užgriuvusias mūsų šalį nelaimes, nenoromis kyla klausimas ar anų laikų vyriausybė žinojo paruoštą kraštui žūtį?

Pirmojo "visiškai slapto" protokolo paslaptis nebuvo išsaugota. 1939.8.24 Maskva - Berlynas paskelbė jų pasirašyto nepuolimo pakto viešąją dalį. Bet tą pačią dieną JAV pasiuntinys Maskvoje L. A. Steinhardt telegrafavo Valstybės De-

partamentui: "Aš esu visiškai slaptai painformuotas, kad praėjusią naktį pasiektas pilnas susitarimas tarp Sovietų ir Vokietijos vyriausybių dėl Rytų Europos teritorijų. Pagal jį Estija, Latvija, Rytinė Lenkija ir Besarabija pripažintos Sovietų gyvybinių interesų sfera. Atrodo, kad Suomija nebuvo suminėta" (Foreign Relation, 1939, I, 343). Pačių lietuvių paskelbtų žinių tuo reikalu labai šykštu. Šiek tiek tą paslaptį nušviečia St. Raštikis, Lietuvos delegacijos narys ir derybų dėl karinių bazių įsteigimo dalyvis. Stalinas su pašaipa pasakė, kad "Ribbentropas turėjo pretenzijų į visą Lietuvą . . . Bet mes nesutikome . . . Vėliau iki Nemuno . . . Bet mes nesutikome . . . Pagaliau Ribbenropas paprašęs, kad Vokietijai būtų palikta tik nedidelė Suvalkijos dalis." Čia pat Stalinas paprašė Molotovą parodyti Lietuvos delegatams žemėlapį, kuriame juoda linija buvo paženklintas Vokietijai atiduotas Lietuvos žemės gabalas. "Su tuo mes sutikome", baigė Stalinas.

"Visi mes (delegacijos nariai) nustebę klausėme Stalino pasakojimo. Urbšys, tuometinis Lietuvos U. R. ministras, atvirai pasakė, kad jis nenoris tikėti. Stalinas supykęs atsakė: 'Taip, tai išspręsta, ir šis reikalas baigtas'. . . Visi buvome labai susijaudinę. Urbšys mėgino protestuoti, tačiau Stalinas jį pertraukė ir neleido kalbėti . . . Ir vis dėlto mes nenorėjome tikėti, kad taip tikrai būtų" (Lietuva, N. 5, New York, p. 54). Iš to atpasakojimo tektų padaryti išvadą, kad nė tuometinė vyriausybė, nė karo vadovybė nežinojo apie minėtus slaptus Berlyno - Maskvos susitarimus. Ir net juos sužinoję nepranešė tautai apie jos grėsmingą likimą ir nesiėmė jokių žygių tragiškai ateičiai ruoštis. Jei ištikrųjų taip buvo, tai toksai nežinojimas parodo vyriausybės visišką izoliaciją tarptautiniame gyvenime.

Neseniai pasirodęs A. Merkelio veikalas "Antanas Smetona" pateikia apsčiai duomenų nušviečiančių tą lemtingą laikotarpį.

Lenkijos - Vokietijos karui prasidėjus, Lietuvos vyriausybė paskelbė 1939.9.1 Neutralumo įstatymui 1939.1.25 vykdyti aktą.

A. Smetona savo atsišaukime į tautą tarp kitko pareiškė:

"Jei valstybė yra laivas, tai žinia, kaip reikia elgtis tiems, kurie juo plaukia. Reikia pasitikėti savo kapitonu, jo vairininku. Didelė bėda atsitiktų, jei keleiviai per audrą taptų neramūs ir imtų į šalis mėtytis. Tada galėtų žūti laivas su visais, kuriame jie keliauja. Tad reikia visiems būti ramiems ir kantriems . . . Tautos gyvybė reikia netik saugoti, bet ir ginti visomis doromis priemonėmis . . . aukoti darbą, lėšas ir, prireikus, dargi savo gyvybę. Kaip ir ko saugotis, *kaip ir kas ginti, prireikus paaiškins išmaningieji valdžios pareigonys. Jų klausykite — ir darykite, kaip būsite nurodomi*" (A. Sm., p. 531).

Sunku suvokti, kodėl tuometinė vyriausybė, paskelbusi Lietuvos neutralumą, galvojo apsaugojusi tautos ir valstybės reikalus. Neutralumas tik efektingas, jei jį pripažįsta kitos valstybės ir jei turima ginkluotų pajėgų, reikalui iškilus, jį apginti. Pareiškimai: "Lietuva griežtai laikysis neutralumo ir, jeigu jis bus pažeistas, jį ginsianti visomis priemonėmis" (K. Bizauskas 1939.8.29 ir min. p-kas J. Černius 1939.8.31, A. Smetona p. 533) buvo tik žodžiai. Tai patvirtina ir A. Merkelio, neabejotinai žinojusio A. Sm. tikrą nusiteikimą, mintys.

"Neutralumo įstatymas ir vėliau jam vykdyti aktas buvo problematiški: daugiau deklaracinio bei moralinio, negu realinio bei praktinio pobūdžio" (A. Sm., p. 530). Arba: "Lietuvos *neutralumo politiką lėmė ne tiek problematiškas nepriklausomybės išlaikymas*, kiek savigarbos ir moralės motyvai" (A. Sm., p. 533). Atrodo, kad miražinio, nerealaus ir tik sąlygiškai vienos Vokietijos pripažinto neutraliteto fikcija paraližavo tuometinio autoritetinio režimo galvojimą ir valią, atėmė veikimo laisvę. Nenuostabu, kad A. Smetona buvo priešingas kariuomenės vado gen. Raštikio siūlymui paskelbti mobilizaciją, kad atsisakė suteikti audienciją Lenkijos pasiuntiniui Chorvatui, Vokietijos pasiuntiniui Zechlinui ir net savo pasiuntiniui Vokietijoje K. Škirpai" (A. Sm., p. 534). Ta savotiška diplomatija buvo grindžiama norėjimu įrodyti, kad "Lietuva ne tik žodžiais, bet ir darbais vykdo neutralumą" (A. Sm., p. 534).

Kai kurie A. Merkelio paskelbti faktai leidžia galvoti, kad Smetona ir jo vyriausybė vis dėlto turėjo ryšį ir su są-

jungininkais ir su Vokietija. "Iš kariuomenės vado gen. St. Raštikio dr. Zechlinas sužinojęs, kad D. Britanija ir Prancūzija smarkiai veikiančios, kad Lietuva jokiu būdu neatsisakytų savo neutralumo, kad ta pačia kryptimi veikianti S. Sąjunga." (A. Sm., 534). Pirmosios dvi valstybės gynė Lenkijos interesus, o pastaroji darė spaudimą, kad Lietuva nesueitų į artimesnius santykius su Vokietija, nes taip atsitikus, ji negalėtų įvykdyti be abejo jau jos suplanuotos agresijos prieš Lietuvą. S. Sąjungos agresingos užmačios Baltijos respublikų, Lenkijos ir Rumunijos link pakankamai išryškėjo 1939 m. vasarą kelius mėnesius užtrukusių derybų Maskvoje su Prancūzija ir Anglija metu. Jos baigėsi fiasco, nes pastarosios atmetė Sovietų reikalavimą leisti Raudonajai armijai, karo veiksmams prasidėjus (turėta galvoje Vokietija) įžygiuoti į tas valstybes be jų pačių sutikimo. Staiga 1939.8.23 pasirašytas Ribbentropo-Molotovo nepuolimo paktas verčia galvoti, kad Hitleris patenkino Sovietų agresinius užmojus viena ar kita forma. Po to, kai S. Rusija iš pasalų užpuolė 1939.9.17 Lenkiją, negalėjo likti net mažiausių iliuzijų, kad panašus likimas ištiks ir Baltijos valstybes. Bet "Lietuvos laivo vairininkas" matyti galvojo kitaip. Net ir sovietiškas karines bazes įkurus Lietuvoje, jis nebuvo padaręs tos išvados. "O gal neokupuos?" — galvojo asmuo, pasivadinęs valstybės kapitonu — vairininku.

Vokietija gausiais remaršais primygtinai skatino suprasti 1939.8.24 - 9.21 laikotarpyje besirealizuojančią naują politinę situaciją Rytų Europoje ir visai aiškiai sugestionavo naujos orientacijos kryptį. Atrodo, kad dr. Zechlinas, Vokietijos atstovas Kaune, žaidė politinį pokerį maksimaliai atviromis kortomis. Jis pabrėžė "Vokietijos vyriausybės simpatijas Lietuvos aspiracijoms atgauti Vilniaus kraštą, o įvykus tarp Vokietijos ir Lenkijos teritoriniams pakitimams, būsią plačiai atsižvelgta į lietuvių pretenzijas dėl Vilniaus krašto" (A. Sm., p. 533). Tas sugestijas lydėjo atsargia forma padarytas bandymas nujausti "ar Lietuvos vyriausybė pasiruošusi sutelkti savo dalinius Lenkijos pasienyje" (A. Sm., p. 533). Bet A. Smetona ir jo vyriausybė vis delsė, tarsi atidėliojimas galėjo atnešti išgelbėjimą. Mums nesugebėjus aktingai apsispręsti,

Lietuvos likimą nusprendė kiti. Jų nuosprendis buvo žiaurus. Lietuvai buvo prievarta primesta savitarpinės pagalbos sutartis. Jau už dviejų šimtų keturiasdešimt penkių dienų Maskva ją, kaip ir visas kitas sutartis, sulaužė, apkaltino Lietuvą jos nevykdymu, ultimatyviai pareikalavo įleisti į Lietuvos teritoriją Sovietų kariuomenę ir sudaryti tokią vyriausybę, kuri būtų pasiruošus ir pajėgtų patikrinti "garbingą" sutarties vykdymą . . ." Visi netikėtų įvykių užklupti buvo sujaudinti, susirūpinę įvairiausiais reikalais, jog atsakymo tekstu nebebuvo kada rūpintis, ir Maskvai buvo telegrafuota be jokių pastabų: "Vyriausybė sutinka". . . (A. Sm., p. 577). Tautos vadas ir jo vyriausybė nevykdė savo pareiškimų ir įsipareigojimų tautai. Etiopija, Lenkija, Suomija, Norvegija, Danija, Belgija, Olandija, Jugoslavija, Graikija pasirinko kovą. Lietuva nuėjo Schuschniggo ir Hachos pramintu keliu. Prasidėjo antra žiaurioji Maskvos okupacija ir mūsų tautos tragedija.

MIRČIŲ IR KANČIŲ BALANSAS

Kryžiuočiai atima iš mūsų vilną ir pieną, geria mūsų kraują, mėsą nuo kaulų nuėda.

Žemaičių skundas prieš kryžiuočius

Nes ji tada jau buvo Lietuva . . .
Tiek kartų deginta — ir nesudeginta,
Tiek kartų šaudyta — ir nesušaudyta.

"Kraujas ir Pelenai",
Justinas Marcinkevičius

Tai du mūsų tautos tragedijos aktai. Juos skiria šešių šimtų metų laikotarpis. Bet pagrindiniai jos vaidintojai nesikeičia — jie yra lietuvių tauta ir kryžiuočiai — vis tiek, ar su kardu, kurio rankena buvo kryžius, ar kurių vėliavose raitėsi kabliuotas kryžius, ir Maskva — vistiek caristinė, dvigalvio aro, ar komunistinė raudonosios žvaigždės.

Okupuotos Lietuvos rašytojas Marcinkevičius "Kraujas

ir Pelenai" pasmerkė ne tik senovės ar naujoviškus kryžiuočius, bet ir dabartinius Lietuvos pavergėjus — Sovietų Rusiją. Ir vienų ir kitų nusikaltimai padaryti mūsų tautai šaukiasi Dangaus keršto. Budinti prie Pirčiupio žudynių vietos skulptoriaus Jokubonio sukurta Motina — Madona be Kūdikio, nes jį atplėšė nuo jos krūtinės moderniškieji tautažudžiai — naciai ir komunistai — yra Lietuva be laisvės.

Ne "tūkstančiai motinų šaukia, ne tūkstančiai neapykantų vienose lūpose", kaip byloja Marcinkevičius, bet visos lietuvės motinos, visa lietuvių tauta tai daro, nes Sovietų Rusija pavertė visą mūsų žemę didžiuoju Pirčiupiu. Norėdami savo masines žiaurybes nuslėpti nuo pasaulio akių, jie išgabeno šimtus tūkstančių mūsų žmonių lėtai mirčiai į savuosius Pirčiupius Vorkutoje, Sibire, Arktikoje, kur viršijantis žmogaus jėgas darbas, badu marinimas ir speigas sustabdo kenčiančių ir kankinamų lietuvių širdies plakimą. Už ką? Ar už tai, kad lietuvė Motina rimodama svajojo:

"O, kaip narėtųsi be galo,
Kad ir ant žemės, kaip ant stalo
Kvepėtų duona ne mirtim.
Kad kožną rytą, saulei tekant
Visi girdėtų dalgį plakant —
Ir patikėtų ateitim."

Lietuviai, kur jie bebūtų, supranta ir pritaria Marcinkevičiaus žodžiams: "Aš nežinau, gal ir yra mirtis skaudesnė už visos tautos mirtį, tačiau nėra agonijos, kuri baisesnė būtų už tautų agoniją . . . Lietuva tiek kartų deginta — ir nesudeginta, tiek kartų šaudyta — ir nesušaudyta."

•

Komunizmas nėra organiškai išsiskleidusi filosofinė sistema ir socialinė santvarka. Pastaroji yra abstrakcija smurtu įdaiktinta ir permanentiniu smurtu palaikoma, ginama. Ji įsigalėjo ne pažangiose, pramoningose tautose, kaip pranašavo Marksas-Engelsas, bet kultūriškai ir ūkiškai atsilikusiose šalyse — Rusijoje ir Kinijoje, kuriose niekuomet nėra buvę politinių ir pilietinių laisvių. Jei ji ištvėrė beveik 50 metų, tai ne dėlto, kad ją tautos masės remia, bet dėlto, kad komu-

nistinės vyriausybės pavergė totališkai savo tautas, nuginklavo jas dvasiškai ir fiziškai. Todėl gausūs sukilimai prieš savo okupantus visuomet buvo palaužiami, nes sukilėlių ir valdžių, prieš kurias jie sukilo, kovos priemonės buvo netik nelygios, bet net negalėjo būti lyginamos. Vyriausybės turėjo ir turi savo kontrolėje valstybinį aparatą, kariuomenę, specialią policiją, apšarvotą visais moderniškais ginklais. Sukilėliai turėjo tik degančią išsilaisvinimo aistrą ir asmeninę drąsą. Ir tobuliausi ginklai negali sudeginti ir sušaudyti idėjinių vertybių, bet ir paprasčiausia kulka lengvai suskaldo protingiausią galvą ir perveria tauriausią širdį. Komunistinių vyriausybių profilaktinis idėjinis ir fizinis homocidas, be atodairos praktikuojamas, neleido ir neleis pavergtiems išsilaisvinti. Dažnai girdimas teigimas, kad diktatūros išsilaikydavo praeityje tik 20-30 metų, nustojo savo reikšmės, nes anų laikų diktatūros buvo vieno asmens sukurtos, o dabar jos yra daugiagalvės.

Sovietų Rusija, okupuodama 1940 m. Lietuvą ir remdamasi 23 metų genocidišku patyrimu, žinojo, kad primestą komunistinę santvarką galima įtvirtinti tik įvedus kraštutinę, smurtinę baudžiavą. Laisvą tautą galima sekmingai valdyti tik ekspropriavus jos sąmoningą ir atspariausią dalį. Tą tikslą galima buvo pasiekti 25-30% pagrobtos tautos vienaip ar kitaip sunaikinus.

S. Rusija numatė tokį eventualumą ir iš anksto įpareigojo okupuotos Lietuvos sukomunistintus saugumo organus pakartotinėmis, specialiomis instrukcijomis ruoštis tam žygdarbiui. S. Sąjungos NKBG komisaras įsakė LSSR saugumo komisarui Gladkovui suregistruoti antitarybiškai nusiteikusius asmenis, netik vykdančius, bet ir potencialiai galinčius vykdyti antikomunistinę veiklą, išvežimui į tolimas SSSR sritis. Pradėtus masinius lietuvių išvežimus 1941 m. birželio 14-15 d. nutraukė karas. Pabėgusio Gladkovo seife surasta medžiaga įrodo, kad Maskva buvo nusprendusi išgabenti iš Lietuvos daugiau kaip 700.000 žmonių. 1941 m. birželio paskutinė savaitė yra šiurpulingo smurto savaitė. Jos tekmėje NKVD padaryti nusikaltimai parodė okupacinės komunistinės valdžios neribotą dorinį ir politinį nežmoniškumą.

Pravieniškiai, Petrošiūnai, Lankeliškės, Kretinga, Raseiniai, Telšiai - Rainių miškelis, Panevėžys, Rokiškis, Červenė ilgus laikus bylos apie ten įvykdytus masinius lietuvių žudymus ir primins netikrą S. Rusijos draugiškumą Lietuvai ir klastingas savitarpinės pagalbos sutartis, kurias ji užkorė mažoms kaimyninėms tautoms. Bet kito ko nebuvo galima tikėtis, nes istorija rodo, kad Maskva kelius šimtus metų vykdyta ekspansija pavergė keliolika didesnių tautų ir keliasdešimt mažų tautinių vienetų ir nė vienai iš jų neatnešė nei laimės, nei laisvės, nepraturtino jų tautinės kultūros ir, dažniausiai, nepakėlė net medžiaginės gerovės. Ir Lenino tariamai humaniškumu aidįs posakis — "Mes turime sulaužyti seną ir kruviną praeitį, kuomet kapitalistų ir prispaudėjų Rusija buvo kitų tautų budelis" — buvo apgaulės kaukė, po kuria yra paslėpti visi komunistų paprasti ir iškilmingi pažadai. Leninas, įsitvirtinęs Kremliuje, nuėjo pirmtakų carų pramintais keliais. Jo sukurta Raudonoji gvardija jo įsakymu bandė 1918-1920 m. užkariauti pasiskelbusias laisvomis Suomiją, Estiją, Latviją, Lietuvą ir Lenkiją. Taip pat jo įsakymu buvo panaikinta Ukrainos ir Kaukazo respublikų nepriklausomybė. Tad Stalinui nereikėjo daryti nieko naujo, tik tęsti tai, ką pradėjo pirmasis bolševikas Leninas.

Karo laimei pakitus, mūsų šalis vėl atsidūrė S. Rusijos vergijoj. Ji skubėjo baigti dar 1940-41 m. pradėtą lietuvių naikinimo darbą. Visą kraštą užliejo tautžudystės banga, kurią riteriškasis kardinolas R. Cushing taip lakoniškai atvaizdavo: "For almost twenty years practically every Lithuanian family, has refugees and escapees in foreign lands, its loved ones in prisons and jails and its martyrs in heaven."

Stalinas stengėsi pilnai įvykdyti Muravjovo-Koriko mirtimi dvelkiantį įsakymą: "Rasplastat Litvu"...

Lietuva atsidūrė apokaliptinėje būklėje, kurią sudarė S. Rusija, vairuojama komunistinės ideologijos ir panaudodama visas niekšiško fizinio smurto ir dvasinio išprievartavimo priemones. Sovietų Rusija atėmė tautos laisvę, pagrobė nuosavybę, ištraukė visos šalies žmonėms iš rankų net kasdieninę duoną, apgaubė visą kraštą tirštu ir gniuždančiu baimės debesiu.

Visa mažoji Lietuva tapo didelė kankinių krauju apšlakstyta aikštė, lygumų Kalvarija, kurioje modernieji žmonių naikintojai vykdė Stalino smurtą ir kerštą, nei Dievo įstatymų, nei žmoniškumo dėsnių nesutramdytą. Padangėmis raitėsi dūmai. Tai pleškėjo liepsnose ir virto pelenais lietuvio ūkininko prakaitu ir sunkiu darbu pastatytos sodybos. Griuvo balti beržai ir virpančios drebulės, kai juos laužė šarvuočiai, šukuodami girias ir ieškodami laisvės kovūnų įstiprintų lizdų.

Šimtai traukinių, prikrauti sumedžiotų lietuvių, riedėjo į Rytus, veždami žmones į nežinią, į mirtį . . .

Bet "Lietuva tiek kartų deginta — ir nesudeginta, tiek kartų šaudyta ir nesušaudyta", buvo ir yra gyva.

Okupantai sugriovė Nežinomo Kareivio paminklą. Lietuvos Vytis, laisvės ir kovos ženklas, buvo nugrūstas į katakombas. Tik džiugu, kad tomis katakombomis yra fiziškai sukaustyto, bet dvasiškai laisvo lietuvio širdis.

Ir moderniškų faraonų vergai — lietuviai Vorkutos požemiuose skelbia Leono XIII enciklikos mintis (Dr. Sholner, Die Toten kehren zurück), lipdo rožinius iš duonos, kurios ir taip maistui nepakanka, kolektyviai meldžiasi anglių kasyklose ir Sibiro taigose. Visi, kas grįžo iš sovietiško pragaro, liudija, kad mūsų tremtiniai yra didingo tautinio solidarumo ir heroiško žmogiškumo pavyzdžiai.

Dvidešimt penkeri metai vergijos parodė, kad tauta yra subrendusi amžinybei, ne mirties, ne pasitraukimo iš istorijos arenos prasme, bet išsilaikymo prasme. Nejaugi laisvėje gyveną lietuviai nesugebės užburiančiai didžiuotis, kad pavergta tauta savo žygiais sukūrė legendinę, herojišką epopėją? Argi mes nepajėgsime pajausti, kad joje išsiveržė iš istorinės pasąmonės karžygių Margerių, riterių Kęstučių, Liutavarų, heroiškų Gražinų, Živylių žmoniškumui ir laisvei ginti aistros, net mirties nenugalimos?

Komunistinio ir nacinio genocido žmonių nuostolius, padarytus mūsų krašte, galėtų apskaičiuoti tik tarptautinė nešališka komisija. Jai turėtų būti leista ištirti archyvinę medžiagą tuo klausimu, apklausti liudininkus ir pilnai susipažinti su dar veikiančiomis prievartos darbo stovyklomis. Tą uždavinį bandė išspręsti J. T. Organizacijos Ad Hoc Com-

Lietuvos Nacionalinė
Mažvydo Biblioteka

mittee on Forced Labor. Jis pranešė savo raporte, kad "priverčiamojo darbo sistema yra svarbus faktorius krašto ekonomijai"... Bet komitetas nepriėjo aiškių išvadų dėl vergų skaičiaus ir dėl skaičiaus priverčiamojo darbo stovyklų bei jų dislokacijos. Sovietų Rusijos ir satelitų atstovai sabotavo komiteto pastangas. Bet American Federation of Labor paskelbė, kad 1951 m. Sovietų Rusijoje "perauklėjimo darbo" stovyklose buvo 15 - 20 milijonų žmonių.

K. Pelekis (Genocide, Lithuanian Threefold Tragedy) pateikia tokius skaičius: Nacių okupacija pareikalavo 405.000 žmonių arba 13,5% krašto gyventojų. Pirmoji Sovietų okupacija 102.000 žmonių arba 3,4%. Antroji S. Rusijos okupacija (1944-49) išplėšė masiniais išvežimais 500-600.000 žm. arba 17%. Susumavę gauname 1.000.000-1.100.000 žmonių arba 33,9% gyventojų. Labai artimus skaičius paskelbė Amerikos laikraštis "Our Sunday Visitor" — apie 1.000.000 žm. ir padarė tokią prielaidą: "Imant dėmesin, kad tie nužudyti, deportuoti ir pasitraukę į tremtį sudarė geriausią, pajėgiausią, sąmoningą išmokslintą elementą ir tautos inteligentiją — nuostoliai žiaurūs, beveik fatališki tolesniam tautos išlikimui."

VLIKas pranešė J.T.O. 1949 tokius lietuvių genocidinius nuostolius 1940-49 laikotarpyje: nacinė okupacija — 300.000 ir sovietinė — 520.000, viso 820.000 žmonių.

P.Zundė nurodo Lietuvos gyventojų nuostolius tame pat laikotarpy 1.090.000, o K. Bielinis 990.000 žm.

A. Lebed tvirtina, kad 1941-55 laikotarpyje iš Lietuvos į kitas respublikas buvo perkelta 683.000 žmonių.

A. Sniečkus, okup. Lietuvos kompartijos sekretorius, 1959 m. paskelbė: 1946 m. sausio - vasario mėn. Rygoje teismo procese buvo nustatyta, kad vokiški fašistai Tarybų Lietuvos teritorijoje nužudė 700.000 piliečių bei karo belaisvių.'

Nepaprastai svari A. N. Tarulio studija. Jo kruopščiu apskaičiavimu Lietuva (1940-59) neteko 1.160.000 žm.: nacių laikais 250.000, bolševikmečio — 630.000 ir repatrijantų bei tremtinių — 280.000. Anksčiau minėtą Sniečkaus teigimą, kad naciai iššudė 700.000 žm. t.y. kiekvieną ketvitrą gyventoją, jis kvalifikuoja nieku neparemta statistika.

V. Rastenio nuomone, okupantai ir po 1949 m. išgabena kasmet nemažiau kaip 20.000. Taigi 1949-1964 m. laikotarpyje buvo išvežta ar išsiųsta į kitas Sovietų Sąjungos sritis dar 300.000. Tad sumarinis genocido balansas (1940-65) svyruoja tarp minimalinio 1.120.000 skaičiaus ir maksimalinio 1.460.-000. Nė viena tauta pasaulyje, išskyrus Europoje gyvenančius žydus neturėjo tokių žmonių nuostolių. Tik juodasis maras, perskridęs per mūsų šalį XVIII a. pradžioje, pareikalavo procentiškai daugiau aukų.

1863 m. lietuviai, pareikšdami lenkams istorinį solidarumą, sukilo prieš Rusiją, kurios vergiją kentė nuo 1796 m. Sukilimas buvo palaužtas. Gen. gubernatorius M. Muravjovas - Korikas pasiuntė carui savo žygdarbių raportą: 1) nubausta mirtimi 128 žm., 2) išsiųsta į Sibirą 1424, 3) nuteista sunkiems darbams 777, 4) ištremta į Rusijos gilumą 1529, 5) perkeldinta gyventi į Rusiją 4096, 6) atiduota į rekrutus 345, 7) kovose nukauti ir sužeisti 1300, 8) Dvarų konfiskuota 1794. (1863 m. likimas, Karys Nr. 7, Dr. V. Sruogienė).

Tasai "pergalės" pranešimas nėra pilnas. Jame nesuminėti įvykdyti žiaurumai, moralinis išniekinimas, kultūrinis apiplėšimas. Bet vistiek jisai yra tik rūkas, lyginant su komunistinio genocido kraujuotu debesiu jau 25 metai užgožusiu mūsų šalį.

Komunistinio genocido padariniai lietuvių tautai apytikriai yra tokie:

1) nubausta mirtimi apie 12.000 žmonių;

2) Žuvo kovose arba buvo nužudyti patekę į nelaisvę apie 50.000 žmonių;

3) išgabenta į priverčiamojo darbo stovyklas apie 600. - 700.000 žmonių;

4) nusavinta visa Lietuvos žemė su visais jos turtais. 1863 m. caras panaikino baudžiavą. 1944-1949 buvo įvesta neaprėžta dvasios ir kūno baudžiava.

5) planingai ir neatlaidžiai vykdoma Lietuvos kolonizacija. Jau dabar Lietuvoje yra 11% rusų, kai 1940 m. buvo tik 2-3%. Krašto nulietuvinimui plačiai naudojama industrializacija. Užplanuota artimoj ateityje įkurti milžiniškus pramonės kombinatus Jonavoje, Kėdainiuose, Mariampolėje (Kapsuke),

Jurbarke. Kiekviename iš jų bus 10-15.000 darbininkų, kurių daugis bus atgabenti iš S. Rusijos. Tuo būdu stengiamasi sudaryti kelias naujas rusinimo tvirtoves.

6) Per 40 metų (1864-1904 m.) caro žandarai ir "poganičninkai" konfiskavo apie 160.000 egzempliorių lietuviškų, M. Lietuvoje atspausdintų, knygų. Keli tūkstančiai lietuvių knygnešių pateko į kalėjimą ar į Sibirą už meilę ir ištikimybę savo raštui ir knygai.

7) Stalino-Kruščiovo laikais buvo konfiskuota ir sunaikinta milijonai lietuviškų knygų. Nuo įsiveržimo į Lietuvą pradžios komunistinis režimas išgraužia su čekistinių žiurkių uolumu iš lietuviškų spaudinių tautinę dvasią, bruka mums savo kalbą, visais būdais rusina ir klastoja mūsų kultūrą ir Lietuvos istoriją. Tie veiksmai rodo, kad tariamai internacionalinė komunistinės kultūros tešla yra smarkiai apkrėsta didžiarusiško rasizmo raugu.

8) Bažnyčia ne atskirta nuo valstybės, bet jos pavergta. Uždaryti šimtai bažnyčių ir visos koplyčios. Dvasininkus prižiūri ir jų veiklą tvarko ne vyskupai, kurių keli yra namų arešte ir negali eiti savo pareigų, bet čekistinio užmojo kulto komisaras. Dviem milijonam katalikų neleidžia spausdinti nė vieno religinio laikraščio. Rodos per 25 m. buvo leista atspausdinti tik vieną maldaknygę ir vieną kalendorių. Vienintelę kunigų seminariją baigia smaugti: 1964 m. ją baigė tik penki.

9) Medžiaginiai nuostoliai padaryti Lietuvai per 25 okupacijos metus ir dabar nenustojamai daromi, yra milžiniški: jie siekia ne vieną milijardą dolerių.

Dar vienas okupantų machiaveliškas laimėjimas. Stalino ir komunistų partijos suplanuotą genocidą padeda vykdyti lietuviai komunistai savo vardu ir savo rankomis. Dalis tai daro vairuojami smurto idėjų, skelbiančių išnaikinimą priešingai galvojančių, kiti palaužti smurto ir norėdami išsaugoti savo gyvybę, o dar kiti būdami Azefais ar Valenrodais. Pastaraisiais mes didžiuojamės!

Neprileidžiu, kad uolieji okupantų talkininkai nežinotų, koksai likimas buvo kvislingų ar Hitlerio pasodintų gauleiterių, jų engiamoms tautoms išsilaisvinus.

PIRMOJO "TĖVYNĖS SARGO" REDAKTORIAUS ATSIMINIMAI

Šiais metais sukanka 70 metų kai buvo pradėtas leisti Tėvynės Sargas. Ta proga pateikiame kun. F. Lialio atsiminimus, kaip jis pasidarė pirmuoju Tėvynės Sargo redaktorium ir kokiose sąlygose tuo laiku buvo lietuviškoji spauda.

Šie atsiminimai pirmą kartą buvo paskelbti 1922 m. Petro Paystriečio slapivardžiu Mūsų Senovės 4-5 knygoj. Juose buvo pasakojama, kaip kun. F. Lialis, buvęs tuo laiku rusų kariuomenės Kauno įgulos katalikų karių kapelionas, buvo apkaltintas organizavęs Kaune kareivių demonstraciją ir pasmerktas dvejiems metams uždaryti į Kretingos vienuolyną, kuriame buvo kalinami rusų valdžiai politiškai nusikaltę kunigai, ir kaip, ten bebūdamas, jis pradėjo leisti ir redaguoti Tėvynės Sargą. Tad tie atsiminimai ir buvo įvardinti "Kun. F. Lialis — komandiras ir 'Tėvynės Sargo' pradžia." Iš tų atsiminimų mes čia pateikiame tik tą dalį, kurioje pasakojama apie Tėvynės Sargo pradžią, praleisdami kun. F. Lialio pasakojimą, kaip jis Kauno rusų įguloj kapelionavo ir netikėtai susilaukė politinės bylos už tai, kad atsitiktinai kareiviai ėjo paskui vežamo į kapus kunigo karstą. Čia spausdinamą kun. F. Lialio

---

Kas darytina šioje tragiškoje būklėje, teks svarstyti tolesniuose "T. S." numeriuose.

Baigai cituoju rašytojos Nelės Mazalaitės "Psalmės" žodžius: "Dvidešimts penki metai nukrito į neteisybės slėnį nuo anos nakties ir atrodo lyg vakar, lyg ką tiktai įvyko . . . Ir žinau, jog ir paskutinio Teismo dienoje atminsim tą sielvartą ir šauksime teisingos bausmės priešams ir išdavikams. Tiems, kurie buvo gimę iš mūsų tautos. Tiems, kurie ne tiktai aną Birželį, bet po 25 Birželių naujai ateina ir puola po kojomis maskoliui — ir išduoda savo Žemę ir Dievą."

Kviečiu giliai įsisąmoninti Japonijos imperatoriaus įsakymą savo tautai, pralaimėjusiai antrąjį Pasaulinį karą: *"To endure the unendurable and suffer the insufferable."*

Tautą išsaugoja ir valstybę sukuria praėjusios, dabartinės ir ateisiančios kartos. Laisvės atgavimas nėra žaibiško žygio reikalas. Laisvinimo kovos vėliavas ir žiburius privalo viena karta perduoti kitai. Tik jų apjungtais sugebėjimais, sutelktomis dvasinėmis ir fizinėmis galiomis bus pasiektas laimėjimas!

Ateinantieji dešimtmečiai parodys, ar lietuviai sugebėjo tai padaryti . . .

atsiminimų dalį pateikiame be jokių turinio ar kalbos pakeitimų — taip, kaip jie buvo atspausdinti Mūsų Senovėje. Šia proga nuoširdžiai dėkojame p. V. Prižgintui, kuris į tuos atsiminimus atkreipė mūsų dėmesį ir parūpino Tėvynės Sargo redakcijai jų fotokopiją.

Kun. F. Lialis gimė 1870 m. sausio 4 d. Panevėžio apskr. Baigęs Kauno kunigų seminariją (1892 m.) buvo Kauno Švč. Trejybės bažnyčios vikaru. Kretingos vienuolyne išbuvo nuo 1894 m. pradžios iki 1897 m. vidurio. Bausmę atlikęs ir Tėvynės Sargą perdavęs J. Tumui, grįžo į Kauną, bet čia gyventi leidimo negavo. Vikaru yra buvęs Kupiškyje, Saudininkuose, klebonu — Alizavoje, Antašavoje, Papily, Velykiuose. Nuo 1939 m. gyveno Pumpėnuose. Kun. F. Lialis yra organizavęs knygnešius ir vadovavęs jaunimo švietimui bei saviauklai. Spaudoje rašė visuomeniniais ir ūkiniais klausimais Vilniaus Žiniose, Nedėldienio Skaitymuose, Šaltinyje, Viltyje, Vienybėje.

Komandiras vienuolyne

Jau pusiaunakty įveda žandarai savo areštantą kambarin gvardijono ir prašo iš jo rašto, kad kunigas vienuolynan pristatytas. Gvardionas vienuolis kun. Peliksas Rimkevičius, tikras Bismarkas, davęs žandarams raštą, šaukia tarną ir sako jam rusiškai: "Juozai, vesk tą kunigą tamsiojon, užrakink ir raktą čia atnešk!" Žandarai sužiuro viens į antrą. Kunigas, tuos žodžius išgirdęs, netiki sau: rodos, vienuolynas . . . kalba tėvas—vienuolis . . . ar gi būt jis rusams parsidavęs? ir mano sau: tai dabar pakliuvau! Bežiūrint, Juozas už rankos . . . ir eikiva. Koks buvo kunigo nusistebėjimas, kad vietoje tamsiojon tapo įvestas salėn! ir aiškina Juozas: "mat, mūsa pons, tap kalbėje, norėdams žandarų išmėgint, ar anie gailėsis kunigo, ar ne? jeigut būtum sakę: "pone, prašom, nebausk tap sunke kunigą!" tai gvardions būtų davęs anudum po rublį, vakarienę ir nakvynę, o kad dabar anie negailėjos, tai nieko negaus." Ir tiesa, žandarai išėjo nakvoti miestelin, bet ant rytojaus, sugrįžę pas gvardioną, prašo leidimo su kunigu atsisveikinti, gvardionas gi neleido. Tai buvo 25 diena gegužės.

Kun. Lialis rado čia panašų sau draugą kun. Joną Juozapaitį, lygiai už politiką nubaustą. Pirmiausiai supažindinta su reguliaminu, Ministerijos duotu apie internuotų kunigų laikymą. Sulig reguliamino punktų kunigams, pasaulinės valdžios nubaustiems vienuolynu, uždrausta visos bažnyčioje funkcijos, be ankstybųjų mišių skaitytinių, — suseiti su pašaliniais asmenimis neleista; giminėms apsilankant, turi asis-

tuoti gvardionas ar policijos činauninkas; priegtam knygon užrašoma, kas buvo kalbėta; laiškus siunčiant ar gaunant, pirma perskaito gvardionas ar policija; nesuprantant gi jiems laiško prasmės, siunčiama isprauninkui; išeiti už kiemo vartų ir sodybos užtvaros užginta, bet žmoniškas Telšių isprauninkas Rymskij-Korsakov nuo savęs buvo leidęs uždarytiems kunigams vasarą išeiti į upę pasimaudytų; visą išlaikymą nubaustiems kunigams duoda vienuolynas, imdamas užtat iš valdžios po pusę rublio į dieną. Vienok praktikoje, be išėjimo už vienuolyno sienos ir viešo bažnyčioje darbavimosi, reguliaminas nebuvo pildomas; tai, žinoma, prigulėjo nuo santykių gvardiono su vietiene rusų administracija ir paties gvardiono žmoniškumo.

Tokioms gyvenimo vienuolyne aplinkybėms esant, kun. Lialis draugams iš Akademijos patariant ir, pagaliau, mokslo programą atsiuntus, buvo manęs visą laiką pašvęsti studijoms, bet virto kitaip. Ne ilgai trukus, kun. Kazimieras Pakalniškis, slaptosios Šv. Kazimiero Draugijos leisti laikraščiams kasininkas, atsiunčia kun. Lialiui visą kasą iš 215 rublių ir ragina išleisti naują laikraštį vietoje "Apžvalgos", rusų valdžiai įgrisusios ir smarkiai persekiojamos. Tąją mintį kun. Lialis priėmė kaipo pareigą sau Dievo Apveizdos uždėtą tame ypatingai laike patarnauti Tėvynei, išleidžiant naują laikraštį, kurio buvo reikalas ir stoka. Tam sumanymui kliūtys buvo beveik nenugalimos.

Kun. Lialis "Tėvynės Sargo" redaktorius

Ir ištikrųjų, kasoje vos 215 rub., susisiekimas su pasauliu pagal reguliaminą vienuolyne stačiai negalimas, straipsnelio nė vieno, žinutės nė jokios; galop, kur gauti žmogų ištikimą pasiųsti užrubežin? Kaip Dievas duoda — klausimas bręsta, sunkenybės mažėja. Besiruošdamas leisti laikraštį, kun. Lialis pirma studijuoja: kas tai yra laikraštis ir koks jisai turi būti? — ir išdirbo savo omenyj tais laikais tinkamą laikraščio toną, būtent: gaivinti Tėvynės meilę, bet kitų tautų neniekinti; nurodyti Tėvynės priešus, bet jų neužgaulioti; paduoti grynus faktus taip, kad už save atsakytų ir kartkartėmis išrodinėti rusų vyriausybei klausimą sugrąžinimo Lietuviams spaudos. Kretingos parapijiečiai, kaip patys nekartą prisipažino, mels-

davos į Dievą, kad daugiau kunigų prasikalstų valdžiai ir jiems į Kretingą būtų siunčiamų; mat, bernardinai seneliai neįveikdavo aptarnautauti parapijos, pasaulinių-gi kunigų be nubaustųjų parapija neturėjo. Malda Kretingiečių pasekminga: šit atvyksta valdžiai prasikaltęs kun. Kazimieras Kazlauskas vieniems metams, tikras kursinis draugas kun. Lialio, tik kiek tasai yra atsargus, tiek ansai yra drąsus. To ir reikėjo. Kun. Kazlauskas sustiprina sumanymą leisti laikraštį, išdirba jo technišką formą ir pradėta darbo imtis. Kun. Lialis pirmiausiai parašė apie tai kun. Al. Dambrauskui ir kun. Tumui, prašydamas įžanginių straipsnių ir kitiems savo draugams del siuntimo aukų kasmet po 10 rub. leidimui naujo laikraščio.

Netrukus gauta iš kun. Tumo įžanginis straipsnis, ir kiti, sulig kurio turinio ir duotas naujam laikraščiui vardas "Tėvynės Sargas". Pradėta galvoti apie spaustuvės pasirinkimą. Šit, atvažiuoja Juozas Ložinskis, pasiūlydamas patarnauti visuomenės reikaluose. Kadangi nei kun. Lialis, nei kun. Kazlauskas negalėjo nuvykti užrubežin, o buvo jau sumanyta ir nuspręsta leisti laikraštį, — taigi įduota Ložinskiui įžanginis straipsnis su keliomis žinutėmis ir pavesta jam sulygti Tilžėje laikraščio spausdinimą. Ložinskis nuvyko stačiai pas Martyną Jankų, padarė su juo sutartį ir, palikęs pas jį rankraščius, sugrįžo atgal pranešti sankalbas, padarytas su Jankum. Pavedimas Jankui spausdinti laikraštį leidėjams nepatiko, nes korektūra laikraščio reikėjo daryti Kretingoje, ne spaustuvėje, kaip Ložinskio neatsiklausus buvo sukalbėta. Jankus, nelaukdamas, kol daugiau bus atsiųsta rankraščių sudaryti pilnam numeriui, atspausdino pirmą numerį "Tėvynės Sargo" vien iš įžanginio straipsnio ir keletos žinučių. Be abejo, tokio laikraščio Lietuvoje parodyti buvo negalima. Jau pačioje pradžioje tenka su Jankum persikirsti ir tartis su kita spaustuve. Bet kaip čia padarius? Ložinskis patarnavo nevykusiai; Jankus atspausdino nelaiku ir patsai padarė korektūrą, neatsižvelgdamas sutarties.

Apsiima kun. Kazlauskas slaptai nuvykti Tilžėn. Gautas vadas iš parubežio Jurkus—žemaitis. Iš vakaro kun. Kazlauskas apsirėdo žemaičio darbininko švarkomis ir, sutemus, išjoja iš vienuolyno draug su Jurkum jo butan parubežyj. Kaip tyčia, kareivis-sargybinis visą naktį stovi prie durų Jurkaus

buto. Jurkaus namiškiai jau kunigą pažino: liepta tylėti. Prieš rytą, sargyboms persimainant, pavyko kun. Kazlauskui perbėgti sieną į Prūsus. Nuvykęs pas Jankų, kun. Kazlauskas grąžino jam atgal pirmąjį numerį "Tėvynės Sargo", sulygdamas jį papildyti kitais rankraščiais. Tolesniai spausdinti pas Jankų jau nebuvo manoma. Patariant dekanui kun. Jonuskauskui Tilžėje, kun. Kazlauskas sulygo spausdinti laikraštį pas Schoenkę gan geromis sąlygomis, ypač, kad jisai apsiėmė laukti korektūros, daromos Kretingoje. Prie to buvo sutarta atspausdintus rankraščius siųsti draug su laikarščiu į pasienį tuo tikslu, akd rankraščiai spaustuvėje nepasiliktų, bet būtų deginami pasienyj ištikimų priėmėjų. Buvo žinoma, kad rusų šnipai lankydavo Tilžės spaustuves ir iš rankraščių galėdavę susekti autorius. Delto ir kun. Kazlauskas pasirūpino iš Jankaus atsiimti išspausdintus rankraščius, bet nebe visus išgavo.

Atgal sugrįžti kun. Kazlauskui buvo sunkiau, negu pereiti sieną. Ant rytojaus po iškeliavimui kun. Kazlausko užrubežin, atvyksta vienuolynan policijos viršininkas su oficialiu paklausimu, į kurį Kazlauskas turėjo tuojau duoti atsakymą. Kun. Lialiui iš to keblaus padėjimo teko rasti išeitis: jam prašant, kun. Gugis gula į lovą, apsimesdamas kun. Kazlausku susirgusiu šiltinėmis; tam tikslui kun. Kazlausko kambarys užrakintas, įeina vienas tik kun. Lialis ligonies lankytų ir tarnas su valgiais. Belaukiant policijos viršininkui pas gvardioną, ateina kun. Lialis ir aiškina, kad pasimatyti ir susikalbėti su kun. Kazlausku negalima dėliai jo ligos ir kad atsakymas ant rašto bus duotas vakare; policija kontroliuoti kambarin neina. Kun. Lialis ant policijos paduoto oficialio užklausimo, vietoje kun. Kazlausko, duoda atsakymą, pasirašo kun. Gugis. Apie nebuvimą tuo laiku kun. Kazlausko vienuolyne teko pasakyti vienam gvardionui, kiti nežinojo. Tuo tarpu, po keletos dienų, kun. Kazlauskas atvykęs pasienio stotin, Bajoruosen, duoda telegramą kun. Lialiui parūpinti greičiau jo pagrįžimą. Gautas iš policijos "legitimacionnyj propusk", kuriuo kun. Kazlauskas laimingai sugrįžta.

"Tėvynės Sargo" pirmas numeris antrą syk atspausdintas laimingai skaičiuje 2000 egz. per sieną pergabentas pasirodė Lietuvoje ir su patenkinimu visuomenės buvo priimtas. Be to, "Tėvynės Sargas" buvo siuntinėjamas redakcijoms:

"Dziennik Poznański" Krakuvoje ir "Rus" Petrapily. Abudu minėtu laikraščiu, lenkiškas ir rusiškas, pasveikino "Tėvynės Sargą", kaipo savo draugą, nekartą apie jį atsiliepdami savo laikraščių skiltyse. Prasidėjo Kretingon plaukti per rankų rankas straipsniai ir žinių-žinelės iš kun. Tumo, kun. Tumėno, kun. Pakalniškio, net, pagaliau, nuo Vilniaus padangės. Redaktoriaus, korektoriaus, pergabenimo ir išsiuntinėjimo "Tėvynės Sargo" į visas Lietuvos šalis darbą vedė kun. Lialis, — jisai ir aukas rinko nuo draugų leidimui laikraščio. Nuo 1893 m. iki 1902 m. šie draugai buvo suteikę aukas: mirusieji: a.a. kun. Tumėnas 20 rub., kun. Pocius 90 r., kun. Vizbaras 30 r., kun. Daukantas 60 r., kun. Zapkus 80 r., kun. Urbonas Mykolas 80 r., kun. Einoris 70 r., kun. Pronckūnas 40 r., kun. Kaulakis 50 r., kun. Kėblas 30 r., kun. Steikūnas 35 r., kun. Daleckis 30 r., kun. Janulevičius 11 r., kun. Grefelis 10 r., Petronis Mot. 95 r., kun. Kaz. Žebrys 35 r., kun. Augutis 12 r., kun. Katelė 10 r., kun. Rimkūnas 30 r., Gugis 15 r.; tebegyveną kunigai: Balčiūnas Juozapas 20 r., Šalučka Povilas 10 r., Bružas Petras 10 r., Tėveinis Jonas 10 r., Cuvinskis 10 r., Jarošiūnas Jonas 10 r., Tumas 60 r., Alekna Antanas 10 r., Janeliūnas 10 r., Rusteika 30 r., Kekys 40 r., Kūdis Pranas 90 r., Skinderis 80 r., Giniatas 90 r., Staševičius 80 r., Steponaitis 80 r., Mikalauskas 10 r., Svilas 60 r., Kasperavičius Julionas 10 r., Bublys Al. 40 r., Vasyliauskas Pr. 70 r., Geefas Ant. 74 r., Žadeikis Pr. 40 r., Ulickis Jonas 40 r., Bukontas Kaz. 40 r., Sabaliauskas 20 r., Tuskenis 20 r., Paliukas 40 r., Baltrukėnas 40 r., Matijošius 50 r., Traibša 10 r., Šlamas 50 r., Meškauskas Jonas 5 r.; iš aukotojų bevardžių 35 rub. Visi šie pinigai kun. Lialio suvartoti leidimui "Tėvynės Sargo" ir delto čia yra aukavusiųjų vardai paminėti, kad savo laiku nebuvo galima.

Darbas ėjo pasekmingai. Gauta pagelbininkų pristatymui rankraščių spaustuvėn ir pergabenimui iš užsienio.

Priešais vienuolyno buvo butas, kame gyveno maldingos mergelės senutės: viena jų pasižymėjo paklusnumu ir pasišventimu, buvo tai Urbašalė. Kun. Lialis priėjęs prie vienuolyno geležinių vartų su lazda pasuka: tuojau pribūna Urbašalė ir paėmus voką, neša užsienio paštan; savo laiku Urbašalė iš užsienio pašto stoties priduoda, prie vartų priėjus, pakiuką—tai reiškia, spaudinys korektūrai. Pergabenimui laik-

raščio per sieną buvo naudojamosi tam tikrais nešikais, nekartą ir sargybiniais-kareiviais, pagaliau, inteligentais, o ypač grafo Tiškevičiaus kurmonu. Liūbėdavo tankiai važiuoti Klaipėdon panelė grapaitė Marija Tiškevičiūtė. Grįžtant, vežikas tiek prikraudavo vežiman knygų, kad panelei vos rasdavos vietos atsisėsti; grapaitė, suprasdama, del ko jai ankšta sėdėti ir norėdama greitai pravažiuoti rubežiaus sargybą, kad jie nekliudytų, tankiai teikdavo dovanas "nadsmotrščikui".

Vienuolyne paslėpimui pargabentų knygų buvo užimtos slapčiausios vietos; pagaliau, jaujoje buvo iškasta giliausia duobė ir jon įleista nemaža skrynia su maža skyle; čionai buvo knygos laikinai.

Praslinkus penkiolikai metų, minėta skrynia jaujoje užeita klebono kun. Petreikio, žinoma, jau sulošusi savo rolę ir tuščia; pasistebėjimas iš to radinio buvo nemažas. Paskleidimui laikraščio iš vienuolyno buvo vartota įvairiausių priemonių. Ant atlaidų Kretingon suvažiuodavo žmonių ir kunigų. Jiems begrįžtant į namus, buvo duodama parsivežti "pyragų".

Iš vakaro vienų atlaidų kun. Lialis klausė išpažinties bažnyčioje iki 9-tai val. vakaro. Einant jam savo kambarin, seka paskui būrelis vyrų; — kunigas duris užsirakina, — vyrai duris išstumia, kunigą sodina kėdėn ir sako: — "kol mūsų neišklausysi — nepaleisim". Kunigas sutinka. Išklausęs išpažinties apie 30 vyrų, kunigas, ištraukęs maišą iš palovio, dalina visiems užantin laikraštį su sąlyga, kad, niekam nesakydami, laikraštį perskaitytų ir toliau pasiųstų. Už keleto savaičių rašo kun. Tumas iš Mosėdžio: "Ar tu sublūdai — davei laikraštį tokiam žmogui, kursai karčiamoje nupasakojo visa, kaip gavęs." Nuo to atsitikimo kun. Lialis buvo atsargesnis.

Ketvergais, turgaus dienomis, atvažiuodavo Kretingon nuo Salantų pusės Tamošauskas; jam kun. Lialis prikraudavo į tuščias bačkas laikraščių ant viršaus-gi silkių arba obuolių ir taip Tamošauskas, vaišindamas kareivius minėtais produktais, laimingai pravažiuodavo kordonus. Žiemos laiku, kada gilu būdavo sniego, reikėdavo samdyti net pačius kareivius, stovinčius ant rubežiaus sargyboje. Vieną syk naktį, prie mėnesienos, dviem kareiviam benešant laikraščių maišus, jų draugas išėjęs iš kordono netikėtai tai pamatė, davė "trevogą"

ir nešikai suimti, įmesti kalėjiman laukia aštraus teismo. Kun. Lialis, norėdamas juos išgelbėti, aukoja jiem pinigų kelionei Amerikon. Nakčia kareiviai išbėga iš kalėjimo, eina per sieną ir tampa sugauti. Teismas pasmerkė juos Sibiran.

Leidžiant laikraštį, baimės ir vargo reikėjo patirti kupinai. Perkėlus spausdinimą iš Jankaus pas Schoenkę, kun. Lialis gavo iš Jankaus pareiškimą, kad jisai išduosiąs kun. Lialį rusų valdžiai, jeigu jam nesumokėsiąs 800 markių, ką jisai galįs lengvai padaryti, nes pas jį yra užsilikusių rankraščių. Teko Jankų numalšinti, duodant jam kito darbo. Užėjo nelaimė dar didesnė. Vieną sykį, gabenant visą numerį skaičiuje 2000 egz. per rubežių, nešikas paėmė draug ir pridėtus atspausdintus rankraščius, kurie turėjo būti pasienyje sudeginti, ir visa tai kareiviai suėmę įteikė muitinei. Valdininkai didžiai įdomavos rankraščių, kurius, greituoju peržiūrėję, pasvėrė, suskaitė puslapius ir sudėjo laikinai draug su "Tėvynės Sargu", ketindami neilgai trukus išsiųsti Vilniun. Iš perimtų rankraščių ir jų spausdinių pigu buvo suprasti muitinės valdininkams, kad netoli esama ir autorių. Ir ištiesų, muitinės sargas Kontautas, lietuvis, netrukus atvykęs pas kun. Lialį, apsako, kas suimta ir ką valdininkai kalbėjo. Iš to pranešimo kun. Lialis suprato, kad suimtieji rankraščiai yra jo paties, kun. Tumo, kun. Tumėno ir kitų slapyvardžių.

Kadangi kun. Lialio rašysena yra savotiška ir peraiški, kun. gi Tumo gyventa nepertoli, buvo spėjama, kad suimtų rankraščių autoriai bus ieškomi ir lengvai surasti. Pasitarus su grapu Aleksandru Tiškevičium, kurs lietuvių spaudai buvo palankus ir jąja interesavos, kun. Lialis del draugų ir savęs išgelbėjimo nuo rusų valdžios suėmimo pasiryžo bėgti Amerikon. Kai tą savo sumanymą pranešė draugams vienuolyne draug esantiems, visi mažne apmirė, o kun. Stakelė gal nuo pat mažystės nebuvo verkęs, tuomet taip sukliko, kad rodės mūrai plyš. Bet kun. Gugis, būdamas didžio pamaldumo, patarė kelionėn neskubėti, patsai gi dieną ir naktimis kniūpsčias meldėsi į šv. Antaną garsingą Kretingoje stebuklais. Apie rankraščių pakliuvimą muitinėn sužinojo mažne visas miestelis, artimesni prieteliai, nujausdami pavojų, irgi nuliūdo ir reiškė užuojautos. Kunigai Lialis ir Kazlauskas, nors veidu persimainę, ieškojo dar priemonių iš pavojaus sveikiems iš-

likti. Kun. Lialis slapta vadina pas save Kontautą ir išdėstydamas jam pareigą gelbėti visuomenės reikale, be to, pasiūlydamas jam šimtinę, prašo rankraščius paimti ir atnešti. Kontautas aiškina, kad to negalįs padaryti be žinios vyresniojo "nadsmotrščiko" Kurco, kataliko-lenko. Kun. Lialis, pasikvietęs Kurcą, išdėsto jam visą reikalą ir savo prašymą.

Kurcas anaiptol nesutinka, aiškindamos, kad jisai tarnauja muitinėje apie 30 metų, išdavęs gi rankraščius, gali tapti be vietos ir duonos, jisai su savo šeima.

Vilties išgauti rankraščius nebeliko: kun. Lialiui tenka ruoštis Amerikon, nutarta pirma užsukti Krokuvon. Tokiai padėčiai esant, bevalgant drauge su vienuoliais pietus ir šiems besiteiraujant apie nuliūdimą kunigų Lialio ir Kazlausko, šit, įeina refektoriun Kontautas ir ranka pamoja kun. Lialiui, kad išeitų; tasai iš užstalės akies mirksniu pašoko, paskui jo kun. Kazlauskas ir abudu veda Kontautą savo kambariuosna. Ir stebuklas: Kontautas, ištraukęs iš užantės popierių gabalą, įduoda kun. Lialiui, — tasai žiūri ir skaito: rankraščiai tie patys ir visi. Džiaugsmas neapsakomas! Abu kunigu pirmiausiai atkalba "Te Deum laudamus", ir tuojau sąsiuvinius pečiun! Po to užklaustas Kontautas, kokiu būdu jisai yra paėmęs tuos rankraščius, atsako trumpai: "įdavė man juos Kurcas".

Tai taręs, skubotai išėjo. Dar tuom įvykiu besidžiaugiant, štai, įpuola kambarin Kurcas ir puldamas kun. Lialiui į kojas, šaukia: "ratavok, pražuvau!" Kun. Lialis, pakėlęs jį, klausia: kame dalykas? Nusako: "Šiandien muitinės direktorius liepė man sandėlį pravėdant, — suimtas knygas ir rankraščius pakiun sudėti, užkalti ir priruošti išsiuntimui Vilniun; man bečiupnojant rankraščius, kažkas pašnabždomis sako ausin: imk — duok! imk — duok! Aš ūmai paėmiau rankraščius ir įdavęs Kontautui, tariau: nešk greitai! Direktorius prieš išsiunčiant pakį ateis peržiūrėti, ar visa sudėta ir neradęs rankraščių, mane apkaltins, bus teismas ir aš pražuvęs, todėl prašau dabar mane gelbėti."

Kunigai Lialis ir Kazlauskas jį malšindami atsako: "atsiųsk rytoj anksti Kontautą ir bus išduoti tokie pat raštai su paminėjimu Klingenbergio, Orževskio ir kitų pavardžių, kaip buvo anuose raštuose." Kurcas nusiraminęs išėjo. Abu kunigu kibo į darbą. Iš kaimo parsikvietė ūkininkaitį mokantį rašyti

diktantu, ir abudu kunigu persimainydami par visą naktį diktavo, ansai gi rašė, na, ir prirašė visokių juokų.

Ant rytojaus pribūn Kontautas, priima naujus rankraščius tokio pat formato, svorio ir puslapių skaičiaus. Sudėta pakin ir iš muitinės išsiųsta Vilniun, iš kur jau nebegrįžo. Tą pačią dieną vakare ateina Kurcas su Kontautu pasidžiaugti, kad viskas laimingai pasibaigė. Tragedija užbaigta vakariene ir džiaugsmingu pasikalbėjimu.

Ir paskesniai, nekartą ėjo gandai, kad kratys vienuolyną; vienuoliai žiūrėjo kreivomis akimis į pasaulinius kunigus, tardami: "Už jūsų galvos ir vienuolynas bus uždengtas!"

Vietos rusų valdininkai pradėjo suprasti, kad vienuolyne eina propagandos darbas ir kun. Lialį įtarė tame darbe. Nekartą, dieną ir naktį, jisai buvo lankomas policisto ir žandaro; užklupdavo jį berašant ir, pagaliau, korektūrą vedant, žinoma, už tat reikėdavo jiems atsilyginti pavaišinimais.

Būta baimės ir perleidus "Tėvynės Sargą" per kordonus. Kun. Tumo brolis tapo suimtas Priekulio stoty su trimis pūdais laikraščių ir ištremtas Rusijon. Buvo girdėti, kad nevienas traukinių konduktorius buvo pašalintas nuo vietos už laikraščio priglaudimą ir vežimą net iki Dinabarkui (Lideika ar Leleika ir k.).

Išvengimui skaitytojams pakliūti už laikymą "Tėvynės Sargo" namuose buvo sumanyta ir padaryta, kad laikraštis buvo dalinamas į dvi dali: viena, tai reiškia, prieš rusų valdžią nekalta dalis galėjo būti laikoma net ant stalo, antroji dalis politiška buvo slepiama ir perskaičius deginama, kas ir buvo pažymėta.

Užvedus "Tėvynės Sarge" dalį neslepiamą, pradėjo rašyti ir panelė grapaitė Marija Tiškevičiūtė: taip ana lenkiškai parašė apysaką "Viskontas", kuri buvo verčiama lietuviškon kalbon, bet neužbaigta. Buvo tai perstatytas Jonelis—žemaitis, kursai užsidegęs tėvynės meile, darbą dirbdamas pas ūkininkus, išmoko nuo draugtarnių skaityti ir rašyti, paskiau pradėjo ir knygas gabenti ir jas platinti pasekmingai; kad tai geriau pasisektų, tankiai melsdavos prie kryžiaus. Apysaka privesta iki tam momentui, kad "Jonelis prie kryžiaus atsiklaupęs, ilgai-ilgai meldėsi ir klūpojo" ir po šiai dienai ten tebeklūpi . . .

Ir senutė grapo Aleksandro Tiškevičiaus motina, norėdama skaityti "Tėvynės Sargą", pradėjo mokintis lietuviškai. Ir Plungės kunigaikštis Mykolas Oginskis davė 25 rublius (Paskui Tumui yra davęs dar 100 r. Red.) "Tėvynės Sargo" leidimui.

Vyskupas Paliulionas laimino tą darbą; bet persimainant vienuolyno gvardijonams, ypač paskesniuoju laiku, susinešimas su žmonėmis pasunkėjo. Taip vieną vakarą gvardionas, patėmijęs, kad pas kun. Lialį yra užėjęs iš kitos parapijos žmogus, liepė raktu uždaryti vienuolyno duris, kad ateivis nebegalėtų išeiti. Tuo tarpu pranešė policijai, kad pas kun. Lialį padarytų kratą; taip buvo suprasta; ateivis — laiškų ir žinių nešiotojas Baltins, kun. Lialiui nurodant, iš vienuolyno vidaus įlipo į pat viršūnę bažnyčios bokšto, kame ištupėjo drebėdamas visą naktį šalto rudens laiku, taip kad rytmety nulipęs, nors buvo abstinentas, — paprašė burnelės išmesti del šilumos ir durims esant jau atdaroms, išspruko; policija vienok kratyti nebuvo atėjus.

Išvažiavus jau iš vienuolyno kun. Lialiui, kurio vienuolyno perdėtiniai šiek tiek privengdavo, o pasilikus dar vienuolyne metams kun. Adomui Pronckūnui, gvardijonas stačiai pradėjo persekioti laikraščio gabentojus. Taip vieną naktį patsai gvardionas atvedė policiją prie kambario kun. Pronckūno, liepė duris atidaryti ir padarė kratą. Besibeldžiant į duris policijai 'vo imia zakona", kun. Pronckūnas didumą knygų išmetė per langą, o už likusius spausdinius išsipirko.

Kun. Kazlauskas, išbuvęs vienus metus bausmės ir pasidarbavęs leidime "Tėvynės Sargo", laimingai vienuolyną apleido. Ne taip lengvai buvo kun. Lialiui iš vienuolyno pasiliuosuoti. Baigęs dvejus metus internavimo sulig Ministerijos nusprendimo, kun. Lialis manė, kad galėsiąs vienuolyną apleisti ir grįžti Kaunan prie savo pareigų. Bet reikėjo "Tėvynės Sargo" redakciją kam kitam pavesti. Kun. Lialis sužinojęs, kad Palangoje šv. Trejybės šventėje bus iš Liepojos kapelionas kun. Jonas Vizbaras, iš vakaro sutemus trumpais drabužiais pasirėdęs, kad kartais policija sutikus nepažintų, nukeliavo Palangon ir savo laimei susitiko su kun. Vizbaru šventoriuje. Pasisakius apie slapto pribuvimo reikalą, kun. Vizbaras užvedė kun. Lialį kambarėlin klebonijos name, kame kun.

Vizbarui buvo paskirta prieš atlaidus nakvynė. Abu, užsidarę duris raktu, tarėsi apie tolimesnį "Tėvynės Sargo" leidimą. Kun. Lialis išdavęs pilną atskaitą, pavedė kun. Vizbarui laikraštį redaguoti. Besibeldžiant į duris, buvo įleisti kambarin dar du kunigu, kapelionas Genys ir Sabaliauskas, kuriuodu maždaug girdėjo kalbą kunigų Lialio ir Vizbaro. Ant vakarienės kviestas kun. Vizbaras neatėjo, kun. gi Lialis prieš dvyliktą valandą atsigėręs vandens pas kun. Vizbarą, sugrįžo vienuolynan.

1896-ais metais gegužės pabaigoje kun. Lialis, praslinkus jau uždarymo terminui, viešai važiuoja Palangon pas vyskupą Paliulioną, kurs tuomet tenai vasarą gyveno, pasiklaustų, kokia jam yra paskirta vieta. Vyskupas rūstu balsu atsako: "Tu naktį prieš šv. Trejybės šventę trumpais drabužiais pasirėdęs, išniekindamas tokiu apdaru kunigystę, atvykai Palangos klebonijon, — per visą naktį gėrei, kortomis lošei, šūkavai, kunigams miegot nedavei, delto jie ant rytojaus bažnyčioje negalėjo išpažinties klausyti; už tai tau skiriu bausmės vienus metus sėdėti vienuolyne!"

Kun. Lialis teisinosi, kad trumpais drabužiais buvo pasirėdęs iš svarbiausios priežasties visuomeniniam veikime, o kas link gėrimo ir kortomis lošimo stato kun. Vizbarą liudininku. Vyskupas kiek suminkštėjęs, ištraukė ministerio Goremikino raštą ir duodamas kun. Lialiui sako: "skaityk!" —

Rašte parašyta: "Za nesobliudėnije 5 punkta monastirskago reguliamina, nachožu vozmožnym zakliučėnije ks. Lialisa prodlit ešče na odin god." —

Raštą perskaičius, vyskupas tarė kun. Lialiui: "Matai, ministeris pridėjo tau dar vienus metus už tai, kad neleidžiamas išeidavai iš vienuolyno miestan, ir aš nuo savęs tą bausmę patvirtinu." Tuo tarpu ministerio sulig 5 punkto uždėta bausmė ne už išėjimą miestan, bet už Mišių giedojimą ir išpažinčių klausymą, kame kun. Lialį žandarai vienuolyno bažnyčioje užklupo.

Kun. Lialis vyskupo ir ministerio ištarmės išklausęs, sopulinga širdimi vienuolynan sugrįžęs, dar metus vedė "Tėvynės Sargą". *"Tėvynės Sargas" pradėjo eiti 1896 metais.* 1897 metų birželio mėn. kun. Lialis, atsėdėjęs vienuolyne trejus metus ir palikęs Mosėdyje kun. Tumui tolesniai redaguoti

"Tėvynės Sargą", sugrįžo Kaunan. Ant tų pėdų gubernatorius pareiškia vyskupui Pauliulionui, kad tuojau lieptų kun. Lialiui iš Kauno išvažiuoti. Mat, sulig rusų administracijos kunigui Lialiui buvo užginta gauti vieta miestuose, kame stovi kariuomenė, ir neleista mokyklose mokytojauti. Vyskupas, pavadinęs kun. Lialį, sako jam: "Aš tave skiriu vikaru Kupiškin; tenai tarp parapijiečių eina vaidai, pasiekusieji net ministeriją; be to, klebonas yra seniukas iš Sibiro pagrįžęs — nervingas; jeigu Kupiškio parapiją suvienysi ir su klebonu sugyvensi,— gausi aukštą vietą." Kun. Lialis 22 birželio 1897 m. atvyko Kupiškin. Čionai darbas ėjo pasekmingai. Per 3 metus kun. Lialio darbavimosi parapijiečiai užmiršo savo partijas del kunigų pasirinkimo, atgijo meilė, tarp visų vienybė,— prasidėjo "Tėvynės Sargo" skaitymas, vyrų moterų ir mergaičių rašymas, net eilomis, susitvėrė savoji teatralinė scėna, po kaimus kilnojama, ir rados Kupiškėnuose tikra idilija. Anuolaik atvažiavo iš Leipzigo Kaunan pas vysk. Paliuloną prof. Hirt'as, pareikšdamas, norįs Lietuvoje išmokti lietuviškai kalbėti. Su vyskupo rašteliu atvyko Kupiškin dr. Hirt'as; priima jį kun. Lialis; vedžioja po kaimus, rodo jam lietuvių papročius, senobės kalbą, pasakas ir patarles, svečias visą tai rašo, užmokėdamas bobutėms po 15 kap. nuo pasakos, ir, prabuvęs apylinkėje visą vasarą, džiaugdamos ir dėkodamas, grįžta Leipzigan, paketinęs universitete atidaryti lietuvių kalbos katedrą. Kupiškėnams garbė.

Naujas klebonas, paskiau tapęs dekanu, matydamas, kad vikaras kun. Lialis visuomet parapijiečių apstotas įvairiausiais reikalais, jo-gi avys nepažįsta,— klausia vikaro: "sakyk man, kas čia yra klebonu: tu ar ašenai?" Ir paprašė vyskupo, kad iškeltų. Vyskupas Paliulionas duoda kun. Lialiui avansą, būtent, skiria į Saudininkų filiją, kame, anot paties vyskupo žodžių, yra "nędza moralna i materialna". Kadangi rusų valdžia nenorėjo tvirtinti ir tokio menko paskyrimo, vyskupas patarė: "aš tau duodu aukštesnę vietą, bet tu pasikalbėk su rusų administracija".

Kun. Lialis gubernatoriaus kanceliarijos praviteliui besiderėdamas vis-gi už minėtą vietą užmokėjo 60 rublių, manydamas, kad jau paskiau kliūčių nebebus ir platesnei vietai užimti.

KOKS YRA RUSAS?

J. ŽALYS
New York, N.Y., JAV

Teko sutikti tautiečių, kurie su rusais yra gyvenę, dirbę, bendravę ar net susituokę. Tačiau jie nepajėgė tiksliai rusą apibūdinti. Dauguma teigia, kad rusas svyruojąs į visas šalis kaip nendrė, tačiau vis dėlto esąs geras žmogus. Tik jų valdžia visuomet esanti bloga. Kai kurie net ašarą nubraukė, prisiminę rusų valdžios jiems padarytas nuoskaudas, o kitas, jas prisiminęs, dėl susijaudinimo net kalbėti toliau nebegalėjo. Tačiau ne visi yra tos nuomonės. Ypač daugiau politika besidomį tautiečiai ne vienu atveju linkę manyti, kad rusų valdžios ydos nėra kokia tik išorinė ir su rusų tautos būdu nesusijusi apraiška — jų šaknys gludinčios pačioj rusų tautoj, jos kultūroj ir istorijoj.

Mums pravartu į šį klausimą kiek pasigilinti, nes vienokis ar kitokis į jį atsakymas turi mums didelės svarbos: atsakymas į šį klausimą iš tikro yra atsakymas, su kuo mes pirmoj eilėj turime kovoti, siekdami savo tautai laisvės ir šviesesnės ateities.

Kraštas ir žmonės

Plotai, kurie didelės daugumos vadinami Rusija, nėra kokia tautinė teritorija, kaip, pavyzdžiui, Italijos, Prancūzijos ar net Vokietijos teritorijos, kurių vienos ar kitos ribose, jei ir galima rasti kiek kitai tautai priklausančių plotų, tai vis dėlto tik pakraščiais. Rusija šiuo atžvilgiu atrodo kitaip. Visų pirma pastebėtina, jog Rusijos vardu vadinami plotai yra labai dideli — $2^2/_3$ karto didesni už JAV. Nuo Baltijos ligi prie

---

Po 1905 m. kun. Lialiui jau buvo leista mokyklose mokytojauti, rusų bet buvo jam duodamos vietos, kur mokyklų visai nėra.

Galop, Vyskupijos kancleris kun. prof. Žongolavičius pastatė Kurijos knygose kun. Lialiui notą, paaiškindamas jam pačiam: "masz pastowiony krzyżyk, to znaczy z filii na altaryę i śmierć!" —

Pacifiko esančio Vladivostoko yra 5.000 mylių, o nuo Elbės, kurios krantuose dabar stovi rusų armijos pirmosios gretos, ligi to pat Vladivostoko — 6.000 mylių.

Rusijos istorijos pradžioje tos plačios teritorijos šiaurėje gyveno mongolų kilmės finai. Pietų stepėse tiek savo išvaizda, tiek būdu jau gryni mongolai. Tik viduryje ir vakaruose buvo įsikūrę slavai, kurie ilgainiui davė pagrindą susikurti Maskvos imperijai. Tačiau be jų tuose plotuose dar buvo ir tebėra daugybė kitų etninių grupių. 1940 m. sovietų duomenimis jų valdomuose plotuose tuo metu buvę 180 tautinių grupių, kurios kartu sudarė 195 milijonus gyventojų. Rusų sovietai radę 50% visų tų gyventojų. O šalia jų buvę 40 mil. ukrainiečių, 10,5 mil. gudų, 3,3 mil. azarbaidžėnų, 3,6 mil. gruzinų, 1,5 mil. armėnų, 1,5 mil. turkmėnų, 6,5 mil. uzbekų, 1,5 mil. tadžikų, 6,5 mil. kazokų, 1,5 mil. kirgizų, 0,6 mil. suomių, 1,2 mil. estų, 2 mil. latvių, 2,9 mil. lietuvių, 2,5 mil. moldavų ir t.t. Kaip tik dėl tos priežasties, kad rusai šiuose plotuose sudaro tik apie 50%, o šalia jų yra tokių stambių tautinių grupių kaip ukrainiečiai, jie ir rašo istoriją ne kurios nors valstybės, kaip Kijevo ar kitos panašios, bet slavų. Tuo būdu paliečiama krašto praeitis, išvengiant kalbos apie tautą. Jų istorijoje plačiose erdvėse gyvenusių masių jungtimi yra ne tautybė, bet valdovas.

Istoriniai bruožai

Washingtono rusų kilmės profesorius Ivar Spector Rusijos istoriją pradeda variagų atvykimu. Kai slavų kilčių gyvenime įsigalėjusi netvarka ir jos įsitikinusios, kad savo jėgomis neįstengs įgyvendinti savųjų tarpe teisinę tvarką, jos pasiuntusios savo atstovus pas variagus. Tie atstovai variagams pasakę: "Mūsų kraštas platus ir turtingas, bet tvarkos jame nėra. Ateikite, sutvarkykite mus ir valdykite." Variagai slavų pasigailėję ir pasiuntę savo atstovus sutvarkyti turtinguosius slavų kraštus.

Variagai į slavų žemes atvyko 862 m. Vienas jų, Riurikas, įkūrė Kijevo kunigaikštiją. Jis pats buvo nužudytas, bet jo įpėdiniai tvirtai laikė valdžią savo rankose ir padėjo pagrindą dabartinei Rusijai. Riuriko vaikaičio vaikaitis Kijevo

kunigaikštis Vladimiras I (978-1015) priėmė pravoslaviją ir pradėjo krikštyti slavų kiltis, kurių krikštijimą užbaigė jau jo sūnus Jaroslavas. Jo valdymo laikais Kijevas pirmavo visų slavų tarpe kultūriniu bei administracijos atžvilgiais ir net privataus gyvenimo srity. Jam mirus, Kijevo kunigaikštija pradėjo silpti ir pirmavimo slavų tarpe jau niekad nebeatgavo. Tačiau ligi pat jos sunaikinimo ji pasiliko slavų krikščionybės centras.

XIII a. pradžioje į Europą įsiveržė mongolai, kurie nukariavo slavų žemes. Bet nukariautus kraštus jie paliko valdyti buvusiems jų valdovams, apdėdami juos tik mokesčiais. Gerai mokančius jų uždėtuosius mokesčius ir vykdančius kitas jų uždėtas pareigas mongolai rėmė ir gynė nuo kaimynų užpuldinėjimų. Nepaklusniuosius gi baudė ir šalino nuo valdžios, jų vietoje skirdami sau ištikimus ir paklusnius valdovus. Taip atsirado kylantieji ir smunkantieji slavų kraštai. Tarp kylančiųjų buvo ir Maskvos kunigaikštija.

XV a. pabaigoje mongolus nugalėjo totoriai. Taip pasikeitė slavų valdovai ir duoklės. Totoriai reikalavo daugiau vergų. Tačiau vasalinių kunigaikštijų ribų nekeitė. Bet patys slavai pradėjo varžytis dėl pirmenybės. Ypatingai Maskvos ir Tverės kunigaikštijos. Tverės kunigaikštija linko prie Lietuvos ir nebuvo linkusi Maskvai pataikauti.

Iš tų varžybų kilusi nesantaika pasibaigė karu. Vytauto Didžiojo vaikaitis Vosylius II (1425-1462) totoriams talkinant, pagaliau Tverę nugalėjo, buvusiam josios valdovui savo dėdei išdegino akis, du pusbrolius nužudė ir pats pasidarė abiejų kunigaikštijų valdovu.

Nugalėjęs Tverę, Vosylius II padarė daug pakeitimų. Rusų cerkvė buvo valdoma Konstantinopolio patriarcho, o jos metropolitas gyvendavo Kijeve arba Tverėje. 1300 m. graikas metropolitas Maksimas pasiskelbė visų slavų metropolitu ir apsigyveno Maskvoje, nes Maskva jam pasiūlė geresnes sąlygas ir ten buvo mažesnis mongolų pavojus. Kadangi daugumą pravoslavų gyvenamų plotų valdė Lietuva, jos valdovai Algirdas ir Kęstutis su tokiu Maksimo sauvaliavimu nesutiko ir gavo naują metropolitą Kiprijoną, kuris vėl apsigyveno Kijeve ir valdė Lietuvos valstybei priklausiusius pravoslavų

plotus. Taip prasidėjo tarp Maskvos ir Lietuvos varžybos, kieno įtakoje rusų cerkvė bus. Siekdama Maskvos įtaką pašalinti, Lietuva rėmė Bažnyčių unijos mintį, ir tos unijos jai pavyko pasiekti, kai 1438 m. į Florencijos visuotinį Bažnyčios susirinkimą nuvyko metropolitas Izidorius ir ten susitarė Rytų ir Vakarų Bažnyčias sujungti. Tačiau Lietuvai buvo nepavykę Algirdo su Kęstučiu atgautą metropolitą išlaikyti Kijeve. Metropolitas Fotijus, kaip anksčiau Maksimas, iš Kijevo taip pat persikėlė į Maskvą ir jam pavyko ilgainiui gauti tuo metu Lietuvą valdžiusio Vytauto Didžiojo pripažinimą bei leidimą valdyti Lietuvai priklausiusius pravoslavus. Tad, pasiekęs susitarimo, kuriam Lietuva pritarė, Izidorius turėjo grįžti į Maskvą ir taip pat gauti jos pritarimą unijai. Bet Maskva ne tik Izidoriaus susitarimo nepatvirtino, o ir jį patį uždarė į kalėjimą. Iš kalėjimo Izidoriui pavyko pabėgti ir jis nuvyko į Konstantinopolį. Tačiau, pasiryžusi nenusileisti, Maskva nutraukė su juo santykius ir 1448 m. išsirinko sau naują metropolitą Joną. Ilgainiui savo metropolitą ji pakėlė ir į patriarchus, teisindamasi tuo, jog, turkams 1453 m. užėmus Konstantinopolį, su ten gyvenančiu patriarchu esą neįmanoma palaikyti ryšius. Tuo būdu Maskvos valdovas pasidarė nepriklausomos nuo Romos rusų cerkvės didžiausias rėmėjas ir globėjas.

Atsidėkodamas valdovui už paramą, Maskvos patriarchas buvo paklusnus valdovui. Tačiau tuo pačiu atsirado Maskvoje valdžios dualizmas. Valdovas valdė per cerkvę, naudojosi jos patarimais, kartais net patarnavimais. Bet valdovui esant mažamečiui, valdė jo vardu pati cerkvė. Šis bažnytinės ir pasaulinės valdžios susijimas turėjo įtakos ir valdžios doktrinai. Pagal taip susidariusią doktriną valdovas už savo veiksmus neatsakingas prieš nieką. Jis esąs Dievo vietininkas. Visi potvarkiai esą ne jo paties, o Dievo, tik per jį suteikiami. Be to, visi Riurikų dinastijos valdovai į amžiaus galą įstodavo į vienuolyną. Gaudami vienuolio šventimus, jie gaudavo ir visišką civiliniam gyvenime padarytų nuodėmių atleidimą. Tuo pasinaudojo net ir paskutinysis Riurikų dinastijos valdovas Jonas IV (jo sūnus kurį laiką buvo naminaliu valdovu, tačiau už jį valdė kiti).

Jonas IV (1533-84) buvo tikrasis Maskvos imperijos kūrėjas. Jo valdymo metu Maskvai pavyko savo sienas išplėsti į Azijos kontinentą ir Europoje pasiekti Baltijos jūrą.

Apie sąlygas, kuriose Jonas IV augo, Ivar Spector rašo, kad jis augo "sąmyšyje, žiaurumuose ir žudynėse. Jo nesistemingas ir negatyvus auklėjimas padarė jį žiauriu ir negailestingu. Jo žiaurumo pagieža išsiliejo bajorų žudymu. Jis buvo tikras savo tautos ir laikotarpio kūdikis." (An Introduction to Russian History and Culture, p. 36). Vosylius III, Jono IV tėvas, saugojo ortodoksų Bažnyčią nuo sąjungos su Roma. Tam atžymėti ir padėkoti carui cerkvė nutarė jo sūnų Joną IV vainikuoti imperatorium. Tačiau imperatoriaus titulą teikdavo Roma, kas sudarė tam tikrą kliūtį Joną IV vainikuoti imperatorium. Šiai kliūčiai apeiti buvo išsiaiškinta, jog Maskva, kuri esanti trečioji Roma, pati tą titulą galinti suteikti, tik kitu vardu. Tad Jonas IV buvo vainikuotas caru, kuris esąs lygus imperatoriui. Taip Maskvos valdovas davė pradžią Rusijos carizmui.

Ligi 1533 m. Jonas IV gyveno vienuolyne, iš kur jis valdė kraštą per cerkvę. Tais metais jis vedė Anastaziją Romanov ir iš vienuolyno išėjo. Išėjęs iš vienuolyno, jis pasisamdė Lietuvos bajorą Peresvetą savo patarėju, kuris suorganizavo jam armiją, laimėjusią daug žygių. Tuo būdu caro populiarumas pakilo, ir jis pasiryžo visą valdžią suimti kietai į savo rankas. Jam pavyko nuginkluoti bajorus ir savo apsaugai suorganizavo vadinamą Opričiną. Tai buvo apie 6.000 gerai ginkluotų ir išmankštintų vyrų, kurie caro apsaugai užtikrinti gavo ypatingas teises. Jiems buvo leista žudyti bajorus be teismo ir tardymo pagal vieną caro nurodymą. Nužudytojo turtas atitekdavo žudikui ar kitam caro patikėtiniui. Pats caras vėl sugrįžo į vienuolyną ir paskelbė leidimą išsirinkti naują carą. Tačiau, bajorams renkantis naujo caro rinkti, Opričinos vyrai juos žudė. Tuo būdu Jonas IV sunaikino bajorų luomą.

Opričinos nariai buvo daugiausia pravoslavų vienuoliai ar šiaip uolūs pravoslavai. Tad jie savo pyktį kreipė ne tik prieš caro tikrus ar tariamus priešus, bet ir prieš kitų tikybų ir tautybių žmones, kuriuos be atodairos masiškai naikino.

Opričinos metu kraštas atsidūrė lyg karo stovy. Niekas negalėjo būti tikras dėl savo gyvybės ir rytdienos. Bet pagaliau Opričinos išsigando ir pats caras ir ją 1572 m. panaikino. Tačiau ji galutinai iš Rusijos gyvenimo neišnyko. Komunistų revoliucijos metu ji vėl atgijo Čekos vardu, kuri iš tikro buvo Opričinos pilna kopija. Net jai vadovauti atsistojo Lietuvos bajoras F. Dzieržinskis.

Jonas IV darė nužudytųjų sąrašą. Kai jų skaičius pasiekė 4.000, išdalino daug turtų cerkvėms ir vienuolynams, kad suorganizuotų visame krašte maldas už kančiose mirusius. Nužudytieji turėjo būti neužmiršti, nes jie savo mirtimi prisidėję prie Maskvos imperijos augimo bei klestėjimo.

Su Jonu IV Riurikų dinastija pasibaigė. 1613 m. caru buvo išrinktas Mykolas Romanovas. Šios dinastijos carai Rusiją valdė ligi 1917 m. revoliucijos. Iš jos ypač žymus Petras Didysis, kuris pasuko Rusijos gyvenimą kita kryptimi. Visų pirma jis sunaikino Riurikų laikais į didelę galybę išaugusią cerkvę. Patriarchatą jis panaikino, o įkūrė vadinamą Šventąjį Sinodą, kurio vadovavimą pasiėmė sau. Taip Rusijos cerkvės galva pasidarė caras. Antra — jis pasuko nuo bizantinės kultūros į Vakarus. Kadangi tasai caro posūkis ne visų pritarimo susilaukė, laikydamasis Rusijos valdovų tradicijos, Petras Didysis taip pat ėmėsi jėgos bei smurto nepalankiesiems palenkti savo linkme. Tad šis naujas posūkis ridino Rusijoj galvas vėl plačiu mastu.

Apskritai 862-1613 m. šių slavų istorija yra sensacinga. 80% jų valdovų mirė ne sava mirtimi, bet buvo nužudyti ar žuvo. Tik tie visi dalykai buvo pataisyti pagal reikalą. Pavyzdžiui, tame laikotarpyje buvo paskelbta 800-1.000 šventųjų, kurių tarpe arti 200 kunigaikščių. Šventaisiais skelbė cerkvė už pasitarnavimus jai, o valstybė skelbė šventaisiais už pasitarnavimus jai. Taip Černigovo kunigaikštį nužudė totoriai. Jis buvo paskelbtas šventuoju, nes miręs už tikėjimą. Gi Kijevo kunigaikščiai Borisas ir Glebas mirė nuo brolio Sviatopolko rankos už sostą. Jie abu buvo paskelbti šventaisiais, nes mirę už slavų sostą. Jų kančia buvusi ne už nuodėmę, bet už paveldėtą žemę. Čia buvo išvesta paralelė net tarp jų ir Kristaus. Kaip Kristus nepasidavęs gundymams ir neat-

sisakęs savo mokslo ir amžinybės, taip jie neatsisakę sosto. Vėl 1147 m. Izaslavas, paveržęs iš Igorio Olgovičiaus sostą, uždarė jį į kalėjimą. Kalėjime pradėjęs sirgti, Igoris buvo perkeltas į vienuolyną, kur priėmė ir vienuolio apžadus. Tačiau, norėdamas galutinai savo varžovu nusikratyti, Izaslavas jo ir ten ramybėj nepaliko, o viešai, miniai šaukiant, nužudė. Tačiau ta pati minia, kuri šūkavo iš pasitenkinimo, kai Igoris buvo žudomas, netrukus pradėjo jį garbinti, ir po trejų metų jis buvo paskelbtas šventuoju. Lietuvos karaliaus Mindaugo žudikas Alšėnų kunigaikštis Daumantas yra taip pat vienas rusų šventųjų. Po Mindaugo nužudymo jis pabėgo į Pskovą. Ten, priėmęs pravoslaviją, jis kariavo su lietuviais bei mongolais ir gana gerai valdė Pskovą. Miręs maro metu, už nuopelnus valstybei ir norą daugiau į savo pusę patraukti lietuvių buvo taip pat paskelbtas šventuoju ir rusų šventųjų sąraše žinomas Timofii Dovmont vardu. 1169 m. bajorų nužudytas kunigaikštis Andrius taip pat buvo paskelbtas šventuoju, nors jo gyvenimas toli gražu nešvietė krikščionišku šventumu. Jo skelbimui šventuoju buvo rastas pagrindas savaip suprastuose apaštalo Povilo žodžiuose, kad kiekviena siela klauso valdžios, o valdžia kyla iš Dievo. Valdovas buvęs žmogus, tačiau jo žodžiai kaip valdovo buvę šventi, nes kilę iš Dievo. Andrius miręs, nes priėmęs valdžią ir buvimo valdovu pasekmes. Jo kančia neturinti nieko bendro su jo nuodėmėmis, o buvusi iškentėta už Rusijos žemes, už pastangas jas apjungti. Jis buvęs krikščionis kunigaikštis, drąsiai vykdęs savo pareigas, ir už tai teikiama Dievo palaima čia ir amžinybėje.

Minėtas I. Spector teigia, jog rusų žiaurumas esąs mongolų ir totorių valdymo, jų papročių žiaurumo pasekmė. Tačiau istorijos faktai ką kita rodo. Antai Maskvos kunigaikštis Jurgis panoro paimti į savo globą vyresnįjį savo brolį Tverės kunigaikštį Mykolą. Kadangi tasai geruoju nenusilenkė, Jurgis pasikvietė totorius ir apgulė Tverę. Mykolas, bijodamas ekskomunikos, nes reikėjo kovoti prieš pravoslavus, į kovą nestojo, o nuvyko į sąjungininkų stovyklą derėtis. Ten, Jurgio nurodymais totoriai jį nuteisė nužudyti, ir Jurgis egzekuciją įvykdė su tokiais šiurpiais priedais, kad net totorių vadas susijaudinęs jį paklausė: -- Ar gi jis nebuvo to paties

tėvo sūnus ir tavo vyresnysis brolis, kad leidi jo nuogą kūną taip niekinti?

Taip susidarė rusų politinė tradicija su valdovais nekovoti, neatsižvelgiant kokie jų darbai ir gyvenimas bebūtų. Jei tik jie siekė sujungti rusų žemes ar plėsti jų ribas — vis tiek esą šventi. Juk net Jonas IV, istorijoj žinomas Žiauriojo vardu, už tos rūšies nuopelnus buvo taip pat paskelbtas šventuoju. Jei kurią dieną tos tradicijos įtakoj būtų paskelbtas šventuoju Stalinas, nebūtų pagrindo stebėtis, nes jis daugiau kaip kuris caras prisiėmė "valdovu buvimo pasekmes" ir, žudydamas ištisas tautas, plėtė rusų ribas. Greta to susidarė tuo pat laiku politinė rusų valdžios dualizmo tradicija. Praeity rusų valstybė buvo valdoma valdovo ir cerkvės, kurios vyriausia galva buvo tasai pats valdovas. Dabar valdo partija ir ministeris pirmininkas, kuris dažniausiai yra ir partijos galva — generalinis sekretorius.

Ruso siela

Maskvos imperija išaugo į didžiausią savo plotu pasaulio valstybę, tačiau gyventojų skaičiumi atsiliko. Daugelis rusų nukariautų tautų nepakėlė jų žiaurumo ir išnyko. Dostojevskis Broliuose Karamazavuose teigia, jog rusai nukariauja tautas ne tam, kad jas pavergtų, padidintų savo valdomus plotus ir savo gerovę, bet kad išlaisvintų kenčiantį žmogų, už žmoniškumą — kad tasai kenčiantis žmogus galėtų naudotis Dievo globa, kuria naudojąsi Rusijoj tiek ponas, tiek ir vergas. Tačiau istorija šio ne tik didelio rusų rašytojo, bet ir lygiai fanatiško ruso žodžių nepatvirtina.

Kokie iš tikro yra rusai, kad jų valdymo kartais nepakelia net primityvios tautos?

Markizas de Custin savo "Letters de Russie" sako: "Rusai moka duoklę mahometonams, bet kultūrą semia iš Graikų imperijos. Jie kopijuoja viską: meną, mokslą, religiją, politiką, tradicijas, klastą, apgaulę ir net neapykantą Romai." Taip buvo kunigaikščių ir carų laikais. Šiandien jie kopijuoja Vakarus ir amerikiečius. Tačiau markizas de Custin praleido vieną smulkmeną: rusai kopijuoja, bet kopiją perleidžia per savo rusiškos mistikos prizmę. Bet kuris dalykas, atsidūręs

Rusijoje, įgyja kitą išvaizdą ir kitą prasmę. Rusai naudojo tą patį Šv. Raštą kaip ir graikai, tačiau jų tikėjimas visiškai skirtingas nuo graikų ir kitų ortodoksų. Būdingiausia, kad specifinis rusų bet kam suteikiamas bruožas — yra žiaurumas. Šiandien jie pretenduoja esą (ir kai kieno laikomi) jau aukštos civilizacijos tauta. Tačiau ar jie neareštuoja svetimų diplomatų ir turistų tuo pat būdu, kaip jie darė prieš 1.000 metų? Šį rusų specifinį žiaurumo bruožą geriausiai iškelia jų pačių rašytojai, kurie net skiria individo ir minios žiaurumą.

Štai keletas to žiaurumo pavyzdžių.

M. Gorkis aprašo tokį įvykį: "Prie ratų priekio virve už rankų pririšta maža, visai nuoga moteris, beveik dar mergaitė. Ji eina kažkaip keistai — skersa, jos kojos dreba, linksta; jos tamsiai rusvais išdraikytais plaukais galva pakelta į viršų ir truputį atlošta; jos akys plačiai atmerktos, žiūri į tolį apatišku žvilgsniu, kuriame nėra nieko žmogiško. Visas jos kūnas išmargintas mėlynomis ir tamsiai raudonomis dėmėmis, apvaliomis ir pailgomis, kairioji mergiška krūtis perkirsta, ir iš jos sunkiasi kraujas. Jis nubrėžė raudoną ruožą ant pilvo ir žemiau ant kairiosios kojos ligi kelio, o ant blauzdos jis slepia rudą dulkių plutą. Atrodo, kad iš tos moters kūno išluptas siauras ir ilgas odos rėžis. Ir, tur būt, moterį ilgai mušė pagaliu, o gal trypė batuotomis kojomis — ji siaubingai išputusi ir baisiai pamėlynavus. O ratuose stovi aukštas mužikas baltais marškiniais, juoda karakulio kepure, iš po kurios kabo kuokštas šviesiai rudų plaukų; vienoje rankoje jis laiko vadžias, kitoje — botagą, ir metodiškai pliekia juo — sykį arklio nugarą, sykį moters kūną, ir be to jau netekusį nuo mušimo žmogiško vaizdo. Rudojo mužiko akys pasruvusios krauju ir spindi piktu džiaugsmu. Paskui ratus ir prie jų pririštą moterį plaukia minia ir taip pat šaukia, staugia, juokiasi, spygauja, kursto. Bėga vaikigaliai . . . Kartais vienas kuris užbėga už akių ir rėkia moteriai į akis begėdiškus žodžius. Juoko papliupos minioje nustelbia visus kitus garsus ir ploną botago švilpesį ore . . . Eina vyrai, rėkia kažką šlykštaus tam, kuris stovi ratuose. Jis atsigręžia į juos ir kvatoja, plačiai išžiodamas burną. Botago smūgis per moters kūną. Botagas, plonas ir ilgas, apsivynioja aplink petį, ir štai jis įstrigo po

pažastim. Tuomet mušantysis mužikas stipriai timptelia botagą į save. Moteris spiegiamai suklykia ir, virsdama aukštielninka, krinta nugara į dulkes. Daugelis iš minios prišoka prie jos ir ją uždengia, ties ja lenkdamiesi."

M. Gorkis čia pat pastebėjo: "Čia aš aprašiau ne mano prasimanytą kankinimo vaizdą — ne, deja, tai ne prasimanymas. Taip vyrai baudžia žmonas už neištikimybę; tai buities vaizdas, paprotys, ir aš tai mačiau 1891.VII.15 Kandybovkos kaime, Chersono gubernijos Nikolajevo apskrity." (M. Gorkio ršt. I t. 253 p.)

Tas pats M. Gorkis duoda dar tokius vaizdus: "Aš paėmiau karučius už rankenų ir, įsiręžęs jas keldamas, stumtelėjau į priekį. Nuo aštraus skausmo delnuose surikau klaikiu balsu ir, paleidęs karučius, staiga patraukiau rankas prie savęs. Skausmas pasikartojo, bet dvigubai stipriau: aš nuplėšiau abiejų delnų odą, kurią buvo sugnybusios karučių rankenos. Griežda mas iš pykčio ir skausmo dantimis, aš pažiūrėjau į rankenas ir pamačiau, kad jos iš šonų buvo išskeltos ir praskėstos skiedrelėmis. Tai buvo padaryta labai nepastebimai ir labai gudriai. Buvo apskaičiuota, jog, kai aš paspausiu, rankenos skiedrelės iškris iš plyšių ir susiglausdamas medis sužnybs man odą. Ir šis apskaičiavimas pasitvirtino. Aš pakėliau galvą ir pažvelgiau aplink. Šūkavimas, kvatojimas ir švilpimas iš visų pusių sklido man priešais." (Gorkio raštai, I t., 51 p.)

O štai žuvų pardavėjo elgesys su išmaldos prašančiu elgeta. "Pardavėjas paimdavo mažytę žuvelę ir uodega brukdavo ją į elgetos saują taip, kad pelekai įsmigtų vargšui į delną. O kai prašantysis, pašokęs iš skausmo, atitraukdavo ranką, pardavėjas piktai ir pašaipiai šaukdavo: — Nenori? Mažai? Lauk iš čia . . . Nekenčiu elgetų. Dykaduoniai. Vaikščioja, prašo ir — sotūs. Ir gerai gyvena. Kristaus brolija apie juos sakoma. O aš kas Kristui? Svetimas? Aš visą gyvenimą raitausi kaip sliekas saulėje, neturiu nei ramybės, nei pagarbos." (Op. cit. III t. 70 p.)

S. R. Tompkins savo "The Russian Mind" duoda tokį pavyzdį. 1721 m. gruodžio 31 d. į Pereslavo vienuolyną rinkosi svečiai pas jo viršininką Joakimą sutikti Naujuosius Metus.

Šventė buvo pradėta vodka. Ji, malšindama svečių troškulį, liejosi upeliais. Ilgainiui dalis svečių ilsėjosi, o kiti pasakojo nuotykius. Bet po valandėlės svečiai vėl sujudo ir pradėjo gerti. Pirmas tostas už Petrą Aleksiejevičių. Išgėrė, pasimeldė ir pradėjo jau seriją tostų: už Šventąjį Sinodą, už Rusiją, ir t.t. Kažkas pasiūlė tostą už carienę Ekateriną, kuri buvo uždaryta į vienuolyną—kalėjimą, nes caras Petras gyveno su lietuve. Tostas buvo išgertas, bet sukėlė ginčą. Jį numalšino vodka, vienus užmigdydama, kitus nuramindama. Progai pasitaikius tačiau vienas iš vienuolių tyliai išslinko iš vienuolyno ir apie tą tostą painformavo Šv. Sinodą, kuris pradėjo tardymą. Joakimas, gindamas svečius, prisiėmė kaltę. Jį už tai pašalino iš vienuolyno ir atidavė tardytojui Tolstojui, kuris ėmė ieškoti sąmokslo. Tardymą pradėjo kankinimu. Joakimas buvo pastatytas tarp dviejų rastų, prie kurių pririšo jo kojas. Viršum jo galvos buvo trečias rąstas, prie kurio pririšo rankas. Paskui tie rąstai pradėjo nuo vienas kito tolti. Gi tuo metu, kai rąstai įtempė tardomojo sąnarius, egzekutorius įkirto jam dar šimtą lazdų. Įvykdžius tokius tris kankinimus, sąmokslo klausimas nepaaiškėjo, nes vienuolis tvirtino, kad jis kovojąs tik prieš paleistuvavimą, sekdamas šv. Jonu. Teismas tačiau jį nuteisė visam amžiui uždaryti į vienuolyną.

Šie žiaurumo pavyzdžiai yra identiški, nors jie įvykdyti minios, individo ir valdovo bei valdininko. Ir visi to žiaurumo vykdytojai rusai, nors jų padėtis ir pareigos skirtingos.

Rusų brutalumo šaltinis

Per šimtmečius vakariečiai negali atsakyti į klausimą, kodėl rusai engia vienas kitą. Kai jie keliauja per Rusiją, mato vieningą masę, lyg vienalytę tautą, o vis dėlto kiekvienas iš tos masės nori tašyti kitam ant galvos baslį. Tūlas galvoja, jog tai esanti gal žiaurios gamtos įtaka. Tačiau, pavyzdžiui, Kanados klimatas dar žiauresnis, bet žmonės labai švelnūs ir pasiryžę aukotis vienas už kitą. Kiti galvoja, kad gal dėl izoliacijos, ryšio su pasauliu stokos. Tačiau jie nepaliečia paties gyvenimo ir paties gyventojo ruso. Caro laikais Petrapily gyvenąs lietuvis pasakojo tokius savo pergyveni-

mus. Siuvykloje dirbę 10 žmonių. Pertraukų nebuvę. Miegoję toje pačioje siuvykloje. Pasakotojas turėjęs pagalvę ir antklodę, kurias išvažiuojant jam davė motina. Kiti darbininkai miegodavę su tais pačiais drabužiais, kuriuos dėvėjo ir dieną, ant kirpimo stalų. Atlyginimą gaudavę šeštadieniais, po ko visi dainuodami ėję į smuklę. Tačiau žiemą taip visiems nueiti buvę neįmanoma, nes siuvykloje tebuvę dveji batai — pasakotojo ir ten dirbusio lenko. Tuomet darydavę taip: vienas apsiaudavęs batais, kitas sėsdavęs šiam ant pečių, ir taip juodu atsidurdavę smuklėje. Tuomet vienas grįždavęs atgabenti kitą—keturiais tokiais žygiais visi atsidurdavę smuklėj.

Šis vaizdelis nusako ruso gyvenimą, galvoseną ir elgesio linkmę. Jam nesvarbu antklodė, batai, bet svarbu patekti į smuklę. O kaip šis mužikas nekreipia dėmesio į batus ar antklodę, taip aukščiau už jį stovintysis nekreipia dėmesio nei į papročius, nei į nuodėmę, nei į įstatymus.

Kaip rusas savo kančią pergyvena, ryškiai pavaizduoja M. Gorkis šiame vaizdelyje. Jo vaizduojamas kurpius pasakoja: "O aš, matote, užaugau, man 46 metai, o prisiminti neturiu ko. Nė vieno šviesaus taškelio. Nič nieko neturiu prisiminti. Tiek teatsimenu, kad burnoje visuomet dantys iš alkio ir šalčio kalendavo, na o kaip man kaulai, ausys ir plaukai sveiki išliko — šito aš pats negaliu suprasti. Nemušė manęs, balandėliai, tik su krosnim, bet gi į krosnį — kiek tik norite. Taigi mokė, stengės ir kailį engė. Bet nors mane pėrė ir odą nėrė, ir kraują gėrė, ir ant grindų blaškė, ir į sienas taškė — gajus rusų žmogus. Velėk nevelėjęs, o jis stovi, kaip stovėjęs. Štai aš: mane gvaldė ir į šipulius skaldė, o aš kaip gegė sau gyvenu ir per smukles einu, viskas man miela ir džiugina sielą. Myli mane Dievas. Sykį pažvelgė jis į mane, sako — šioks ir anoks. O paskui nusikvatojo ir ranka numojo." (M. Gorkio ršt. III t. 90 p.)

Kaip matome, kurpius savo pergyventas kančias priima be pagiežos, lyg taip ir reikėtų. Jis ne prancūzas, kuris skųstųsi, bet džiaugiasi savo rusišku gajumu. Jis nedaug kreipia dėmesio, kad jo dantys kalena iš šalčio ir bado, bet laimingas, kad gali lankyti smukles — čia jo atlyginimas ir jo džiaugsmo šaltinis. Visi jį skaudžia, bet Dievas jo pasigailįs.

Šios eilutės išryškina rusiškai aziatiško charakterio dar vieną tipingą bruožą. Visi azijatai yra neribotai kantrūs. O kurpius savo kančioms net nebando priešintis, kančią jis priima nuolankiai ir be protesto kaip savo dalį. Jo viso to pateisinimas — niekas nesvarbu, rusas viską ištvers. Dėl šio savo pasyvumo kančios atžvilgiu rusai ir yra visi vienodi kaip puodynės.

Andre Siegfried savo knygoj "Nations Have Souls" teigia, jog neišbalansuota ruso asmenybė esanti susidariusi Azijos ir Vakarų kultūrų susidūrimo įtakoj. Jie vis ką nors perdeda ar daro ką fantastiško. Jie negali pasiekti sintezės. Visi prisimenam, kaip Chruščevas Jungtinėse Tautose daužė batu stalą. Net Afrikos primityvių tautų atstovai negalėjo nesistebėt tokiu elgesiu. O jis dar pridėjo ir grąsinimą Indonezijos Sukarnui, kad "mes rusai sugausim tą piemenį" — ką vertėjas sušvelnino, pavadindamas Sukarno cowboy. Amerikiečiai įvykį pavadino rusiška mistika. Rusai kartais pasirodo kaip puikūs diplomatai, besilaiką visų diplomatinių manierų. Tačiau niekas nežino, kaip rusas toliau elgsis, kokia bus viso ko pabaiga. Minėtas markizas de Custin sako, jog Rusijoj "nėra vidurio tarp tirono ir vergo, tarp kvailumo ir gyvuliškumo. Aukso vidurys ten nežinomas." Maskvos imperijoj buvo prošvaisčių, kai individualybei buvo leista pasireikšti. Tačiau apskritai ji buvo gniaužiama ir dažniausiai užgniaužta. O tik ji išvysto tą aukso vidurį. Rusai — ypač sovietiniam laikotarpy — net specialiai auklėja, kad žmogus netektų individualybės ir būtų tik masės nariu.

Neieškok teisybės

Rusui būdinga dar plačiai įsigalėjusi pažiūra, jog ieškoti teisybės tuščias darbas. Tuo klausimu labai ryškų vaizdą duoda M. Gorkis, kai jis aprašo berniuką, kuris panoro kovoti už teisingumą. Senis berniukui sako: "O tu šitokių dalykų nepastebėk, Iliuška. Tu taip žiūrėk, tarytum čia ne tavo reikalas. Kur teisybė, kur ne, Dievui spręsti, ne mums. Mes negalime. O jis viską žino, mato. Štai, kad ir aš, gyvenau, gyvenau, žiūrėjau, žiūrėjau, tiek neteisybių regėjau — suskaičiuoti neįmanoma. O teisybės nemačiau. O jau aštuntą de-

šimtį einu. Bet negalimas daiktas, kad per tokį ilgą laiką nebūtų buvę aplink mane teisybės žemėje. O aš nežinau, nemačiau jos." (M. G. ršt. III t. 31 p.)

Kiekvienas vaikas Vakaruose motinos, mokyklos ir bendruomenės, kurioje auga, mokomas teisingumo. Gi rusas moko vaiką tik nužemintai eiti savo pareigas, o teisingumas — ne jo reikalas.

Tiesos ir netiesos vaidmenį rusų gyvenime ryškiai apibūdino markizas de Custin. "Ligi šio laiko, sako jis, aš tikėjau, kad dvasiai tiesa reikalinga kaip kūnui šviesa ir oras. Mano kelionė į Rusiją apvylė mane. Rusijoje meluoti reiškia saugoti socialinę tvarką, o sakyti tiesą — reiškia naikinti valstybės pamatus." (Op. cit.). Tą pat patvirtina aštuonerius metus Sibire išbuvęs lietuvis tremtinis. "Prisipyliau 20 centnerių kviečių į sėjamąją, pasakojo T. J., ir pradėjau sėti. Sugedo vilkikas. Palikęs viską lauke, nuėjau į kolchozą pranešti reikalą, o kelias tolimas. Kol grįžau su kitu vilkiku, visa sėkla iš sėjamosios buvo jau išsemta — tasai gedimas buvo tyčia man užtaisytas. Atsistojau padėty be išeities: jei skųsiuos — vagis sugaus, bet aš būsiu užmuštas. Nutariau prisidėti prie bendros tvarkos — praretinau sėją ir lauką užsėjau, bet 20 centnerių mažesniu kiekiu, kaip reikėjo. Tačiau ar gi tai man svarbu — man svarbu darbą atlikti, o ne derlius. Be to, man taip padaryti patarė senas žmogus, kuriam aš buvau nemaža padėjęs."

Visuomet teisus

Būdamas įsitikinęs, jog teisybės pasauly ieškoti esąs tuščias darbas, rusas pats tačiau visais atvejais jaučiasi esąs teisus — vis tiek, ar tai liečia jį asmeniškai, ar rusų imperiją.

Lietuvis A. M., 10 metų išgyvenęs Vorkutos stovykloje, sutiko ir du į ten patekusius rusų karininkus, kurie 1940 m. buvo rusų įgulose Lietuvoje. Susitikę su lietuviais, tie buvę rusų armijos karininkai pradėjo juos pulti. Esą rusų įgulas lietuviai sutikę su gėlėmis ir gerai su rusais elgęsi. Bet, kilus rusų-vokiečių karui, lietuviai griebęsi ginklų ir puolę rusus. Tai esanti veidmainystė. Kad rusai sulaužė su Lietuva pasirašytą sutartį, įteikė ultimatumą ir okupavo Lietuvą, terori-

zavo visą kraštą — tas jiems esą nežinoma, rusų laikraščiai apie tai nerašę, o gandais jie netikį. Jie patys masiškai areštavo civilius ir karius lietuvius, juos krovė į gyvulinius vagonus, marino badu, lydėjo į Sibirą, tačiau ko blogo visame tame neįstengė įžiūrėti — taip esą ir Rusijoje. Tie argumentai tokie naivūs, jog nė vieną protaujantį žmogų negali įtikinti. Bet tie rusai juos naudojo, teisindami save ir gindami rusų nusikaltimą prieš Lietuvą. Tai visai panašu į M. Gorkio aprašytą žmogžudžio savęs teisinimą: "Aš pasmaugiau senį. Išėjo viskas netikėtai. Dievas žino. Aš norėjau dirstelėti jam į snukį. Įėjau į krautuvę. Jokio ketinimo galvoj nebuvo. O paskui staiga. Šetonas pastumėjo, o Dievas nepagailėjo. Na, bet pinigus tai be reikalo paėmiau. Nereikėjo. Prisipažinti tai aš neisiu. Tegul Dievas baudžia. Žmonės — ne teisėjai. Kokie jie teisėjai? Aš nepažįstu žmonių be nuodėmės, nesu matęs. Manai, aš dėl to senio į katorgą eisiu. Jo nieks nesigaili." (M. G. ršt., III t. 155 p.).

Iš šių pavyzdžių plaukia eilė išvadų. Pirmu atsitikimu rusai nelaikė savęs lietuvių priešais, o tarėsi esą draugai ir gynėjai. Okupuodami mūsų kraštą, žudydami lietuvius — galvojo, kad tai darą mūsų labui. Kodėl gi mes juos sutikę su gėlėmis? Lietuvoje įvykdytų savo žiaurumų jie nesigaili, o tik kaltina lietuvius už tariamą veidmainystę. Panašiai save teisina ir antrajame pavyzdy žudikas. Žudyti jis nenorėjęs, tam nesiruošęs. Bet šetonas pastūrėjęs, o Dievas nepagelbėjęs. Tad jo sąžinė rami — kalti Dievas ir šetonas. O jei jų kaltė, tai žmogus negalįs būti už juos gudresnis ir juos teisti, girdamas ar peikdamas jų darbus. Jei Dievas ar šetonas kada panorėsią, tai jį nubausią, bet prisipažinti neverta, nes nužudytojo niekas ir nesigailįs — kaip lygiai niekas Rusijoje nesigailėjo ir žudomų lietuvių.

Menas imperializmo tarnyboje

Mūsų spaudoje rusų rašytojai turi žymią vietą. Vienas nagrinėja jų raštus, kitas cituoja jų išmintį, trečiasis džiaugiasi rusų rašytojų religingumu ir t.t. Tačiau būtų mums daug įdomiau — ir neabejotinai naudingiau — jei kuris iš tais rašytojais besidominčiųjų panagrinėtų, kiek jų raštuose yra

kurstymo prieš kitas tautas, rusų įvykdytų smurto žygių garbinimo, kraštutinio rusiško nacionalizmo, neapykantos Vakarų kultūrai ir katalikybei bei panašių dalykų. Visi garsieji rusų rašytojai tarnavo carui ir imperijai, kaip šiandieniniai jų rašytojai tarnauja partijai ir tai pačiai imperijai. Jau A. Puškinas garbino carą už lietuvių-lenkų sukilimo numalšinimą. M. Lermontovas ir L. Tolstojus, būdami caro armijos karininkais, skerdė rusų pavergtus, bet nuolat sukylančius Kaukazo kalniečius. Abu jie daug apie Kaukazą rašė, tačiau nė vienas nepakėlė balso, kad rusai turį nutraukti savo smurtą prieš niekuo nenusikaltusius Kaukazo gyventojus, grąžinti jų kraštams laisvę ir palikti juos ramybėje. Jų akimis ne rusai, kurie Kaukazo tautas pavergė, buvo kalti, bet tos tautos, kurios nuolat kilo prieš tuos, kurie atėmė jiems laisvę ir visą, ką jie turėjo. Skerdžiantieji tuos kalniečius rusai jiems buvo ne smerktini užpuolikai, o tik vykdą šventą pareigą rusų patriotai. Tolstojus prašė carą Aleksandrą III pasigailėti savo tėvo žudiko. Tačiau jis nesikreipė į carą, kad pasigailėtų tuo laiku taip persekiotų lietuvių bei kitų pavergtų tautų. Priešingai, tą carų politiką jis laikė ne smurtu, o kilniomis pastangomis suklaidintus krikščionis grąžinti į tikrąjį pravoslavų tikėjimą. F. Dostojevskis buvo kraštutinis rusų nacionalistas ir pravoslavijos fanatikas. Jo akimis visa Europa, išskyrus Rusiją, buvusi morališkai nebegyva. Katalikų Bažnyčia esanti visai atmetusi Kristaus mokslą ir nuėjusi Kristaus gundytojo pasiūlytu keliu. Jo "Inkvizitoriuje" tūlas komentatorius randa nuostabią prasmę. Tačiau ta prasmė neturi kito šaltinio, kaip tokių komentatorių vaizduotė, o Dostojevskiui rūpėjo, tą legendą rašant, visai kas kita, būtent parašyti tariamai Dievo išsižadėjusios ir nuėjusios paskui velnią Katalikų Bažnyčios pasmerkimo aktą. Rusija gi, Dostojevskio akimis, esanti morališkai negyvų Europos tautų mesijas — ji už jas ir jų nuodėmes kenčianti ir jas išganysianti, kaip Kristus išganė žmoniją. Tai esąs pravoslaviškosios Rusijos pašaukimas. Ir šiuo keliu eina rusų rašytojas ir šiandien. Ir šiandien jam Rusija esanti tautų mesijas — tik komunistiškas, turįs išvaduoti pasaulį nuo tariamai supuvusio kapitalizmo ir "religinių prietarų". Kitas tautas skerdžiantieji rusai ir šios dienos rusų

rašytojui yra "šventos tarybų tėvynei pareigos" vykdytojai, o lietuvių ir kitų tautų laisvės kovotojai jiems tik nacionalistiniai banditai.

Vakarų pažiūra į rusus

Kai mūsų tautiečių tarpe, kaip minėta, esama dar svyravimo, koks iš tikro rusas yra, Vakaruose yra gana nusistovėjusi į juos pažiūra.

Pirmą progą Europai pamatyti rusus suteikė Napoleono karai. Apie jų padarytą įspūdį rašo Walter Phelps ir William Stearns Davis savo veikale "The Course of Europe Since Waterloo". Ten sakoma: "Rusijos valdovą nelengva apibūdinti. Gražus, jaudinantis, nepastovus, religinis fanatikas, kuris vadovauja didžiausiai armijai. 1814 m. jo kazokai trypė Paryžiaus šaligatvius ir bulvarus. Pats Aleksandras laikė save šventu, atsiųstu iš dangaus religinei misijai. Maskvos ugnis dega mano širdyje, — kalbėjo jis, kai buvo nugalėtas Napoleonas. O kai ėjo Waterloo mūšis, kai Bluecheris ir Wellingtonas kovojo, Aleksandras tuo metu klausėsi Madame de Kruederner pranašystės apie jo vadovavimą visam pasauliui kaip Dievo parinktojo. Tad vakariečiai davė jam princo šarlatano vardą." (Op. cit. p. 23).

1814 m. sudaryta nuomonė apie rusą gyva Vakarų Europoje ir šiandien. Carų laikais vokiečiai įvairiais būdais rėmė rusų imperiją viduje ir išoriniuose santykiuose. Po paskutiniojo karo rusų kariai atsilygino vokiečiams už tą Rusijos rėmimą su procentais. Šiandien kiekvienas vokietis rusui reiškia tą pat pagarbą, kurią Afrikoj beginklis negras reiškia liūtui. Andre Siegfried sako, jog paskutiniojo karo metu rusų armijai žygiuojant Vienos ir Berlyno gatvėmis gyventojai buvo apimti nemažesnės baimės, kaip kitkart romėnai, atžygiuojant į Romą Atilai.

Iškeltieji duomenys gali būti plačiai nagrinėjami, kiek jie turi įtakos rusų santykiuose su kitais ir savo pačių tarpe. Tačiau ir be plačių nagrinėjimų galima pasidaryti pagrįstų išvadų, nes tie duomenys pakankamai iškalbingai byloja mums rūpimu klausimu. Jie liudija, jog klysta tie, kurie mano, kad rusai geri, tik jų valdžia visuomet bloga. Blogis glūdi ne valdžioj, bet pačios tautos būde, kultūroj, istorijoj, vyrau-

NACINĖ LIETUVOS OKUPACIJA

A. GRAŽIŪNAS
New York, N.Y., JAV

Karo pradžia ir lietuvių sukilimas

Šiemet sukanka 25 metai nuo sovietų - vokiečių karo pradžios ir nuo to pat laiko prasidėjusios nacinės Lietuvos okupacijos, kuri pakeitė ligi tol buvusią sovietinę. Ši okupacija išsilaikė ketvertą metų, kol sovietai iš naujo okupavo Lietuvą.

1941 m. birželio 22 d. prasidėjusį sovietų - vokiečių karą lietuviai pasitiko sukilimu prieš sovietus, bandydami atstatyti prieš metus laiko užgniaužtą savo krašto nepriklausomybę. Šis sukilimas prasidėjo tuojau pat viso krašto mastu ir didele dalimi pačių vietos sukilėlių iniciatyva. Gi ypatingas akstinas jam stiprėti bei plisti buvo birželio 23 d. lietuvių sukilėlių užėmimas Kauno radiofono. Per jį buvo prabilta į kraštą, skelbiant, jog atstatoma Lietuvos nepriklausomybė, ir raginant visus imtis ginklo sovietiniams okupantams iš Lietuvos pašalinti. Taip staiga šis sukilimas galėjo prasidėti bei plisti todėl, kad sovietinės okupacijos metu lietuviai buvo tvirtai įsitikinę, jog sovietų - vokiečių karas jau artimoj ateity turi neišvengiamai prasidėti, ir Lietuvos antisovietinis pogrindis ta proga sukilti ruošėsi.

Plačiausiu mastu ir veiksmingiausiai lietuvių sukilimas prieš sovietus pasireiškė didžiuosiuose Lietuvos miestuose —

---

jančiose idėjose. Gavimas į savo rankas valdžios tik sudaro progą ir geroms ir blogoms tų dalykų pusėms iškilti į aikštę. Tad, jei rusų valdžia visuomet bloga, jos blogumas yra liudijimas, kad daug blogio yra įsitvirtinę ruso sieloj ir susitelkę jo praeity, kultūroj bei vyraujančiose idėjose. Todėl, kai rusas daro ką blogo, dėl jo vykdytojo ypatumų tasai blogis dar padvigubėja. Tai mums akivaizdžiai liudija rusiškojo komunizmo praktika — rusiškoji komunizmo versija savo brutalumu ir tiesiog kiekvienai logikai prieštaraujančiais užsimojimais pralenkia kiekvieno kito krašto komunizmą.

Kaune ir Vilniuje. Ligi 1941 m. liepos 12 d. Kaune buvo užregistruota 6.000 sukilime dalyvavusių partizanų. Tų sukilėlių daugumą sudarė studentai bei moksleiviai, darbininkai, valdininkai bei įvairūs tarnautojai. Vilniuje šalia tų pat grupių sukilėlių prisidėjo gausios eilės buvusio lietuviškojo teritorinio korpuso karių, kurie iš įvairių vietovių pradėjo rinktis į Vilnių ir tuojau perėmė patruliavimą gatvėse bei apylinkių valymą nuo pakrikusių sovietinės kariuomenės dalinių. Varėnos poligone ir kitose vietose, kur buvo lietuviškieji kariuomenės daliniai, sukilėlių eiles sudarė tų dalinių kariai. Provincijoj partizaninė veikla ne visur lygiai turėjo progos pasireikšti. Visas buvęs Lietuvos su Vokietija ir josios okupuota Lenkija pasienis taip greit pateko į vokiečių rankas, jog lietuviai neturėjo net kada sukilimą prieš sovietus pradėti. Tačiau tolimesnėse nuo sienos vietose lietuviai partizanai veikė visoje Lietuvoje. Žemaičiuose lietuviai partizanai žymiau pasireiškė Alsėdžiuose, Žem. Kalvarijoj, Šventojoj, Barstyčiuose, Šatėse, Sedoj, Ylakiuose, Pumpėnuose, Luokėj ir nemažoj eilėj kitų vietų. Panemunėse — Veliuonoj, Gelgaudišky, Raudondvary, Prienuose. Šiaurinėj ir rytinėj Lietuvos daly — Ukmergėj, Jonavoj, Panevėžy, Linkuvoj, Ramygaloj, Pasvaly, Daugailiuose, Molėtuose, Užpaliuose, Kamajuose, Svedasuose, Gulbinėnuose, Dusetose, Zarasuose, Druskininkuose. Suminėtosios nesudaro visų vietų, kur lietuviai partizanai kovojo su sovietais. Jas čia primename tik tam, kad būtų matyti, jog tai buvo ne koks vietinis pasipriešinimas, bet viso krašto sukilimas savo laisvei ginti.

Tikrą sukilime dalyvavusių skaičių sunku nustatyti. Skaičiuojama, kad buvę 120-130 tūkstančių sukilėlių. Kovose žuvusių buvo priskaityta per 4.000 ir sužeistų apie 8.000. Tačiau tai tik apytikriai skaičiai. 1942 m., rengiantis minėti metinę sukilimo sukaktį, Kauno partizanų vadai buvo susirinkę ir nustatė, jog partizanu laikytinas tik asmuo, kuris 1. į partizanų dalinius įstojo prieš vokiečių kariuomenei ateinant, 2. kuris komunistų valdymo laikais savo veikla nėra aiškiai pakenkęs lietuvių tautos interesams, 3. kuris, būdamas partizanų eilėse, nėra savo garbę suteršęs svetimo turto grobimu. Tačiau to laiko sąlygose nebuvo galimybės pagal

tuos kriterijus visus sukilėlius ar pretenduojančius į partizano vardą patikrinti. Taip pat nebuvo įmanoma tiksliai nustatyti, kas iš žuvusiųjų ar sužeistų buvo partizanas, o kas tik atsitiktinai nuo karo veiksmų nukentėjo. Tačiau viena yra aišku—kad lietuvių partizanų skaičius siekė daug tūkstančių.

Sukilėliai atliko visą eilę reikšmingų uždavinių. Visų pirma jie iš eilės vietų išstūmė sovietų karines pajėgas pirmiau, negu atėjo vokiečiai. Tai buvo laikoma svarbiu uždaviniu, nes buvo norima, kad atėję vokiečiai bent žymioj Lietuvos daly jau rastų ne sovietų, o lietuvių valdžią. Buvo manoma, jog radę jau vėl atstatytą Lietuvos nepriklausomybę, vokiečiai nesiryš ją naikinti. Antra, labai buvo svarbu apsaugoti nuo sovietų kariuomenės bei rusiškųjų ir vietinių komunistų gyventojus bei krašto turtą. Bėgdami raudonarmiečiai bei civiliai komunistai vykdė žudynes ir stengėsi sunaikinti viską, ką tik spėjo. Visiems girdėtos jų įvykdytos žudynės Rainių miškely prie Telšių, kur buvo iššudyti Telšių kalėjimo politiniai kaliniai, Zarasuose, Panevėžy, Obeliuose, Praveniškių priverčiamojo darbo stovykloj, kur buvo iššudyti sovietinių mokesčių neįstengę sumokėti ūkininkai ir net jų prižiūrėtojai, Pusnėje, Lankeliškiuose, Juodupėj, Skoruliuose bei kitose Lietuvos vietose. Tomis pat dienomis buvo sudeginta didesnė ar mažesnė dalis visos eilės Lietuvos miestų ir miestelių: Alytaus — 65 ha plotas, Merkinės — 20, Seirijų — 43, Jonavos — 120, Šetos — 8, Kretingos — 60, Andriejavo — 10, Gargždų — 34, Skuodo — 28, Marijampolės — 64, Kražių — 100, Nemakščių — 8, Raseinių — 40, Lazdijų — 72, Kapčiamiesčio — 7, Pašvitinio — 28, Tryškių — 36, Tauragės — 317, Kvėdarnos — 10, Pajūrio — 14, Šilalės — 5, Tubinių — 15, Rietavo — 55, Varnių — 60, Žarėnų — 14, Aukštadvario — 11, Valkininkų — 16, Tauragnų — 9, Vilkaviškio — 93, Zarasų — 60. Iš bendro tų vietovių 5.590 ha ploto, padalinto į 14.288 statybinius sklypus, buvo sudeginta 4.833 sklypų pastatai 1.456 ha plote. Nemaža dalis šių vietovių buvo sudeginta komunistų, ypač sufanatizuotų komjaunuolių. Kaip pavyzdį galima čia suminėti Zarasus, kur po kruvinų kalinių bei kitų gyventojų žudynių komunistai dar sudegino iš bendro 160 ha miesto ploto 60 ha plotą, kuriame

buvo 208 apstatyti sklypai. Tokį komunistų siautėjimą lietuviai partizanai daug kur sutrukdė. Kaune laiku pastačius reikiamose vietose sargybas, pavyko apsaugoti nuo sunaikinimo vietinės pramonės, miškų pramonės, maisto pramonės bei kitų komisariatų turtą, pašto rūmus bei kitus pastatus ir įvairias įmones. Vilniuje lietuviai partizanai atliko tą pat vaidmenį, kaip ir Kaune, apsaugodami pramonės bei prekybos įmones, pastatus ir kitą visuomeninį turtą. Ir tą vaidmenį jie suvaidino ne tik didžiuosiuose miestuose, bet ir provincijoj. Laiku pradėję veikti, lietuviai partizanai apsaugojo nuo sunaikinimo Uteną. Linkuvos apylinkėj, išvaikydami komunistinę miliciją ir vietos komunistus, apgynė gyventojus nuo raudonojo teroro bei jų turtą nuo sunaikinimo ir t.t. Gi svarbiausias lietuvių partizanų vaidmuo buvo tas, kad jų ginklo apsaugoj galėjo būti paskelbta nepriklausomos Lietuvos atstatymas ir kuone visame krašte atkurta lietuviškoji administracija.

Laikinoji vyriausybė

1941 m. birželio 23 d., paskelbus nepriklausomos Lietuvos atstatymą, per Kauno radiofoną buvo paskelbta ir jau sudaryta laikinoji Lietuvos vyriausybė. Ji buvo šios sudėties: min. pirmininkas — K. Škirpa, švietimo min. — J. Ambrazevičius, pramonės — A. Damušis, komunalinio ūkio — V. Landsbergis-Žemkalnis, teisingumo — M. Mackevičius, finansų — J. Matulionis, susisiekimo — A. Novickis, darbo — J. Pajaujis, krašto apsaugos — S. Raštikis, užsienio reikalų — R. Skipitis, vidaus reikalų — J. Šlepetys, prekybos ir kontrolės — P. Vainauskas, sveikatos — Ks. Vencius, žemės ūkio — B. Vitkus, Lietuvių Aktyvistų Fronto įgaliotinis prie vyriausybės — L. Prapuolenis. Jau kiek vėliau dar buvo paskirti ir viceministeriai: finansų — S. Lušys, susisiekimo — K. Germanas, švietimo — J. Rainys, vidaus — J. Narakas, žemės ūkio — J. Venclova, prekybos — P. Padalskis, teisingumo — Kurklietis, pramonės — J. Mikaila, komunalinio ūkio — V. Švipas, maisto tiekimo valdytoju — Grudzinskas, informacijos direktorium — J. Senkus. Ministerių kanceliarijos viršininku buvo paskirtas V. Viliamas. Laikinoji vyriausybė tautai ir kraštui prisistatė šiuo atsišaukimu:

Nepriklausomos Lietuvos Laikinosios Vyriausybės žodis į Tautą

Lietuviai tautiečiai

Nepriklausomos Lietuvos valstybė jau atstatyta. Vokiečių galingoji kariuomenė baigia valyti Lietuvos teritoriją nuo "nenugalimos" raudonosios armijos. Raudonoji armija išbėgdama išsivežė ir savo sukurtos vadinamosios tarybinės Lietuvos valdovus. Raudonosios Lietuvos istorija baigta, ir jos puslapį užverčiam. Užverčiam kaip klaikų košmarišką sapną, nes tie vieni metai ir aštuonios dienos suspėjo sugriauti ar apgriauti tai, kas geriausio mūsų darbo žmonių buvo sukurta per dvidešimt metų. Suardė mūsų ūkininko buitį, sugriovė mūsų darbininkui bei tarnautojui pusiausvyrą tarp pajamų ir išlaidų. Išgrobė, išvežė įmonių įrengimus ar sunaikino įmones, su tokiu vargu darbo žmonių kurtas. Išvežė ar sukimšo į kalėjimus keliasdešimt tūkstančių mūsų tautos sūnų. O likusius vertė aklais savo rusiškojo imperializmo ir bolševikinio šovinizmo įrankiais.

Paskutinėmis dienomis atstatytos nepriklausomybės faktą teko dar apmokėti labai gausiomis mūsų nekaltų civilinių gyventojų ir mūsų partizanų kraujo ir gyvybės aukomis.

Šiandien sykiu su visa tauta mes lenkiam galvas prieš šiuos didvyrius, kankinamus, nukankintus ar herojiškai kritusius kovoje. Tėvynės vardu lenkiamės prieš jų tą didžiąją auką — auką dėl tėvynės.

Su meile minim herojiškas pastangas ir tų lietuvių, kurie susispietę į Aktyvistų Frontą, ruošė nepriklausomos Lietuvos atstatymą.

Su ypatingu dėkingumu vertiname vokiečių nesulaikomos kariuomenės žygį į Rytus. Jis padėjo mūsų tautai išsivaduoti iš sadistiškos fizinės ir moralinės vergijos. Jis įgalino mus paskelbti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Jis sustiprino mumyse pasitikėjimą, kad ir mažos tautos nežūsta, nors laikinai ir būtų paglemžtos. Jis leido mums vėl įsijungti į Vakarų kultūros pasaulį.

Šitas vokiečių tautos vado Adolfo Hitlerio sumanytas, nacionalsocializmo įkvėptas, narsiosios armijos vykdomas žy-

gis yra milžiniškos reikšmės, naikinant barbariškąjį, antikultūrinį, antižmonišką antplūdį, kuris yra paskandinęs skurde apie 200 milijonų žmonių. Mums, kurie visą laiką buvome ribose tarp tų dviejų pasaulių, kurie metus su viršum buvom bolševizmo niokiojami, ši pasaulinio masto Hitlerio misija ir jos reikšmė gali būti labai gerai suprantama, teigiamai vertinama ir nuoširdžiai remiama. Tai gali būti vienas iš pagrindų, kuris jau net vienas šiuo metu duoda bendrą bazę artimiems tarpusavio bendradarbiavimo santykiams tarp Didžiosios Vokietijos ir nepriklausomos Lietuvos. To bendradarbiavimo konkrečioms formoms išryškėjus, bus sudaryta nuolatinė Lietuvos vyriausybė ir prasidės naujai kuriamas atgimusios valstybės darbas. Tai nebus toks darbas, kaip mūsų visų blogo atminimo režime prieš 1940 m. birželio 15 d., negarbingai pasibaigęs valstybės sulikvidavimu. Nebus ir toks, kaip tarybinėje Lietuvoje prieš 1941 m. birželio 23 d. raudonojo režimo metu.

Naujos epochos, naujas gyvenimas, nauja kūryba. Valstybės pastangos bus sutelktos pakelti gerovę ne vienos grupės ar partijos, ne vieno žmogaus, bet tų visų Lietuvos žmonių, kuriems nuoširdžiai rūpi lietuvių tauta. Šie sunkūs metai ir paskutinės dienos parodė, kas yra tautai ištikimi, kuo tauta gali atsiremti vargo dienomis. Tai lietuviai ūkininkai, darbininkai, inteligentinis jaunimas. Kelti jų materialinę ir dvasinę gerovę, kelti gerovę visos šitos tautos daugumos, įtraukti juos į valstybės valdymą, pagerbiant kiekvieno savarankišką iniciatyvą, — tai reiškia tiesti tautos gyvenimui tikruosius pagrindus.

Ir ne tarpusavio klasių kova mums reikalinga. Nereik mums kovos tarp darbininko ir ūkininko, nes abudu yra tokie pat darbininkai. Mes permaža esame tauta, kad galėtume vieni kitus tarpusavio kovoj naikinti. Tegul tokią prabangą ir išsigimimą leidžia sau šimtamilijoninės valstybės, o mums brangus kiekvienas doras lietuvis be luomų ir pažiūrų skirtumo. Ir dėlto mūsų vienas kelias — visų darbas, visų sutartinis darbas.

Darbas ne tam, kad darbininką eksploatuotų privatinis kapitalistas ar valstybė. Pastaroji, kaip patyrėme iš žiaurios praeities, darbininkui gali būti toks pat išnaudotojas, kaip ir

privatinis kapitalistas, — ji ne tik šykštuoliškai išnaudoja žmogų, bet tuo pačiu metu griauna visą gyvenimą.

Darbas tam, kad pagerėtų gyvenimas visų tų, kurie dirba ūkyje ar fabrike, ar kontoroje, ar mokslo, meno srityje. Darbas tam, kad pats dirbantysis žmogus ir valstybės piliečių visuma pajustų, kad gyvenimas gerėja, o jei negerėja, tai kad matytų, jog visi naštą kelia vienodai bendroje nepriklausomoje valstybėje ir planingai veržiasi į geresnes dienas.

Ir tikrai — būkime pasiruošę dar visko pakelti. Apiplėšti likome — ir ūkininkas, ir darbininkas, ir tarnautojas. Karo našta visą pasaulį vis labiau slegia. Tačiau tapome laisvi. Ta viena mintis padės pakelti — turi padėti — visus nepriteklius. Ji turi paskatinti kiekvieną lietuvį, mylintį savo kraštą, imtis kasdieninių pareigų su tokiu pasiryžimu, su tokiu nesireklamuojamu atsidėjimu, su kokiu narsioji vokiečių armija vykdo nacionalsocializmo misiją Rytuose, su kokiu šiomis dienomis mūsų didvyriai ėjo mirti dėl tėvynės. Gyventi dėl tėvynės yra taip pat herojizmas, kaip ir mirti dėl jos.

Laikinoji Vyriausybė nieko nežada. Ji jaučia, kad ir be tų pažadų tauta jos siekimus supranta ir pritaria. Tie gi siekimai yra ne Laikinosios Vyriausybės sudaryti, o tik jos paimami iš visų trijų milijonų širdžių ir jos formuojami — norime būti nepriklausomi, pasiryžę aukotis ir viską atiduoti Lietuvai. [Eina parašai]

Tuo pat laiku, kai buvo sudaryta ir paskelbta laikinoji Lietuvos vyriausybė, prasidėjo skyrimas ir kitų pareigūnų bei organizavimas lietuviškosios administracijos visame krašte. Kaune kariniams reikalams buvo sudarytas štabas iš gen. S. Pundzevičiaus, gen. M. Reklaičio bei pulk. J. Vėbros ir Kauno karo komendantu paskirtas pulk. J. Bobelis. Civilinei Kauno administracijai organizuoti bei vadovauti miesto burmistru buvo paskirtas K. Palčiauskas. Vilniuje taip pat tuojau buvo sudarytas laikinasis Vilniaus miesto komitetas, į kurį įėjo pirmininku doc. S. Žakevičius, vicepirm. prof. V. Jurgutis, o nariais mokyklų inspektorius M. Gudėnas, K. Kalendra, pulk. P. Masiulis, dail. A. Valeška ir mokyt. E. Putvytė. Mažesniuose Lietuvos miestuose, miesteliuose ir vals-

čiuose taip pat greitu laiku susiorganizavo lietuviškoji administracija. "Į Laisvę" 1941 m. liepos 12 d. numeryje apie lietuviškosios administracijos atsistatymo pažangą pranešė: "Besibaigiant trečiajai savaitei nuo išvadavimo karo pradžios, gyvenimas mūsų krašte sparčiai žengia tvarkos link. Iš kompetentingų šaltinių patyrėme, jog visame krašte atkuriama civilinė administracija. Pareigūnai, dirbę ligi 1940 m. birželio 15 d., grįžta į savo senąsias vietas; kur tokių žmonių nėra, tenai kadrai papildomi naujais pareigūnais. Į normalias vėžes įeina ir savivaldybių darbas; veik visose apskrityse eina pareigas apskričių viršininkai, policijos vadai ir kiti piliečių saugumo pareigūnai."

Pagalba nukentėjusiems

Sovietus iš Lietuvos išvijus, šalia pastangų atstatyti Lietuvos nepriklausomybę, tiesiog degantis buvo reikalas gelbėti nukentėjusius nuo sovietų ir karo. Kaip jau minėta, tūkstančiai lietuvių žuvo kovoj su sovietais arba buvo sužeisti. Reikėjo pasirūpinti sužeistaisiais ir jų bei žuvusiųjų šeimomis. Karui prasidėjus, išėjo iš kalėjimų politiniai kaliniai, kuriems taip pat daugeliu atvejų reikėjo skubios pagalbos. Dešimtys tūkstančių lietuvių buvo ištremti ar tremiami prieš pat karo pradžią į Rusiją. Reikėjo bandyti, ar nepavyks bent dalį jų surasti ir pasirūpinti jais bei likusiais jų šeimų nariais. Prieš pat karą tūkstančius Lietuvos vaikų sovietai buvo išvežę į pionierių stovyklas. Reikėjo pasirūpinti ir neaiškiu šių vaikų likimu. Pagaliau dalis į sovietinę armiją įjungtų lietuvių karių kartu su rusais pateko į vokiečių nelaisvę. Reikėjo imtis pastangų juos išlaisvinti. Ir juo labiau reikalas buvo degantis, kad, rūpesčio dėl artimųjų likimo kankinami, ne vienas leidosi į rizikingą kelionę jų ieškoti.

Viso to akivaizdoje tuojau pat ėmėsi energingai veikti Lietuvos Raudonasis Kryžius. Pirmieji jo veiksmai, karui prasidėjus, buvo perėmimas Kaune Karo ir Miesto ligoninių, kurias pabėgdami sovietai buvo palikę be jokios globos, nors tose dviejose ligoninėse buvo 750 ligonių, pasiėmimas rūpintis išsilaisvinusiais politiniais kaliniais ir pasiuntimas sanitarinių būrių bei greitosios pagalbos teikti medicinos ir sani-

tarinę pagalbą kovojantiems partizanams. Taip pat tuojau sudarė Politiniams Kaliniams Globoti Komitetą ir atgaivino Nukentėjusiems Nuo Karo Šelpti Komitetą. Visa tai buvo jau atlikta ligi 1941 m. birželio 25 d., nors karas tik prieš trejetą dienų buvo prasidėjęs. Tuo pat laiku buvo pradėta sudarinėti apskričiuose laikines L. R. Kryžiaus valdybas ir organizuoti nukentėjusiems pagalbą bei tai pagalbai teikti lėšas. L.R.K. ragino taip pat ir valsčiuose steigti nukentėjusiems šelpti komitetus, kurių daug kur buvo ir įsteigta.

Besirūpinant į pionierių stovyklas išvežtais vaikais, paaiškėjo, kad į tokią stovyklą Palangoje buvo suvežta 2.500 vaikų. Karui prasidėjus, sovietiniai pareigūnai bandė tuos vaikus varyti pro Šventąją Latvijos link. Tačiau, vokiečiams pradėjus pulti, tie sovietiniai pareigūnai išbėgiojo, ir vaikai buvo grąžinti į Palangą, iš kur buvo grąžinami tėvams. Tik ne visus tuos vaikus pavyko surasti. 429 jų kažkur buvo dingę, tur būt, išvežti į Sovietų Sąjungos gilumą.

Besirūpinant išvežtaisiais, reikėjo kaip nors išaiškinti, kur jie buvo vežami ir kur jie yra — ar sovietams pavyko juos nuvežti tolyn, ar nėra jų likusių vokiečių užimtose srityse. Taip beieškant, kai kurių duomenų pavyko surasti. Pvz., Naujosios Vilnios stoty buvo rasta dokumentų, iš kurių paaiškėjo, kad iš šios stoties lietuvių buvo išvežta: birželio 15 d. į Lokot (Altajuje) — 1.225 asm., birželio 17 d. į Kolunda (Altajuje) — 2.625 asm., birželio 18 ir 19 d. į Ejsk (Alt.) — 9.845, birželio 17 d. į Barnaul (Alt.) — 2.065 asm., birželio 15 d. į Začajno (Alt.) — 175 asm., birželio 20 ir 21 d. į Novosibirską (Sibire) — 5.465 asm., birželio 17 ir 21 d. į Medvežja Gora (Korelų-Suomių resp.) — 2.345 asm., birželio 15, 19 ir 21 d. į Storobelską (Ukrainą) — 5.075 asm., birželio 21 į Makat Orenburgą (Kazachstaną) — 1.015 asm., birželio 16 d. į Babyniną — 455 asm., birželio 18 d. į Minską (Gudiją) — 175 asm., birželio 22 d. į Oršą (Gudiją) — 420 asm. Viso per N. Vilnią buvo išvežta iki birželio 22 d. 30.485 asmenys. Šių tremtinių ieškoti buvo pasiųstos L.R.K. ekspedicijos. Viena jų nuvyko net į Oršą, Minską ir Boruiską, o Molodečne buvo įsteigtas pagalbos punktas. Taip pat pagalbos punktus L. R. Kryžius buvo įsteigęs Daugpily ir Vitebske. Šiaulių Raudo-

nojo Kryžiaus atstovai buvo tuo pat tikslu nuvykę į Rygą ir Škirotovą. Deja, tie ieškojimai nedaug tedavė rezultatų. Buvo surastų ar patys sugrįžo beveik tik gyvi išlikusieji Červenės žudynėse.

Negalint išvežtųjų surasti, buvo bandoma bent sudaryti išvežtųjų sąrašus ir jų ieškoti per Tarptautinį Raudonąjį Kryžių. Ligi 1942 m. liepos mėn. buvo suregistruota ir per vokiečių Raudonąjį Kryžių įteiktas sąrašas Tarptautiniam Kryžiui 22.161 išvežtųjų: 17.574 išvežtų didžiųjų trėmimų metu, 3.653 politinių kalinių, 485 karių bei jų šeimų ir 449 iš stovyklų išvežtų vaikų.

Belaisviais teko rūpintis ne tik karo pradžioje, bet ir vėliau, nes vis pasitaikydavo tai vienoj, tai kitoj stovykloj į nelaisvę patekusių lietuvių. Nemaža jų pavyko išlaisvinti. Nors vėliau vokiečiai pradėjo tuos lietuvius belaisvius spirti, kad jie iš stovyklų vyktų ne namo, bet į Vokietiją darbams, tačiau dar ir 1942 m. kovo mėn. iš belaisvių stovyklų Rytprūsiuose pavyko išlaisvinti 64 į nelaisvę patekusius lietuvius.

Kad nereikėtų vėl prie L. R. Kryžiaus klausimo grįžti, čia reikia pastebėti, jog vokiečiai vėliau jam veikti neleido ir privertė persiorganizuoti į Savitarpinę Pagalbą. Mat, tautinio Raud. Kryžiaus veikimas siejamas su savo nepriklausomos valstybės turėjimu, tad vokiečiai tokio Lietuvos nepriklausomybės klausimą keliančio dalyko ir nepakentė. Tačiau ir nauju vardu veikdamas, L. R. Kryžius tęsė tą patį darbą. 1942 m. ligi kovo 1 d. Savitarpinė Pagalba šalpos reikalui surinko 895.772,74 markių ir šelpė tuo laiku 12.195 asmenis. Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Ukmergės beturčiams šelpti vietos S. Pagalbos komitetai laikė valgyklas, kurios kasdien aprūpino maistu nuo 300 ligi 500 asmenų. Kauno S. Pagalba per pirmąjį 1942 m. pusmetį turėjo 282.944,12 markių pajamų ir išleido 149.852,65 markes. Kam tie pinigai buvo išleisti, rodo šie duomenys: partizanų šeimoms piniginės pašalpos duota 14.420 markių, išvežtųjų į SSSR likusioms šeimoms — 12.540, gausioms šeimoms — 10.980, buvusių politinių kalinių šeimoms — 3.830, invalidams — 8.000, pensininkams — 11.000, nukentėjusiems nuo bolševikų teroro — 7.600, seneliams — 3.000, Motinos ir Vaiko Globos Sekcijai — 9.000, grįžusiems

iš belaisvių stovyklų — 6.000, iš SSSR grįžusiems lietuviams — 900. Trijose nemokamose valgyklose per tą laiką buvo duoti 69.068 pietūs.

Daug dėmesio S. Pagalba skyrė vaikų globai. Ji organizavo vasaros aikšteles, vaikų vasarojimą bei spaudą. Kad lietuviai vaikai nebūtų palikti be savosios spaudos, S. Pagalba atgaivino S. Zobarsko redaguojamą prieš karą L. R. Kryžiaus leistą "Žiburėlį".

Lėšoms padidinti 1942 m. buvo atgaivinta L. R. Kryžiaus tradicija ir pradėjo veikti S. Pagalbos loterija. Administraciniu atžvilgiu S. Pagalba buvo Pirmojo Generalinio Tarėjo žinioje, bet veikė gana savarankiškai, vadovaujama laimingai Červenės žudynes pergyvenusio prof. I. Končiaus.

Laikinosios vyriausybės pastangos

Laikinosios Lietuvos vyriausybės sąlygos jau iš pat pradžios buvo sunkios. Ministeriu pirmininku nominuotas K. Škirpa atvykti iš Berlyno ir pradėti eiti pareigas negalėjo — vokiečiai jam neleido vykti. Jo pareigas laikinai eiti turėjo pasiimti švietimo ministeris J. Ambrazevičius. Vokiečių karinės valdžios atstovai atsisakė su laikinąja Lietuvos vyriausybe tartis, nurodinėdami, jog neturį tam įgaliojimo. Pagaliau ta vyriausybė vokiečių buvo pradėta spausti, kad atsisakytų vyriausybės titulo ir persiorganizuotų į vokiečių valdžios tarėjus. Jai taip pat buvo atimta galimybė susisiekti su kraštu. Tačiau, kol buvo pagaliau priversta savo veiklą sustabdyti, laikinoji Lietuvos vyriausybė gana daug padarė.

Sovietų okupacijai pasibaigus, ne tiktai teko viską iš naujo perorganizuoti, bet ir buvo dalykų, kurie turėjo būti patvarkyti nė dienos nelaukiant. Visų pirma reikėjo apsaugoti nuo pavojaus ginkluotus lietuvius partizanus. Nemaža jų žuvo ir nuo vokiečių rankos, nes vokiečiai su kiekvienu ginkluotu asmeniu, neturinčiu jų akyse patikimų dokumentų, elgėsi kaip su priešu ir be atodairos juos vietoje šaudė. Taip eilėj vietų su ginklu pas vokiečius perbėgę partizanai buvo sušaudyti. Tad laikinosios vyriausybės paskirtas Kauno komendantu pulk. J. Bobelis tuojau išleido šį įsakymą: "Vokiečių kariuomenė su visais ginkluotais vyrais, neturinčiais mū-

sų atitinkamų įstaigų nustatytos formos raštiškų pažymėjimų su štampu "Wehrdienst", elgiasi kaip su priešais, ir jų gyvybei gresia pavojus. Kauno Karo Komendantūra nuo 15 val. šios dienos pradėjo išdavinėti atitinkamus pažymėjimus. Kovos dalinių vadai privalo pasirūpinti visiems jų žinioje esantiems vyrams tokiais pažymėjimais. Pažymėjimai išduodami pagal sąrašus, pasirašytus dalinio vado. Sąrašai turi būti tuojau pristatyti į Kauno Karo Komendantūrą. Vietovėse, kur dar nėra komendantų, pažymėjimų išdavimu rūpinasi atitinkami kiti vietos organai. Pažymėjimas pageidaujamas spausdintas su šiais žodžiais ir raidėmis: "Sicherheitsdienst L.N.P." ir kampe su cheminiais dažais štampu "Wehrdienst". Pažymėjimai visur išduodami vardiniai pagal sąrašą, patvirtintą kovos dalinių vado parašu. Pažymėjimus išduodančios įstaigos atsakingos už tai, kad pažymėjimai nepakliūtų į netinkamas, blogais tikslais rankas. Pažymėjimų ir štampų padirbimas yra valstybės išdavimas, ir už jį bus taikomos griežčiausios bausmės. *Kauno Karo Komendantas.* Kaunas, 1941 m. birželio mėn. 24 d."

Kitais skubiais reikalais buvo tą pat dieną išleisti dar šie Kauno Karo Komendanto įsakymai: "Nr. 4. 1. *Visoms Kauno miesto kepykloms* tuojau pradėti kepti duoną ir iki birželio 24 d. 18 val. įregistruoti Komendantūroje, Tiekimo skyriuje, turimas kepykloje atsargas. 2. *Maistprekybai ir Lietkoopsąjungai,* Kaune, iki birželio mėn. 24 d. 18 val. pateikti Komendantūrai, Tiekimo skyriui, žinių: a. bazių adresus, b. atsargas miltų, kruopų, makaronų, druskos, cukraus, o kitų maisto produktų atsargų žinias pateikti iki birželio mėn. 25 d. 12 val. 3. *Visiems Kauno malūnams* — iki 18 val. pristatyti Komendantūrai, Tiekimo skyriui, žinias apie grūdų ir miltų atsargas. Komendantūros Tiekimų skyriaus telef. Nr. 21827. *Kauno Karo Komendantas J. Bobelis.* 1941 m. birželio mėn. 24 d. / Nr. 5. 1. Visiems medicinos gydytojams, besiverčiantiems laisva medicinos praktika, įsakau iškabinti prie savo kabinetų raudonojo kryžiaus ženklą ir teikti pagalbą visiems sužeistiesiems. 2. Kauno miesto gyventojai, kurie naudojasi šulinių vandeniu, turi vartoti tik virintą vandenį. 3. Kauno vandentiekio vanduo yra visai švarus: tatai patvirtino visi padarytieji analizai. Todėl vandentiekio vanduo galima var-

toti gėrimui ir valgiui. *Kauno Karo Komendantas J. Bobelis.* Kaunas, 1941 m. birželio mėn. 24 d. / Nr. 6. Pastebėta, kad kai kurie gaivalai bando daryti įsilaužimus, apiplėšimus ir kitus kriminalinius nusikaltimus. Įspėju, kad šios rūšies nusikaltėliai — vagys, plėšikai ir kiti jiems panašūs, bus baudžiami mirties bausme nusikaltimo vietoje. *Kauno Karo Komendantas Bobelis.* Kaunas, 1941 m. birželio mėn. 24 d." Tą pat dieną pasirodė ir prekybos ministerijos už prekybos ministerį J. Skorubsko pasirašytas skelbimas: "Susitarusi su Kauno Miesto Komendantu, Prekybos Ministerija ligi atskiro parėdymo sustabdo visų svaigiųjų gėralų pardavimą." Artimiausiomis dienomis pasirodė ir daugiau panašios rūšies skelbimų. Pavyzdžiui, prekybos ministerija, norėdama užkirsti kelią prekybos įmonių turto išgrobstymui, paskelbė: "Buvusiems "Vojentorgo", "Spectorgo" ir "Transtorgpito" įmonių (parduotuvių, restoranų, valgyklų, kepyklų, dirbtuvių ir kit.) tarnautojams, turintiems tų įmonių raktus, įsakoma ligi 1941 m. birželio mėn. 27 d. 15 val. tuos raktus pristatyti į Prekybos Ministeriją Kaune, Laisvės al. 38."

Tai buvo nepaprastai padėčiai būdingi skelbimai, kokių visais panašiais atvejais pasirodo. O šalia cituotais įsakymais tvarkytų didžiausio aktualumo reikalų buvo ir kitų ilgai nelaukiant tvarkytinų klausimų, iškilusių ryšium su pasikeitusia padėtimi. Sovietus išvijus, pasidarė neaiški padėtis po sovietinės žemės reformos atsiradusių naujakūrių. Nei jie, nei buvusieji jų dabar valdomos žemės savininkai nežinojo, kaip bus jų klausimas sprendžiamas. Dauguma linko manyti, jog ta reforma nebus pripažinta, todėl vienur buvusieji savininkai pradėjo tuos naujakūrius nuo jų sklypų šalinti, kitur jie patys pradėjo trauktis. Šiam sąmyšiui sustabdyti ir kad nenutrūktų tų naujakūrių sklypuose darbas, buvo paskelbta: "Kaunas. VII. 5. ELTA. Visi ūkininkai ir naujakūriai ligi atskiro parėdymo turi rūpintis derliaus nuėmimu ir tolimesniu žemės žiemkenčių sėjai paruošimu tuose plotuose, kuriuos jie valdė šių metų birželio mėn. 22 d. Peržiūrint ir pertvarkant žemės paskirstymą, bus atsižvelgta į įdėtą darbą bei padarytas išlaidas ir už tai teisingai atlyginta. Visu griežtumu bus baudžiami tie, dėl kurių apsileidimo bei blogos valios jų valdomuose ūkiuose liks nenuimtas derlius arba ne-

paruošta žiemkenčių sėjai žemė. Visus šiuo reikalu kilusius klausimus sprendžia apskričių agronomai." Tačiau ir agronomams šiuos klausimus nebuvo lengva išspręsti. Pavyzdžiui, tarp naujakurių ir buvusių savininkų kilo ginčai, kas naujakurių sklypuose nusiima žiemkenčių ir dobilų derlių, nes daugeliu atvejų tai buvo pasėta dar buvusių savininkų. Lygiai buvo ginčijamasi, kas sės žiemkenčius ateinantį rudenį, nes buvo neaišku, kas tą žemę toliau valdys. O piūtis buvo jau čia pat. Tad liepos 12 d. pasirodė šis potvarkis, kuriuo tasai klausimas buvo patvarkytas: "Tarp buvusių žemės savininkų ir naujakurių kyla ginčų dėl pastarųjų sklypuose esamų žiemkenčių ir dobilų nuėmimo, o taip pat ir dėl šių metų žiemkenčių sėjos. Tuo reikalu kompetentingi organai yra nutarę: 1. Ūkiuose, kur prieš bolševikų žemės nacionalizavimą buvo ne daugiau kaip 50 ha žemės, savininkai nusiima visus jų įsėtus į naujakurių sklypus patekusius žiemkenčius ir dobilus. 2. Naujakuriai, gavusieji žemės iš ūkių, kuriuose prieš žemės nacionalizavimą buvo daugiau kaip 50 ha, iš patekusių į jų sklypus buvusių savininkų įsėtų žiemkenčių ir dobilų, jeigu jie gautus sklypus yra pradėję dirbti ir juose kurtis, turi teisę nusiimti tiek, kiek tenka proporcingai jiems skirtos žemės plotui. 3. Naujakuriai, kurie gautos žemės nėra pradėję dirbti arba prie bolševikų valdžios yra pasižymėję mūsų kraštui kenksmingais veiksmais, ką nustato vietos savivaldybės, į jų sklypuose įsėtus buvusių savininkų pasėlius jokių teisių neturi. 4. Jeigu bolševikų valdžios nacionalizuotame ūkyje yra buvę daug pievų ir jos yra patekusios į naujakurių sklypus, tai 8 str. numatytos komisijos sprendimu buv. savininkui, atsižvelgiant į jo ir naujakurių turimą gyvulių skaičių, gali būti leista nusišienauti jų dalį. 5. Gavę žemės priedus mažažemiai, nors jie ir būtų pradėję dirbti gautąją žemę, turi teisę nusiimti tik jų pačių įsėtus pasėlius. 6. Už naujakurių sklypuose žiemkenčių ir dobilų užimamus plotus visas su žemės valdymu surištas prievoles atlieka ir mokesčius sumoka tie, kurie nusiima ir pasėlius. Tas dėsnis taikomas ir pievoms. 7. Ūkiuose, kuriuose prieš nacionalizavimą buvo ne daugiau kaip 50 ha žemės, visą šių metų žiemkenčių sėją atlieka tų ūkių savininkai. Ūkiuose, kuriuose prieš nacionalizavimą buvo daugiau kaip 50 ha, savininkai

privalo įsėti tiek žiemkenčių, kiek tenka jiems paliktai žemei, priskiriant čia ir išdalintąją, jei ji naujakurių nedirbama. Sklypuose, kuriuos naudoja naujakuriai, žiemkenčius turi įsėti jie patys. 8. Galinčius dėl šio nutarimo kilti tarp savininko ir naujakurio ginčus galutinai sprendžia komisija, kuriai pirmininkauja rajono agronomas, o jam nesant — valsčiaus viršaičio skirtas asmuo. Komisijos nariais kviečiami vietos seniūnas ir komisijos pirmininko su seniūnu parinktas vienas naujakurys." Kitas toks skubus dalykas buvo žemės ūkio mokesčių. Sovietai buvo įvedę žemės ūkio mokestį nuo pajamų. Gi ūkio pajamingumo normos buvo nustatytos tokios: 1 ha dirvos — 300 rublių, 1 ha sodų ir uogynų — 380 rb., 1 ha šienaujamų pievų — 120 rb., karvės — 230 rb., arklio — 200 rb., kiaulės — 160 rb. Pagal šias normas 30 ha ūkiui, turinčiam 25 ha dirvų, 4 ha pievų ir 1 ha sodo bei laikančiam 4 arklius, 8 karves ir 6 kiaules, pajamų buvo priskaityta 11.960 rb., gi mokesčių — 2.593. O kadangi tokio ūkio savininkas buvo laikomas "ne darbo valstiečiu", turinčiu "ne darbo" pajamų, tai jam tas mokestis buvo padidintas 50% — ligi 3.889,50 rb. Tie mokesčiai, aišku, buvo skirti, kad ūkininkai neišgalėtų juos sumokėti ir tuomet tariamai teisėtai būtų galima iš jų žemę atimti kolchozams kurti. Tad reikėjo tuos sovietinius mokesčius skubiai keisti, nes mokesčius ūkininkai privalėjo mokėti ir toliau. O panašūs buvo ir prekybos, pramonės bei amatų mokesčiai. Tų verslų mokestis už 1940 m. buvo padidintas 50-100%, o 1941 m. jau sovietiniu potvarkiu buvo nustatyta, jog įmonės su daugiau kaip 4 darbininkais turi mokėti nuo 5% ligi 15% nuo apyvartos, gi valstybinėms bazėms tų įmonių gaminiai turėjo būti parduoti nustatyta kaina su 3-10% uždarbio. Net už kiosko laikymą metams reikėjo mokėti 500 rublių. Tad liepos 14 d. buvo paskelbtas potvarkis, kuriuo buvo atstatytas veikti nepriklausomos Lietuvos žemės mokesčio įstatymas, o taip pat verslo pagrindinis ir pelno mokesčių.

Lygiai neatidėliotinai tvarkytinas buvo ir teismų bei sovietiniuose teismuose iškeltų ir spręstų bylų klausimas. Sovietai teismus buvo pavertę tik priemone sunaikinti jų vadinamiems liaudies priešams. Tad liepos 17 d. buvo paskelbtas potvarkis, kuriuo buvo atstatyti ligi 1940 m. birželio 15 d.

veikę teismai bei kitos sovietų panaikintos ar pertvarkytos teisminės įstaigos, įskaitant ir notarines įstaigas, o liepos 18 d. paskelbtas potvarkis teismų sprendimų peržiūrėjimo reikalu. Tuo potvarkiu buvo nustatyta, jog veikiančiais įstatymais visi įsiteisėję tarybinių teismų sprendimai, nuosprendžiai ir nutarimai civilinėse ir baudžiamosiose bylose, atitinkamai šaliai ar prokurorui prašant, turi būti teismo peržiūrimi ir suderinami su dabar veikiančiais įstatymais, o neįsiteisėję tarybinių teismų sprendimai, nuosprendžiai ir nutartys civilinėse ir baudžiamose bylose turėjo būti laikomi nesamais.

Atsirado pereinamam laikotarpyje ir kitų skubiai tvarkytinų reikalų. Liepos 24 d. buvo vėl išleistas potvarkis dėl Kauno karo komendanto jau birželio 24 d. įsakymu uždraustų smurto veiksmų. Jame buvo sakoma: "Po pereinamo laikotarpio krašte vėl įsigali tvarka ir teisinė padėtis pasidaro pastovi. Tačiau yra žinoma, kad tūli piliečiai dar nenori pasiduoti disciplinai, net sauvališkai vartoja smurto veiksmus prieš kitus asmenis ir jų turtą. Su tokiais nedisciplinuotais piliečiais susideda įvairūs piktadariai, kurie patriotizmo vardu daro tokių veiksmų, kurie nesuderinami su lietuvio garbe, bet yra tikra piktadarybė. Todėl visi įspėjami, kad visoki sauvališki veiksmai (sauvališki areštai, plėšimai) pagal veikiančius įstatymus griežtai baudžiami. Kompetentinga teismo įstaiga yra prokuratūrai davusi atitinkamus parėdymus, kad toki nusikaltimai ir darbai būtų sutrukdomi ir baudžiami. Kiekvienas žmogus įpareigojamas atitinkamas įstaigas painformuoti apie visus kriminalinius bei politinius nusikalstamus veiksmus. Bet šios žinios turi būti atsargios ir tikros. Kas netikrų žinių suteikia, griežtai baudžiamas." Tą potvarkį iššaukė tai, jog po bolševikų išbėgimo, naujai administracijai dar nespėjus susikurti, prasidėjo smurto veiksmai ir turėjo tendenciją tęstis toliau. Kaip pavyzdį galima paminėti vėliau Vokietijoje už karo nusikaltimus nuteistą ir ten kalėjime mirusį Jakį. Jis, Tilžės gestapininkų globojamas, siautė Kretingoje bei jos apylinkėse, ir tik didelėm pastangom lietuvių saugumo organams pavyko gauti iš vokiečių leidimą jį suimti. Jis, dėdamasis baudžiąs nusikaltusius bolševikų valdymo laiku, sušaudė nemaža kuo nors jam nepatikusių žmonių.

Kaune žiauriu smurtu pasižymėjo J. Klimaičio ir jam talkinusio buvusio kriminalinio kalinio Puidos grupė. Panašių smurto veiksmų tuo laiku pasitaikė ir kitose vietose.

Šalia tokių reikalų, kurie turėjo būti tvarkomi neatsižvelgiant į jokią eilę, buvo aktualu pradėti tvarkyti įvairias sritis ir bendru mastu. Kadangi politinė sritis nuo pat pradžių vokiečių buvo užblokuota, laikinoji vyriausybė darė, kas buvo įmanoma, bent ūkio, kultūros ir kitose panašiose srityse. Kadangi ūky labai didelį vaidmenį vaidina pinigas, buvo pradėta tvarkyti bent labiausiai neatidedamus tos srities reikalus. Pirmoj eilėj buvo imtasi sutvarkyti atlyginimus. Tuo reikalu liepos 15 d. buvo paskelbtas šis potvarkis: "Atsižvelgdamos į tai, kad bolševikų laikais atlyginimų srityje tarp aukštesniųjų ir žemesniųjų valstybės tarnautojų buvo sudarytas labai didelis ir socialiniu atžvilgiu nepateisinamas skirtumas aukštesniųjų tarnautojų naudai, kompetentingos įstaigos nutarė: visose valdinėse įstaigose ir įmonėse tarnautojų mėnesinio atlyginimo maksimumą nustatyti 1.000 rublių, o minimumą — 250 rublių. Atlyginimui — čia nustatytųjų maksimumo ir minimumo ribose — sureguliuoti netrukus bus parengta lentelė, kuria vadovautis įpareigojamos visos valdinės įstaigos ir įmonės. Šis nutarimas veikia nuo š.m. liepos 1 d." Liepos 16 d. taip pat buvo paskelbtas potvarkis, įpareigojąs darbininkams ir tarnautojams mokėti socialinio draudimo pašalpas. Tuo pačiu potvarkiu buvo paskelbta ir socialinio draudimo įnašų mokėjimo tvarka. Gi liepos 22 d. Socialinės Apsaugos Departamentas paskelbė potvarkį ir buvusių pensininkų aprūpinimo reikalu. Tuo potvarkiu buvo nustatyta, jog turi būti mokamos pensijos ligi 1940 m. birželio 15 d. veikusių įstatymų nustatyta tvarka ir ligi tos datos pensijas gavusiems šiems asmenims: valstybės ir savivaldybių tarnautojams, Lietuvos kariuomenės invalidams ir pensijas ištarnavusiems kariams bei Didžiojo karo rusų armijos invalidams ir tautai bei valstybei nusipelniusiems asmenims. Bet kad mokėjimams būtų pinigų, reikėjo tvarkyti ir iždo įplaukų klausimą. Šiuo reikalu liepos 2 d. buvo paskelbta apskričių finansų skyriams, kad biudžeto pajamos būtų renkamos į Banko kasas ir pasirūpinta apskričių tarnautojų bei darbininkų atlyginimų už birželio mėnesį išmokėjimu. Tą pat die-

ną buvo paskelbtas potvarkis ir miestų bei valsčių mokesčių inspektoriams, kad, išduodant registracijos liudijimus, surinktas vienatinio valstybinio mokesčio sumas reikia įmokėti į Lietuvos Banką. Liepos 9 d. buvo paskelbta, jog žemės mokesčius reikia sumokėti ligi liepos 30 d. Tie mokesčiai turėjo būti mokami tokio dydžio, kokio jie buvo prieš 1940 m. birželio 15 d. Kitais potvarkiais buvo taip pat sutvarkyta Komunalinio Banko skolų bei kooperatyvų, radijo ir teismo mokesčių mokėjimas.

Lietuvos gyvenime tokią svarbią vietą užėmusį žemės ūkį taip pat reikėjo skubiai tvarkyti. Tad jau liepos 2 d. laikinosios vyriausybės žemės ūkio ministeris prof. B. Vitkus pasakė per radiją kalbą, kurioje jis stengėsi paskatinti į darbą ūkininkus ir nuraminti nežinančius, kas jų laukia, bolševikinės žemės reformos naujakurius. Savo kalboje prof. B. Vitkus pabrėžė: "Visi mes turime suprasti, kad šiuo, karo, metu bolševikų išgrobtame mūsų krašte negalėsime tuojau nugalėti visų sunkenybių. Tačiau mus stiprins ir ragins nenuilstamai dirbti mintis, kad nuo šiol mes vėl esame laisvi lietuviai, nebe laikini mūsų ir mūsų bočių prakaitu aplaistytos žemės valdytojai, bet jos savininkai, kad už savo darbą ir jo vaisius vėl būsime teisingai, pagal šių laikų išgalėjimą, atlyginami. Yra visiško pagrindo tikėti, kad Lietuvos ūikninkams padarytos bolševikų skriaudos bus atitaisytos ir kad ūkininkų, mažažemių ir bežemių reikalų tvarkymas bus išspręstas visus juos patenkinančia prasme. Tad visi, ir ūkininkai, ir naujakuriai, ir darbininkai, pasilikite ligi atskiro parėdymo savo vietose ir dirbkite, negailėdami jėgų, kad kiekvienas žemės sklypas, kiekvienas mūsų ūkyje laikomas gyvulys duotų šiemet ko daugiausia naudos." Iš cituotų žodžių matyti, kad žemės ūkio ministeris norėjo ūkininkus užtikrinti, jog taip jiems rūpima žemės nuosavybė bus grąžinta. Tačiau pastebėtina, kad sovietinės žemės nacionalizacijos atšaukimo laikinoji vyriausybė nepaskelbė. Tai sulaikė dalies vyriausybės narių pažiūra, jog pirmiau reikią nustatyti maksimalinį Lietuvos žemės ūkių dydį ir tik tuomet nacionalizaciją naikinti, grąžinant buvusiems savininkams jau tik maksimalinės normos neprašokantį žemės kiekį. Taip buvo tikimasi išvengti reikalo dar kartą vykdyti privačios žemės nusavinimus.

Antra, jog nebuvo vienos minties dėl tos maksimalinės žemės normos. Kai kurie vyriausybės nariai manė, jog ne tik tautininkų nustatyta 120 ha norma perdidelė, bet ir seimo 80 ha norma. Jie buvo linkę tą normą mažinti ligi 50 ha. Kartu ž. ū. ministeris stengėsi nuraminti ir po bolševikinės reformos atsiradusius naujakurius, kad jie nebus nuo jų jau dirbtų sklypų be atodairos nušalinti ir kad gali pasilikti vietoje ir toliau dirbti.

Šia proga pastebėtina, jog laikinoji vyriausybė ne tik žemės nacionalizacijos neatšaukė, bet net leido potvarkius, draudžiančius bet kokio nacionalizuoto turto grąžinimą buvusiems savininkams. Liepos 7 d. buvo paskelbtas šis potvarkis: "Kai kurios savivaldybės, nesulaukusios bendro denacionalizacijos įstatymo, savo iniciatyva pačios grąžina medicinines įmones jų buv. savininkams. Pabrėžiama, kad nei ligoninių, nei vaistų sandėlių, nei sanatorijų bei laboratorijų ar kito turto grąžinti negalima, kol bus paskelbtas tuo reikalu įstatymas." Buvo susirūpinta grąžinimu tik neteisėtai nacionalizuoto turto. Tuo reikalu liepos 9 d. buvo paskelbta: "Kaunas, VII. 8. ELTA Visi miestų burmistrai sudaro komisijas peržiūrėti paduotiems ir paduosimiems skundams dėl neteisėtai nacionalizuotų namų ir kito nekilnojamo turto. Skundai dėl neteisėtai nacionalizuotų namų ir kito nekilnojamo turto paduodami vietos burmistro vardu, kuris juos tuoj perduoda sudarytoms komisijoms, o pastarosios savaitės laikotarpyje turi tuos skundus išspręsti. Skundą teigiamai išsprendus, nacionalizuotas turtas tuoj grąžinamas jų teisėtiems savininkams." Šitoks suradimas ir tariamai teisėtos sovietinės nacionalizacijos, kuri kuone visų krašte buvo laikoma tik jokio teisinio pagrindo neturėjusiu okupanto smurtu bei sauvaliavimu, tuomet ne vieną nemažai nustebino. Tačiau iš tikro laikinoji vyriausybė kokios nuoseklios linijos nacionalizacijos klausimu neturėjo. Drausdama net smulkios nuosavybės denacionalizaciją, kol nėra bendro denacionalizacijos įstatymo, pati, naikindama valstybinius trestus ir atstatydama pirmiau buvusias akcines bendroves, be tokio įstatymo denacionalizavo eilę stambių pramonės ir prekybos verslovių.

Kadangi nuo karo veiksmų nukentėjo daugelio Lietuvos ūkių trobesiai, buvo aktualu padėti jų savininkams tuos tro-

besius atsistatyti ar pataisyti. Tad liepos 16 d. buvo paskelbtas šis potvarkis statybine medžiaga nuo karo nukentėjusiems ūkiams aprūpinti: "Atsistatyti nuo karo nukentėjusiems ūkininkams, išskiriant žydus, teikiama parama miško medžiaga, kuri perleidžiama pagal vietos savivaldybių išduotus pažymėjimus taksos kaina išsimokėtinai penkeriems metams lygiomis dalimis be palūkanų. Už laiku nesumokėtą ratą imama įstatymais numatyta bauda. Reikiamą miško medžiagos kiekį ir kokybę išduoda miškų administracija pagal atitinkamų žinybų nustatytas normas. Miško medžiagą, kuri buvo atleista kreditan naujakuriams, gavusiems žemę po 1940 m. liepos 21 d., jei ji dar statybai nepanaudota, vietos savivaldybės perima savo žinion ir toji miško medžiaga pirmiausia naudojama aprūpinti nukentėjusiems nuo karo ūkininkams. Jei tokia miško medžiaga dar nebuvo suvežta į statybos vietas, ir yra miške ar prie išvežimo vietų, tai toji miško medžiaga perimama miškų administracijos ir sunaudojama tiems pat reikalams. Valstybinė miško medžiaga pirmoj eilėj atleidžiama pagaminta kirtimų vietose bei iš sandėlių, po to iš degimo vietų ir gedmiškio. Nelaimės ar staigaus reikalo atvejais (gaisro, audros, potvynio ir pan.), nesusijusiais su karo padariniais, miško medžiaga išsimokėtinai perleidžiama pagal valstybinių miškų medžiagai perleisti įstatymui vykdyti taisyklių 54 paragrafą."

Liepos 8 d. buvo paskelbta, kad savo darbą vėl pradėjo Žemės Ūkio Rūmai, kurie tvarkėsi ligi 1940 m. birželio 15 d. veikusiais įstatymais. Pradėjęs veikti ir Žemės Bankas be kita ko tuojau pasirūpino sutvarkyti žemės ūkio kredito draugijų reikalus. Jis įpareigojo tų draugijų valdybas bei tarybas sušaukti posėdžius, patikrinti kasą ir esamus kasoje pinigus įnešti į banką, o taip pat nustatė, jog tarnautojams mokamas ligi 1940 m. birželio 15 d. mokėtas atlyginimas.

Tuo pat laiku pradėjo veikti ir su žemės ūkiu susijusios bendrovės. Liepos 12 d. potvarkiu buvo panaikinta Lietuvos respublikinė vartotojų sąjunga "Lietkoopsąjunga" ir jos vietoje atstatyta Žemės Ūkio Kooperatyvų Sąjunga "Lietūkis", kuriai leista veikti pagal josios 1930 m. perregistruotus įstatus. Į laikinę "Lietūkio" vadovybę buvo paskirti Dr. V. Manelis, agr. P. Pečkaitis, V. Meilus, A. Steikūnas, J. Stulpinas,

agr. V. Baublys ir Grinsevičius. Pienocentras, sovietų dar nespėtas daug pertvarkyti, taip pat pradėjo greit gana normaliai veikti. Persitvarkiusią jo direkciją sudarė pirmininkas agr. K. Jacevičius, vicepirm. dir. Kubilius ir dir. agr. V. Bublys. Bolševikų įsteigtas Valstybinis Mėsos Trestas "Maistas" buvo taip pat panaikintas ir atstatyta Akcinė "Maisto" Bendrovė, kuriai buvo leista veikti pagal jos ankstesniuosius įstatus. Jos laikinę valdybą sudarė pirm. V. Grudzinskas ir nariai J. Matukas, P. Dagys, P. Grajauskas, D. Adomaitis, A. Tamulionis. Vietoj Valstybinio "Sodybos" Tresto vėl buvo atstatyta Akc. "Sodybos" Bendrovė. Į jos valdybą įėjo pirm. Jurg. Strazdas, nariais — Just. Strazdas, P. Kaladė, I. Budrys ir J. Bakanas. Sovietų dar taip pat nespėta žymiau pertvarkyti Kooperatyvų Sąjunga "Linas" pradėjo savo darbą vos karo veiksmams pasistūmėjus už Lietuvos ribų. Į laikinę "Lino" valdybą įėjo pirm. prof. J. Krikščiūnas, o nariais — inž. P. Eidukevičius, agr. J. Simukaitis, agr. P. Šabanevičius ir agr. J. Šumskis. Gi šalia minėtųjų pradėjo veikti ir Cukraus, Tabako, Malūnų-Kepyklų, Žuvies bei Alaus trestai.

Tuo pat laiku, kaip Žemės Ūkio Rūmai, pradėjo veikti ir Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmai, kuriems buvo atsiradę neatidėliotino darbo. Jau pirmomis karo dienomis vokiečiams išjungus iš krašto ūkio žydus, prekybos srity susidarė tam tikra spraga, nes žydai sudarė labai žymią dalį šiuo verslu besiverčiančių — maisto prekyboje net 75%. Tad Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmai tuojau suorganizavo Kaune dviejų savaičių prekybininkų kursus, kuriuose buvo dėstoma pardavimo technika, prekybos organizacija, prekybinis skaičiavimas, atskaitomybė ir prekių pažinimas. Pirmoji tų naujų Lietuvos prekybininkų 149 asmenų laida kursus baigė liepos 28 d. ir Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmų pirmininko S. Lušio bei kursų direktoriaus A. Barakausko buvo su gerais linkėjimais išleista į darbą. Tuo pat gi metu ėmėsi iš naujo darbo ir įvairios prekybos bendrovės, kurių ypač aktualios buvo susijusios su gyventojų mityba. "Kauno Valgio" ir "Vilniaus Valgio" trestai buvo panaikinti ir atstatyta Akcinė "Valgio" Bendrovė, kurios laikinę valdybą sudarė A. Zubrys, K. Kleiva, P. Gavėnas, B. Užemeckas ir A. Reventas.

"Parama" taip pat greit sutvarkė savo kepyklas. Jos Kauno kepykla teikė gyventojams jai nustatytą 30 tonų į dieną duonos kiekį, o Vilijampolės — 2,5 tono duonos, kuri jau nuo birželio 26 d. buvo pardavinėjama 42 "Paramos" maisto parduotuvėse. Direktoriaus pareigas laikinai ėjo R. Tubelis. Panašiai stojo į darbą ir kitų šakų bendrovės bei įmonės. Bolševikinis Pramonės Statybos Trestas buvo panaikintas ir jo vietoj atstatyta Akc. "Statybos" Bendrovė, kuriai buvo paskirta ši laikinė valdyba: pirm. inž. J. Dačinskas, nariai — inž. V. Ražaitis, J. Lieponis, K. Balta ir P. Polteraitis. Likvidavus Respublikinę Autotransporto Valdybą, buvo atstatyta "Auto" Susisiekimo Bendrovė, kuriai į valdybą buvo paskirti pirm. inž. B. Laucevičius, nariais — inž. V. Petkūnas, J. Žiginskas ir J. Augustas. Atstatyta buvo ir sovietų panaikinta Amerikos Lietuvių akcinė Bendrovė.

Per tą laiką buvo aptvarkyti ir susisiekimo reikalai. Šalia geležinkelių jau nuo liepos 18 d. pradėjo Nemunu plaukioti garlaiviai, o nuo to pat mėnesio 21 d. kursuoti ir autobusai. Vietoj buvusios Respublikinės Autotransporto Valdybos prie LTSR LKT buvo suorganizuota Lietuvos Autotransporto Valdyba, kuri ir rūpinosi keleivių bei krovinių transporto atgaivinimu. Paštas ribotas operacijas taip pat tuo laiku pradėjo, nors pašto ženklus pardavinėjo dar tik valdinėms įstaigoms pagal raštus, kol buvo paskelbtas naujas tarifas. Tuo reikalu potvarkis buvo išleistas liepos 21 d. Juo bolševikinis tarifas buvo panaikintas ir atstatytas ligi 1940 m. birželio 15 d. veikęs pašto, telegrafo, telefono ir radijo tarifas — reikėjo imti tiek rublių ir kapeikų, kiek anksčiau buvo imta litų ir centų.

Kultūros srity po bolševikų išvijimo buvo nemaža painiavos ir skubių reikalų. Visų pirma buvo nežinoma, kiek kultūros darbuotojų yra po sovietinio teroro išlikę. Todėl liepos 10 d. buvo paskelbta, jog visų švietimo ir kultūros įstaigų vedėjai ir direktoriai, o jų nesant pagal rangą kiti tarnautojai turi suteikti žinias apie mokytojus: 1. kurie yra likę, 2. kurie yra išvežti, 3. kurie dingę be žinios. Tačiau ir neturint pilnų žinių buvo žinoma, jog mokytojų išvežta labai daug, ypač pradžios mokyklų — apie 20%. Todėl tuojau pradėti

steigti pradžios mokyklų mokytojų kursai Ukmergėj, Kaune, Trakuose, Šiauliuose, Panevėžy ir Marijampolėj. Rūpinantis mokyklų personalu, tuo pat laiku reikėjo patvarkyti ir kokių nuostatų kultūros ir švietimo įstaigos savo veikloj privalo laikytis. Tad liepos 23 d. buvo paskelbta, jog švietimo atitinkamos įstaigos ligi atskirų įsakymų vadovaujasi šiais ligi 1940 m. birželio 15 d. išleistais įstatymais, statutais ir jiems vykdyti taisyklėmis: 1. Vytauto Didžiojo Muziejaus įstatymu, 2. Centralinio V. Archyvo taisyklėmis, 3. Valst. viešųjų bibliotekų įstatymu, 4. Aukštojo mokslo teisių įstatymu, 5. Valst. egzaminų komisijos įstatymu, 6. Mokytojų seminarijos įstatymu, 7. Valst. stipendijų ir paskolų įstatymu, 8. Valst. stipendijų ir paskolų grąžinimo įstatymu.

Šalia mokyklų buvo labai aktualus knygų ir bibliotekų klausimas. Bolševikai buvo iš bibliotekų pašalinę visas jiems nepatikusias knygas ir išleidę arba beleidžią savų. Todėl jau liepos 2 d. Valstybinės leidyklos direktorius paskelbė potvarkį, kuriame šalia turto apsaugos ir technikinės tvarkos nurodymų dėl knygų pardavimo buvo nurodyta: "4. Kiek leidžia sąlygos, pradėti prekybą, 5. Knygas galima pardavinėti tik išleistas prieš 1940 m. birželio 15 d.; knygos, išleistos po 1940 m. birželio 15 d. pardavinėti draudžiama. Netrukus bus duotas sąrašas, kurios iš tų knygų galima bus pardavinėti." Valstybinė Leidykla buvo jau birželio 26 d. perimta tiesioginėn Švietimo ministerio žinion. Ta proga jau buvo sustabdyti visi tos leidyklos užsakyti literatūriniai darbai ir įsakyta jos knygynus bei prekybos bazes ligi atskiro prekybos ministerio potvarkio laikyti uždarytus. Liepos 22 d. Pradžios Mokslo Departamentas paskelbė potvarkį ir bibliotekų tvarkymo reikalu. Tuo potvarkiu pirmoj eilėj buvo siekiama apsaugoti šalia šių bibliotekų esančias knygas. Todėl nurodyta, jog "Valst. bibliotekų vedėjai pasirūpina perimti savo žinion bibliotekas likviduojamų organizacijų, įstaigų ir dingusių, pabėgusių arba areštuotų žydų tautybės asmenų ir komunistų." Knygų išdavimas į namus laikinai buvo sustabdytas. Liepos 16 d. potvarkiu viešosiose bibliotekose turėjo būti atrinkti po 1940 m. birželio 15 d. gauti leidiniai ir laikomi nenaudojami ligi atskiro nurodymo, ką su jais toliau daryti.

Įvairios kultūros įstaigos po bolševikų iš Lietuvos išbėgimo liko iš dalies ar net visai be vadovybės. Bolševikiniai pareigūnai vieni, viską palikę, išbėgiojo, kiti gi, kad ir pasilikę vietoj, nesiryžo ką daryti. Tad buvo aktualu paskirti įvairioms tos srities įstaigoms naują vadovybę, o kur nebuvo reikalo ją keisti — naujai patvirtinti pareigose buvusią. Taip Vilniaus universiteto rektorium buvo patvirtintas ir sovietiniais metais tose pareigose buvęs M. Biržiška, prorektoriais paskirti D. Krivickas ir P. Padalskis (kurių pastarasis tačiau skirtųjų pareigų neperėmė ir nėjo), o dekanais P. Katilius — gamtos - matematikos fakulteto, S. Žakevičius — teisių, J. Puzinas — humanitarinių mokslų, V. Jurgutis — ekonomikos, senato sekretorium — A. Salys. Kiek vėliau, jau vokiečiams perėmus civilinę krašto valdžią, dar buvo paskirti P. Kazlauskas — medicinos fak. dekanu ir A. Vasiliauskas — miškų. Kauno universiteto rektorium buvo paskirtas J. Graurogkas, prorektorium J. Zubkus, o dekanais J. Meškauskas — medicinos, P. Jucaitis — technologijos, S. Kairys — statybos. Žemės Ūkio Akademijos rektorium buvo paskirtas B. Vitkus. Tuo pat laiku buvo paskirtos vadovybės aukštesniosioms bei vidurinėms įvairių tipų mokykloms ir kitoms kultūrinėms įstaigoms, kaip teatrams, meno ansambliams ir kit.

Buvo sudarytos naujos vadovybės ir kultūrininkų organizacijų. Rašytojų draugijos laikinę valdybą sudarė B. Brazdžionis, J. Grušas, F. Kirša, J. Žlabys ir S. Zobarskas. Dailininkų — A. Žmuidzinavičius, P. Rimša ir L. Truikys.

Kai kurias sovietų laikais veikusias įstaigas reikėjo ir uždaryti. Liepos 16 d. buvo paskelbta, jog buvę Švietimo Komisariato Politinio Švietimo Valdybos žinioje kultūros namai ir pirkios - skaityklos nuo birželio 23 d. laikomi uždarytais. Buvo panaikinti ir prie vykdomųjų komitetų buvę švietimo skyriai. Buvę sovietinės konstitucijos dėstytojai ir komsorgai buvo atleisti iš pareigų. Nuo birželio 23 d. buvo laikomi uždarytais liaudies komisarų nutarimais įkurti trijų mėnesių juridiniai kursai ir vienerių metų juridinė mokykla. Likviduotos buvo ir vadinamos FGA (fabrikinio-gamybinio apmokymo) mokyklos, kurios turėjo sovietams paruošti specialistų ir meisterių darbininkų kadrus. Jų trys — Vilniuje, Rudiš-

kėse ir Ignalinoj — jau veikė, o kitų 14 turėjo pradėti veikti tų metų liepos 1 d. Į jas buvo mobilizuota 7.000 kaimo 14-16 metų jaunuolių, o kiti 7.000 turėjo būti mobilizuoti kiek vėliau. Buvo paskelbta uždarytomis ir sovietų karių vaikams įsteigtos rusiškos mokyklos bei rusiškos klasės prie kitų mokyklų. Tačiau tai buvo daugiau tik formalumas, nes, sovietų armijai iš Lietuvos pasitraukus, tos mokyklos bei klasės savaime susilikvidavo. Bet sovietinė Mokslų Akademija nebuvo likviduota — ji buvo perorganizuota į Lietuvos Mokslų Akademiją, kuriai vadovauti kiek vėliau buvo paskirtas prof. V. Jurgutis.

Reikėjo sutvarkyti ir nemaža kitų sovietinės okupacijos gerokai supainiotų švietimo srities reikalų. Lietuvos mokyklas sovietai buvo pritaikę prie savo mokyklinės santvarkos. Todėl buvo paskelbtas potvarkis, kuriuo buvo nustatyta, jog sovietų vadinamos vidurinės mokyklos vėl bus vadinamos gimnazijomis, nepilnosios vid. — progimnazijomis ir ekonominės — prekybos mokyklomis. Reikėjo taip pat nustatyti, kokiam Lietuvos mokyklų kursui prilyginamas sovietinėse mokyklose išeitas mokslas, ir išduoti tais metais mokyklas baigusiam jaunimui naujus diplomus, atestatus bei kitus išeito mokslo pažymėjimus. Naujus diplomus jau ne pagal sovietinius, bet Lietuvos įstatymus bei tų mokyklų statutus tuojau pradėjo išdavinėti Vilniaus ir Kauno universitetai, Pedagoginis Institutas, Kauno Konservatorija ir Vilniaus bei Kauno dailės mokyklos. Aukštesniąsias ir vidurines mokyklas baigusių reikalu buvo paskelbta šis potvarkis: "Šiais metais daug mūsų jaunimo baigė įvairias mokyklas. Gimnazijas baigė buvusios 7 ir 8 kl. (tarybiškos 9 ir 10 kl.). Baigusieji gavo pažymėjimus. Nusistatyta tuos pažymėjimus atšaukti ir išduoti naujus, be tautą žeminančių tarybinių ženklų. Atestatai bus duodami ir baigusiems 9 kl., su sąlyga, kad jie, stodami į aukštąsias mokyklas, privalės išlaikyti seno tipo aštuonių klasių kurso lietuvių k. ir literatūros ir lietuvių istorijos egzaminus. Lietuvių kalbos ir literatūros pažymys atestatuose vienas. Ne lietuvių dėstomąja kalba baigę 9 ir 10 kl. laiko papildomus egzaminus iš lietuvių k. ir literatūros, Lietuvos istorijos ir Lietuvos geografijos. Mokytojų seminarijas

baigusiems suteikiamas jaun. mokytojo vardas. Tokios pačios teisės suteikiamos ir baigusiems 5 mėn. pedagoginius kursus Vilniuje, jei jie baigę gimnaziją ar tolygią mokyklą. Amatų mokyklų 3 ir 4 kl. baigusiems duodami baigimo pažymėjimai. Pažymėjimuose norintiems įrašomas tikybos pažymys iš pernykščių metų."

Sovietai sunaikino labai daug lietuviškų knygų. Sovietinės cenzūros, kuri veikė Vyriausiosios Literatūros ir Leidyklų Valdybos — Glavlito vardu, 1941 m. birželio 21 d. pranešime komunistų partijos centro komitetui buvo nurodyta, jog Lietuvoje ligi tos datos buvo išimta iš apyvartos 18.542 knygos ir sunaikinta 45.515 knygų, kas sudaro apie 45 tonas svorio. Naikinamos knygos buvo smulkiai supiaustomos ir naudojamos naujo popieriaus gamybai, jei tai buvo įmanoma, arba sudeginamos. Po tokio knygų naikinimo krašte buvo labai didelis jų trūkumas. Valstybinė leidykla tad tuojau ėmėsi jų leidimo, pirmoj eilėj sovietų draustų lietuvių literatūros klasikų raštų—Maironio, Vaižganto, Šatrijos Raganos ir kitų.

(*Bus daugiau*)

RYŠKIEJI VEIDAI

Vyskupas Vincentas Brizgys

(Sidabrinio vyskupavimo jubiliejaus proga)

Šiemet sukako 25 metai, kai, karo audroms artėjant prie Lietuvos, kun. Vincentas Brizgys Šv. Sosto buvo nominuotas vyskupu.

Garbusis sukaktuvininkas gimė 1903 m. lapkričio 10 d. Plynių kaime, Liudvinavo valsčiuje, Marijampolės apskrityje. Bebaigdamas gimnaziją, jis pajuto pašaukimą į dvasinį luomą. 1927 m. baigė Seinų-Vilkaviškio kunigų seminariją ir tų metų birželio 5 dieną buvo įšventintas kunigu. Trejus metus pavikaravęs Suvalkų Kalvarijoje, išvyko į Romą — Gregorianumo universitetą. 1930-35 metų būvy įgimtų gabumų, ryžto ir įtempto darbo dėka tapo dvigubu daktaru — filosofijos ir kanonų teisės. Parašė ir apgynė dvi dizertacijas: Moterystė pagal civilinius įstatymus ir Spinozos Dievo buvimo įrodymo kritika. Atrodo nuostabu, kad kunigas kritikavo Dievo buvimo įrodymą. Tačiau susipažinus su Spinozos veikalais (dorovė įrodinėjama geometrijos pagalba ir teologija — politikos traktatais), paaiškėja, kad Spinoza judaizmo ir krikščionybės per tūkstančius metų skelbiamą Dievo sąvoką pakeitė prigimtimi — substancija. Jis taip pat teigė, kad Biblija tesanti tik dorovinių pamokymų rinkinys, bet joje nesą Dievo. Taigi visai natūralu, kad jaunas teisybės ieškantis kunigas ėmėsi šio darbo.

Šalia pagrindinių studijų kun. V. Brizgys klausė socianinių mokslų ir eilę kitų aktualių kursų.

1931-33 metų vasaromis kun. V. Brizgiui teko pavaduoti kunigus vikarus Paryžiaus priemiesčiuose (St. Denis, Montmartre ir kitur), kurie buvo tuo metu komunizmo tvirtovės. Ten jis susipažino su visa eile kunigų, daugiausia pirmojo Pasaulinio karo veteranų, buvusių karininkų, Charles Peguy

tipo asmenybių, kurie buvo pasiryžę sukelti prancūzų subedievėjusiame proletariate krikščionišką renesansą ir atskleisti jiems, kad tik didžiųjų popiežių socialinės enciklikos rodo tikrą kelią žmogui išsilaisvinti ir socialnėms žaizdoms panaikinti. Lietuvos Atstovybės Paryžiuje sekretoriaus P. Blaveščiūno padedamas, jis suėjo į sąlytį su lietuviais darbininkais, buvusiais stiprioje komunistų įtakoje. Kiekvieną šeštadienį jis eidavo į jų susirinkimus, vykusius netoli St. Lazare stoties vienoje smuklėje. Prasidėdavo ilgi, aštrūs ginčai. Tačiau kun. V. Brizgio mokėjimas prieiti prie žmogaus, ramiai banguojantis balso tembras ir kalbos stilius pašalindavo sprogimo ir santykių nutrūkimo pavojų. Tie susitikimai davė daug naudos abiem pusėm. Daugelio darbininkų sąmonėje pradėjo skleistis ir degti mintis, kad socialinė revoliucija bus tikra ir vaisinga, jei ji bus sukrikščioninta.

Grįžusį į Lietuvą kun. V. Brizgį vysk. A. Karosas paskyrė Vilkaviškio kunigų seminarijos profesorium. Ketverius metus jis sekmingai dėstė būsimiems kunigams socialinius ir pastoracijos mokslus. Be to, jis turėjo daug darbo kaip vyskupijos Tribunolo narys ir gyvai reiškėsi katalikiškosios akcijos veikloje. Tasai ramus gyvenimas ir darbas tačiau nutrūko. Šventasis Sostas, numatydamas artėjantį Sov. Rusijos įsiveržimą į Lietuvą, norėdamas atjauninti ir sustiprinti mūsų episkopatą, 1940 m. balandžio 2 d. paskelbė paskyręs Lietuvai du jaunu vyskupu: kunigus V. Podolskį ir V. Brizgį. Pastarasis tapo Kauno Arkivyskupo vyskupu padėjėju.

Vyskupo mitra ir ganytojiška lazda uždeda sunkias ir atsakingas pareigas. Vyskupystė įpareigoja. Ir naujai paskirtasis tai nujautė. Vincentas Brizgys buvo lietuvio ūkininko sūnus. Neturėjo nei turtų, nei titulų. Tai verčia galvoti, kad Popiežius atrinko jį būti vyskupu dėl jo vidinių vertybių ir sugebėjimų. Pasirinkimas buvo tobulas. Nominuotas buvo jaunas, autoritetingas, energingas, sumanus, pilnas iniciatyvos, išsimokslinęs, pamaldus, įsisąmoninęs užgemančio katalikybės atsinaujinimo idėjas. Naujasis vyskupas atėjo laiku. Jis buvo paskirtas prieš visas Lietuvos nelaimes. Ir jis buvo šviesus taškas abiejų okupacijų metu. Kada reikėjo, turėjo drąsos veikti ir veikė reikalinga kryptimi. Ten, kur jis ne-

galėjo dėl užimamos padėties savęs per daug eksponuoti, jis surasdavo kitus tinkamus asmenis. Dar šitas periodas nėra visiems žinomas, bet jis yra daug kur atžymėtas. Ateis laikas, kada jis turės būti iškeltas viešumon.

"Lietuva ir Bažnyčia bus jam dėkinga už jo rūpestį ir pasišventimą. Lietuvių kolegija Romoje, Vatikano radijas, tremtinių emigracija, L. Katalikų Mokslo Akademija, lietuvių religinė šalpa, lietuvių lankymas JAV, Kanadoje ir kituose kontinentuose, stiprinimas katalikiškų organizacijų, lietuvių kunigų globa tremtyje, lietuvių liturginė veikla, gynimas lietuvių parapijų teismuose, atstovavimas, gynimas ir užtarimas Lietuvos Bažnyčios Vatikano konsilijoje, Šiluvos koplyčios įrengimas Washingtone — yra tie perlai, kurie vainikuos jo gyvenimą tremtyje", — tai mintys tauraus patrioto ir garbingo kunigo prel. J. Balkūno. Negalima nepaminėti jo nuolatinio nuoširdaus bendradarbiavimo su rezistencija Lietuvoje okupacijų naktyje, o vėliau su VLIKu, ALTu ir LB. Jis visada buvo jų didysis talkininkas. Jam artima ir sava nuomonė, kad dviejų didžiųjų pradų — tikėjimo ir tautybės

— simbiozė buvo ir bus palaiminga. Ir mūsų didysis tautos žadintojas Dr. V. Kudirka Varpe (4 nr., 56 p., 1889 m.) skelbė: "Lietuvybė ir katalikystė, ypač rusiškoje Lietuvoje, labai arti tarp savęs surištos. Pašalinkime tik katalikybę tai pražudysime lietuvystę".

Mums ypač įdomus ir svarbus sukaktuvininko politinis - valstybinis nusiteikimas. "Mūsų tauta demokratiniai tvarkytis pajėgi. Būtų jos įžeidimas sakyti, kad ji esanti nesąmoninga masė, o ne giliai sąmoninga tauta, siekianti pati tvarkyti savo gyvenimą . . . Mūsų pareiga ir patiems tapti ir kitus už save jaunesnius išauklėti giliai sąmoningus demokratybės principuose, kad turėtume pakankamai entuziazmo ir sugebėjimo mūsų tautą pastatyti į demokratinio valdymosi kelią" (Vysk. V. Brizgys, Lietuvių tauta ir krikšč. demokratija, T. Sargas, 85 p., 1(8) nr., 1951 m.). "Kultūringoje tautoje ir skirtingų pasaulėžiūrų demokratinės grupės moka visuomenės labui surasti daug bendrų darbo kelių atlikti tautai naudingus darbus. Yra natūralu, kad kiekviena tų grupių siekia valdžios . . . Tačiau savo pasaulėžiūrai, savo politinei ir socialinei programai šalininkus ir talkininkus verbuoja kultūringais keliais, piliečius įtikindami savo programos ir užsimojimų gerumu . . . Demokratybės jėga ir jos palaima tautai yra pačių demokratinių grupių tikrame demokratiškame, kultūringume ir sutarime." (Op. cit. 86-87 p.)

Jis skelbia didžiąją demokratišką tautos konsolidaciją. Todėl ypatingai skaudžiai išgyvena krikščioniškų srovių išsiskyrimą. "Apgailėtinas yra visoks krikščionių suskilimas. Tačiau kur to liūdno fakto nemokama išvengti, tai atskiros krikščioniškos grupės, kuo jos viena nuo kitos besiskirtų, visos, siekdamos ginti tą pačią krikščionybę ir krikščionišką kultūrą, turi bendromis jėgomis siekti tautą ir jos gyvenimą vesti krikščioniškos demokratybės dėsniais." (Op. cit. 86 p.) Jis kartoja popiežiaus Pijaus XII žodžius, kad "valstybininkai ir valdžios žmonės, taigi tie, kurie politikai vadovauja, turi būti sveikos ir aiškios pasaulėžiūros." Jeigu žmogus savo kasdieniame gyvenime yra reikalingas pasaulėžiūros, tai valstybės tvarkytojams ji yra nepalyginamai reikalingesnė." (Op. cit. 45 p.)

M. Galdikienės sukaktis

Magdalena Galdikienė, ilgametė pedagogė ir ištverminga visuomenininkė, šį rudenį peržengė 75 metų slenkstį. Nepriklausomoje Lietuvoje priklausė būriui tų veikėjų, kurių vardai buvo žinomi labai didelei tautos daugumai.

Gyvenimui rengtis ji pradėjo pas savo tėvą Petrą Draugelį, Veiverių mokytojų seminarijos auklėtinį, pradžios mokyklos mokytoją, Vilniaus Žinių bendradarbį, draudžiamosios spaudos platintoją, rusinimo užmačių Lietuvoje sabotuotoją.

Tėvo vedamą mokyklą Gižų valsčiuje užbaigusi, M. G. atsirado Marijampolės merg. gimnazijoje. Ją baigusi ir šiek tiek rublių mokytojaudama užsidirbusi, 1912 m. įstojo į Petrapilio Aukštuosius Pedagoginius Kursus, kurių atestatas ir Kainskio valdžios merg. gimnazijoje atlikta praktika suteikė jai gimnazijos mokytojos teises.

Vysk. V. Brizgys didžiajam lietuviui Mykolui Krupavičiui, minint 75 gimtadienį, jam rašė: "Nors tektų dėl to sudrebėti žemei ir dangui, vistiek linkiu Jums sulaukti Lietuvai naujos šviesios gadynės ir gyvam ten sugrįžti. Su nuoširdžia lietuvio vyskupo meile miniu Jus ir minėsiu kasdien maldoje kaip lietuvį ir kunigą, be rezervų atsidavusį savo tautos dvasinei ir žemiškai gerovei. Mes stengsimės sekti Jūsų pavyzdžiu."

Baigdamas, aš nuoširdžiai linkiu savo, Tėvynės Sargo ir jo bendraminčių vardu: "Visuomet tebūna Jūsų pilgrimiškoje pastogėje palaima, viltis ir giedra. Nepavargstančiai auginkite visuose lietuviuose dvasinio prisikėlimo viltį ir stiprinkite jų valią ištverti žūtbūtinėje kovoje už tautos išsilaisvinimą. Nuoširdžiai linkime, kad Jūs savo ganytojavimo auksinį jubiliejų minėtumėte Lietuvoje, kuomet visų bažnyčių varpų gaudimas sveikins Amžinojo Gėrio pergalę ir grįžusią laisvę."

Domas Jasaitis

Jos pačios liudijimu mokytojavimas yra buvęs jos mėgiamiausias darbas, todėl nestebėtina, kad ji išmokytojavo apie 37 metus (pradėjo 1910 m. Marijampolės merg. gimnaziją pabaigusi, ir baigė 1947 Vokietijoje, kur atbėgo, bolševikams Lietuvą užgrobus).

Mokyklose dirbo kaip mokytoja, gimnazijų inspektorė ir direktorė carinėje Rusijoje, neprikl. Lietuvoje ir tremtyje Vokietijoje. Mokytojavo Liepojos lietuvių mokykloj (pirmoji vieta), Obelių merg. ūkio mokykloj, Šv. Kotrynos gimn. Petrapily, "Žiburio" progimnazijoj (karo metu evakuotoj Rusijon), Kainsko gimnazijoj; neprikl. Lietuvoje — Saulės gimn. ir semin. Kaune, Širdiečių gimn. ir semin. Kaune; vokiečių okupac. metu — Taikomosios Dailės institute ir Aukšt. Technikos mokykloj, tremtyje — Buxtehudės liet. tremt. progimnazijoj ir Freiburgo meno ir amatų mokykloj.

Mokytojaudama M. G. yra patyrusi daug pasisekimą lydėjusio pasitenkinimo, nes buvo mėgiama auklėtoja ir mokytoja bei giriama ir vertinama administratorė.

Antroji M. G. gyvenimo pusė yra buvusi jos ilgametė, didele ištverme pasižymėjusi visuomeninė veikla, prasidėjusi Marijampolės merg. gimnazijoje prieš I Pasaulio karą ir dar nė dabar nenutraukta.

Jei į pedagoginį darbą ją nuviliojo tas širdies balsas, kurį paprastai vadiname pašaukimu, tai į visuomeninius darbus, ir tai labai anksti, ją atvedė reikalas dirbti. Nepriklausomą Lietuvą organizuojant, trūko sugebančių visuomeninį darbą dirbti veikėjų, gi po 1926 m. įvykių irgi buvo reikalingas kiekvienas atsakingesnis veikėjas, nes buvo nepopuliaru, o kartais net pavojinga dirbti Katalikų Akcijos organizacijose. Tokiose aplinkybėse M. G. į visuomeninę veiklą įsitraukė ir ją ligi šiol tęsia.

Grįždama iš Rusijos Lietuvon 1918 m., ji jau buvo subrendusi ateitininkė, organizavusi 1912 m. Petrapily studentų at-kų kuopelę ir jai kurį laiką vadovavusi. Tuo laiku ji jau buvo susipažinusi ir su įvairiais lietuvių visuomeniniais sąjūdžiais, kurių kiekvienas turėjo savus receptus atsistatančiai Lietuvai tvarkyti. Ji pasirinko krikšč. demokratų sąjūdį ir su juo pateko į visus keturis demokratiniu būdu rinktus Lietu-

vos seimus, kurie atliko pačius svarbiausius atsikūrusios Lietuvos organizavimo darbus.

Į Steigiamąjį seimą buvo išrinkta 10 moterų — 2 soc. dem., 2 liaudininkų ir 6 krikšč. dem. grupėje. Ši pastaroji šešiukė, kuriai vadovavo M. Galdikienė, greta bendrųjų reikalų dar ypač rūpinosi ir tuo, kad Lietuvos moterys nepaliktų susiaurintomis teisėmis, rašant konstituciją ir pritaikant naujoms sąlygoms iš Rusijos paveldėtus civilinius įstatymus. M. Galdikienė, savo frakcijos remiama, visas tas bylas gynė Konstitucijos ir Teisių komisijose, tai siūlydama savus projektus ir pataisas, tai griaudama priešingus pasiūlymus.

Kituose trijuose seimuose M. G. didžiausią dėmesį buvo paskyrusi švietimo reikalams, todėl visas jos darbas koncentravosi Švietimo komisijoje. Svarstant Meno mokyklos ir Teatro įstatymus, buvo daug ir labai aštrių ginčų. M. Galdikienė kovojo už jų priėmimą, tačiau priešininkai taip pat buvo atkaklūs. Vienas iš tokių seimo narių bandęs griauti M. G. argumentus net ir tokiu argumentu: "Jei Tamsta nebūtum moteris, iškviesčiau dvikovai į Mickevičiaus slėnį". Kita jos mėgiamoji vieta buvo ir Darbo bei Socialinės apsaugos komisija, kurioje kimė Ligonių kasos.

Šalia darbo mokykloje ir seimuose M. G. yra skyrusi labai daug laiko ir energijos Katalikių Moterų Draugijai, kuriai ji be pertraukos vadovavo nuo 1919 iki jos uždarymo 1940 m. Jos vadovybėje toji draugija išaugo į didžiausią Lietuvos organizaciją su didžiai šakota kultūrine veikla, kuri labai daug prisidėjo prie mūsų kaimo kultūrinio prašviesėjimo.

M. G. reiškėsi gausiai ir spaudoje rašiniais bei organizavimu įvairios pagalbos jos vadovaujamos draugijos laikraščiui, kuris paskutiniame savo gyvenimo laikotarpyje buvo tapęs vienu geriausių kaimo skaitojams skirtų laikraščių.

Dabar M. Galdikienė su vyru dail. A. Galdiku gyvena Brooklyne ir tebesirūpina, kad Lietuvą ištikusi nelaimė būtų nuolat primenama tarpt. katalikių moterų suvažiavimuose.

Su M. Galdikiene niekam nebuvo sunku visuomeninį darbą dirbti, nes ji pasižymi nuosaikumu, išbalansuotu charakteriu, ramiu logišku galvojimu.

O. Labanauskaitė

ĮVYKIAI IR MINTYS

LIETUVOS LAISVINIMO BARE

LIETUVIŲ POLITINIŲ GRUPIŲ ANTRASIS APJUNGIMAS LIETUVOS IŠLAISVINIMO DARBUI

(Pabaiga)

Mišrią komisiją išrinkus, pasitarime dalyvavusieji skirstėsi pakilia nuotaika ir su įspūdžiu, kad užsitęsęs skilimas greitai pasibaigs ir Lietuvos išlaisvinimo darbas vėl bus dirbamas visų vieningai. Ginčus kėlę klausimai, pasikeitus nuomonėms, atrodė paaiškėję ir kad išrinktai komisijai nebus didesnių sunkumų likusius skirtingumus suderinti. Tos viltys tačiau nepasitvirtino. Komisija turėjo sunkaus darbo ištisiems metams. Jau 1963 m. birželio 25 dieną komisijos narys V. Vaitiekūnas, Lietuvių Fronto Bičiulių atstovas, išsiuntinėjo kitiems komisijos nariams tokį raštą: "Kadangi mūsų komisijos uždavinys yra ne tik apsijungusio Lietuvai laisvinti organo uždavinius ir principinius nusistatymus suredaguoti, bet ir surasti bei sutarti išvadas tais klausimais, kurie birželio 22 pasitarime buvo iškelti, bet nesutarti (apsijungusio organo struktūra, organizacija, pavadinimas; "mirusių dūšių" klausimas; vlikinio ostrakizmo LFB pirmininko atžvilgiu revizija; VL IKo 1952.XII.18 nutarimo LDF atstovo atžvilgiu revizija, etc.) ir kadangi šie klausimai yra prejudicijanalinio pobūdžio, tai tik juos išsprendusi komisija gali imtis apsijungusio organo deklaracijos redagavimo, todėl manyčiau esant tikslinga, kad komisijos vicepirmininkas (tam reikalui iš Philadelphijos pirmininko šauktis nėra reikalo), nedelsdamas sukviestų komisiją pasitarimo. Kitaip liepos 13 mes susirinksime prie tuščio stalo." Iš to rašto tono, o taip pat tekste pavartotų "mirusių dūšių" ir ostrakizmo žodžių buvo matyti ne tik keliamų klausimų nemaži sunkumai, bet ir džentelmeniško jų svarstymo gana skurdi galimybė.

Reikalauto komisijos pasitarimo vicepirmininkas nesukvietė. Komisija susirinko paprasto, iš anksto sutarto, posėdžio liepos 15 dieną, dalyvaujant visiems komisijos nariams. Tame posėdyje ir vėliau, be V. Vaitiekūno iškeltų klausimų, atsirado jų dar ir daugiau. Visus juos suformulavus ir eilėn surašius taip jie atrodė: Vyriausio Lietuvai laisvinti organo **struktūra, organizacija, tęstinumas iš Lietuvos, pareigūnų pilietybė, pavadinimas; "mirusių dūšių"** prasimanymas; santykiai su **Pasaulio Lietuvių Bendruomene** ir **Lietuvos Laisvės Komitetu; Lietuvos Darbo Federacijos klausimas** ir **Lietuvių Krikščionių Darbininkų Sąjunga; politinių grupių skaičiaus mažinimas;** buvusio LFB atstovo **Juozo Brazaičio klausimas.** Kaip matome, svarstytinų klausimų skaičius pakilo iki tuzino. Dalis jų jautroki, liečią organizacijas ir žmones.

Komisijos narys Martynas Brakas pasiūlė susilaikyti nuo pasitarimų medžiagos išnešimo į viešumą, kol Komisija savo darbą užbaigs. Pasiūlymas buvo priimtas ir jo laikytasi, nors daug sykių už tai norinčių viską žinoti komisijos nariai buvo peikiami ir barami. Taktika ta buvo laiminga ir pasekmės geros. Visuomenė buvo apsaugota nuo ginčų ir nereikalingo įtempimo dėl nebaigtų svarstyti klausimų, o komisija turėjo ramesnes darbo sąlygas be didesnės intervencijos iš šalies. Įtempimo būta pakankamai pačios komisijos darbuose. Nuomonės kartais išsiskirdavo taip, jog atrodė nebesuderinamos visai, bet ir tais atvejais būdavo sutariama vėl susirinkti ir vėl kalbėtis. Iš aukščiau suminėtų klausimų tik vienas kitas buvo išspręstas tame pačiame posėdyje, dauguma jų buvo svarstoma pakartotinai, nes reikėjo faktus patikrinti, liečiamas organizacijas ir asmenis kontaktuoti, kalbėtis, susirašinėti. Taip, pavyzdžiui, Lietuvos Darbo Federacijos klausimas buvo iškeltas pirmame komisijos posėdyje, o buvo baigtas svarstyti tik 1964 m. vasario 10 dieną. Todėl rašant apie tai bus laikomasi ne chronologinės tvarkos, bet dalykų eilės.

STRUKTŪRA pagrinde buvo aiški visiems. Vyriausią Lietuvai laisvinti organą sudaro visos lietuvių politinės ir kovos organizacijos, kilusios iš Lietuvos arba atsiradusios išeivijoje ir aktyviai pasireiškusios Lietuvos laisvinimo veikloje. To principinio nusistatymo neneigdami, B. Nemickas ir V. Vaitiekūnas iškėlė iš Lietuvos kilusių organizacijų gyvybės klausimą. Jų manymu, kai kurios organizacijos turi tik vardus iš Lietuvos, o realios gyvybės visuomenės gyvenime nebejaučiama, jos esančios ne kas kita, kaip "mirusios dūšios". J. Audėnas ir St. Lušys neginčijo mirties galimybės — miršta žmonės, gali nustoti veikusios ir organizacijos. Bet kalbant apie mirusius, reikia pasakyti, kas mirė ir kas jų mirtį konstatavo. "Mirusių dūšių" atradėjai vengė taip aiškiai pasisakyti — bent oficialiai, o neoficialiai užsiminta apie Socialdemokratus, Laisvės Kovotojus, Vienybės Sąjūdį. Šypsomasi ir Ūkininkų Partiją suminėjus. Komisijos visuma nebuvo įtikinta, kad VLIKo sudėtyje esančios ar į apsijungimą kviečiamos kai kurios organizacijos būtų jau visai išnykusios, o tik jų vardai likę. Sutikta, kaip ir tada, kai VL IKas buvo organizuojamas vokiečių okupacijos metais Lietuvos pogrindyje, kad yra didesnių, mažesnių ir visai mažų politinių organizacijų ir sąjūdžių, bet visos jos tebėra gyovs, siekia laisvos ir nepriklausomos Lietuvos. Todėl, kalbantis apie visų jėgų apjungimą Lietuvos laisvinimui, reikia apjungti jas visas, o tas jų visų junginys bus ir gyvas ir didelis ir stiprus. Organizacijos mirtį neginčijamai galėtų konstatuoti tik tai, jei organizacija nebeatsiųstų atstovų jai atstovauti ir jos darbo dalį atlikti vyriausiame Lietuvai laisvinti organe. Kol organizacija atstovaujama, kol ji atlieka jai skirtas pareigas, tol ji tebėra gyva ir reikalinga bendrame darbe. Kalbėti apie "mirusias dūšias" tais atvejais būtų skaudžiai neteisinga.

ORGANIZACIJA didesnių diskusijų nesukėlė. Visiems buvo aišku, kad vyriausias Lietuvos išlaisvinimo organas turės turėti vyriausią sprendėją, vyriausią vykdytoją ir prie jų dar iniciatyvos bei priežiūros instituciją. Ikišioliniame VLIKe vyriausiu sprendėju buvo VLIKo sesijos, priežiūros ir iniciatyvos — VLIKo praplėstasis prezidiumas, o vykdytojais buvo,

kiekvienas savo srityje, VLIKo prezidiumas (iš 3 asmenų) ir VL IKo vykdomoji Taryba, veikianti V. Vokietijoje. Vykdomosios Tarybos likimą išsprendė pats gyvenimas. Reziduodama kitame kontinente, toli nuo VLIKo ir jo prezidiumo, pradėjo nebetekti aktyvumo ir iš dalies atsakomybės pajautimo. Susidarė įspūdis, kad visą Lietuvos laisvinimo darbo naštą turi nešti VLIKas ir jo prezidiumas JAV, o Vykdomoji Taryba Vokietijoje, su mažomis išimtimis, rūpinosi tik ELTOS leidimu ir radijo transliacijų į Lietuvą eiga. Dar gerokai prieš pasitarimus apsijungimo reikalu, dr. A. Trimakui esant VLIKo pirmininku, jau buvo pribrendusi mintis VLIKo vykdomuosius organus suprastinti, padaryti veiksmingesniais, pasikeitusioms sąlygoms pritaikyti. Visų grupių apsijungimo proga teko viską pagrindinai peržiūrėti, tai ir Vykdomosios Tarybos likimą teko spręsti. Ją nutarta panaikinti, ir apsijungusio VLIKo sąrangoje jos nebėra. Dabar Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas turi SEIMĄ, TARYBĄ ir VALDYBĄ. Jų galia ir kompetencija formuluota apsijungimo protokole, kuris spausdinamas šio rašinio pabaigoje, ir VLIKo statute.

TĘSTINUMO IŠ LIETUVOS klausimas iškilo netikėtai, bet žymiai anksčiau, negu prasidėjo šios komisijos pasitarimai visų grupių apsijungimo reikalu. Tęstinumo klausimą iškėlė iš VLIKo pasitraukusios grupės. Jos teigė, kad VL IKas jau nėra ir negali būti tas pats — pirmiausia dėl to, kad jų jame nebėra, o be to, esanti pasikeitusi VLIKo struktūra, organizacija ir žmonės. Žymi VLIKo darbuotojų dalis esą jau nebe Lietuvos piliečiai. Tų grupių delegatai, esą komisijoje, tą klausimą taip pat kėlė ir panašiai argumentavo. Jie stengėsi įtikinti, kad Lietuvos pogrindyje sukurtas VLIKas esąs taip daug pasikeitęs, jog faktiškai kaip ir išnykęs. Beklausant tų įrodinėjimų susidarė vaizdas, jog ir patys įrodinėtojai nėra taip giliai įsitikinę VLIKo pasikeitimu iki išnykimo. Jų pavartoti argumentai tokį vaizdą sudarė. Tikslas tokių įrodinėjimų buvo aiškus. Iš VLIKo pasitraukusios grupės nebenorėjo grįžti į tą patį VLIKą, iš kurio buvo išėjusios. Joms būtų buvę kurkas lengviau apsijungti su kitomis politinėmis grupėmis kokiame nors naujame organe ir iš naujo viską pradėti. Tos tendencijos kitiems komisijos nariams buvo suprantamos, bet nieko jie negalėjo padėti. Atsisakymas VL IKo šaknų iš Lietuvos būtų nepateisinamas žingsnis. Visi žinome, kur atsirado VLIKas. Du VLIKo kūrėjai iš anų sunkių nacių okupacijos metų — Juozas Audėnas ir Stasys Lušys — tebedirba ne kitame, o tame pačiame VLIKe. Jie ir komisijoje dirba, kad vėl visos lietuvių politinės grupės ir rezistenciniai sąjūdžiai sutilptų tame pačiame, jų 1943 m. organizuotame VLIKe. Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas ilgainiui, be abejo, keitėsi. Vienos organizacijos susilpnėjo, kitos naujai pasireiškė, vienos iš bendro darbo pasitraukė, kitos prie jo prisidėjo, bet VLIKas, kaip institucija, išliko ir tebėra tas pats: rezistuojančios tautos sukurtas, jos priekyje stovėjęs, jai vadovavęs, jos vardu kalbėjęs tada, jai atstovauja, jos vardu kalba ir Lietuvos išlaisvinimo kovai tebevadovauja ir dabar. Kūrimas naujos organizacijos, ar naujo VL IKo, kaip kai kas yra sakęs, būtų didžiausia politinė klaida nuo pat okupacijos pradžios. Netektume rankose ginklo, kurį nukalė ir įteikė mums pati tauta savo namuose kovai už jos išlaisvinimą.

Netektume 20 metų rezistencijos ir kovų už laisvę vado, su tiek jo drąsių užsimojimų, žygių ir laimėjimų. Kartu netektume ir lietuvių tautoje, kaimynų (kitų pavergtų tautų) ir laisvajame pasaulyje plačiai žinomo garbingo vardo. Reikėtų pradėti viską iš naujo su neapskaičiuojamais nuostoliais Lietuvos laisvės bylai. Po gana ilgų diskusijų ir įtikinėjimų buvo pasiektas pagaliau sutarimas: "Laisvajame pasaulyje laisvės kovos vieninga vadovybė yra Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, kaip lietuvių tautos laisvas ir autentiškas balsas bei jos valios reiškėjas nuo 1943 metų. Jis telkia visas Lietuvai nepriklausomybės siekiančias gyvąsias jėgas, kad vienybėje tęstų Lietuvos vadavimo darbą." Tuo sutarimu buvo išspręstas ne tik tęstinumo iš Lietuvos klausimas, bet kartu galutinai pasisakyta ir už tą patį vardą.

LIETUVOS PILIETYBĖS klausimą iškėlė komisijos nariai B. Nemickas ir V. Vaitiekūnas. Jie savo atstovaujamų organizacijų vardu teigė, kad jo narių Lietuvos pilietybė esąs esminis reikalavimas vyriausiam Lietuvos laisvinimo organui. Dabartinio VLIKo silpnybė esanti ir ta, kad jame Lietuvos piliečių skaičius esąs labai sumažėjęs. V. Vaitiekūno apskaičiavimu VLIKe nebelikę nė trečdalio žmonių su Lietuvos pilietybe, daugiau kaip du trečdaliai esą jau kitų valstybių piliečiai. Nė vienas komisijos narių neneigė Lietuvos pilietybės svarbos, bet atsižvelgdami į užsitęsusią Lietuvos išlaisvinimo kovą ir realias gyvenimo sąlygas įvairiuose kraštuose, taip pat augantį jaunimą, jo mokslo galimybes bei karinės prievolės faktus, buvo nuomonės, kad Lietuvos pilietybę platesniu mastu išlaikyti labai sunku, o ne Lietuvoje gimusiems visai negalima. Reikia su tikrove skaitytis. Pilietybės klausimas Lietuvos laisvinimo darbe nėra esminis nei atskiram asmeniui, nei organizacijai. Lietuvos laisvės kovą po I Pasaulinio karo lėmė lietuvybė ir dabar lems ją ne pilietybė, bet lietuviškoji sąmonė, Lietuvos meilė, troškimas laisvės savo pavergtai Tėvynei. Stasys Lušys įtikinėjo, kad lietuvių tauta jau seniai nesutelpa vienos valstybės ribose ir dėl to neturi vienos pilietybės. Vien Jungtinėse Amerikos Valstybėėse gyvena ketvirtoji visos tautos dalis ir yra jų piliečiai. Ar vien dėl to jie mažesni lietuviai, nebeturi kvalifikacijų jai padėti, jos išlaisvinimu rūpintis, vyriausiame Lietuvos laisvinimo organe darbuotis? Kas galėtų užmiršti Amerikos lietuvių didžius nuopelnus Lietuvos valstybei atsikuriant po pirmojo Pasaulinio karo ir kam nėra žinoma Amerikos lietuvių pagalbos ranka Lietuvai, lietuvių tautai, pabėgėliams ir ištremtiesiems antrojo Pasaulinio karo gaisre ir po jo. Kas jų klausė tada pilietybės ir kodėl dabar klausiama?

Sutarta pilietybės klausimu nebediskutuoti ir organizacijų apsijungimo protokole nieko apie tai nerašyti. Yra dalykų, kurie paliktini išspręsti realiam gyvenimui, jei nuomonės išsiskiria neesminiais klausimais.

PASAULIO LIETUVIŲ BENDRUOMENĖ buvo komisijai nebenaujas klausimas. Jos santykiai su VLIKu ir kitais veiksniais buvo jau seniai keliami prakalbose, pasikalbėjimuose, spaudoje. Vieni norėjo, kad Bendruomenė dirbtų sau skirtą darbą ir rūpintųsi lietuvių kultūros puoselėjimu bei lietuvybės išlaikymu, kam ji buvo ir įkurta. Kiti gi siūlė padaryti Bendruomenę aukščiausia viso lietuvių išeivijos gyvenimo institucija, pa-

lenkiant jos autoritetui visus kitus veiksnius ir net patį Vyriausią Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą, kuris Bendruomenę suorganizavo, Lietuvių Chartą formulavo ir josios uždavinius nusakė. Kiti ėjo lyg vidurio keliu ir siūlė Bendruomenei įeiti į VLIKą nariu lygiomis gal pareigomis, bet nelygiomis teisėmis su kitomis ten esančiomis oragnizacijomis. Bendruomenė pagal juos turėjusi duoti pusę VLIKo atstovų, o visos kitos organizacijos kartu — kitą pusę. Kai kam atrodė pusės perdaug — siūlė pasitenkinti vienu trečdaliu, o kiti nusileido iki vieno ketvirtadalio. Kiekvienu atveju buvo Bendruomenė gundoma eiti į VLIKą nariu su privilegijomis, tikriau sakant, sugriauti VLIKe esamą grupių pusiausvyrą ir pasiimti sau veto teisę. Taip padarius, tektų be abejo Bendruomenei pasiimti ir atsakomybę už Lietuvos laisvinimo darbą beveik ant vienų savo pečių. Tai sukėlė susimąstymą Bendruomenės veikėjų eilėse JAV ir kituose kraštuose. Atsirado priešingų nuomonių ir nesutarimų. Vieni tvirtino, kad Bendruomenė turi dirbti kultūrinį darbą, o politiką palikti politiniams veiksniams, kaip buvo numatyta Bendruomenę kuriant, kiti vis norėjo tą politiką Bendruomenei įpiršti, nesigilindami perdaug, kas tada pasidarys išeivijos gyvenime, jei tai bus įvykdyta. Tos abi kryptys pilnai atsispindėjo komisijoje, kuri kalbėjosi dėl visų politinių ir rezistencinių organizacijų apsijungimo bendrame Lietuvos laisvinimo organe. Talkos grupių atstovas B. Nemickas ir Lietuvių Fronto Bičiulių V. Vaitiekūnas buvo tos nuomonės, kad Lietuvių Bendruomenė turinti įeiti į VLIKą nariu su visas kitas organizacijas nusveriančiu atstovų skaičiumi ir atnešti kito atspalvio. Jie net kai kada teigdavo, kad jei Lietuvių Bendruomenė į VLIKą neįeisianti, tai ir kitų organizacijų apsijungimas nebūsiąs paveikus. Valstiečių Liaudininkų atstovas J. Audėnas ir Krikščionių Demokratų St. Lušys įrodinėjo, kad Lietuvių Bendruomenės uždaviniai yra tokie dideli ir darbo laukas taip platus, kad imtis tiesioginio politinio užsiangažavimo būtų jai tikrai rizikinga, jei jau nepavojinga. Būtų pažeistas darbo padalos principas tarp lietuvių globalinių organizacijų, sugriauta grupių pusiausvyra VLIKe ir atimta iš jų ne tik iniciatyva, bet ir atsakomybė už tolimesnius darbus. Bendruomenė pasiimtų ant savo pečių persunkią jai naštą ir nuo to nukentėtų ir kultūrinė ir politinė veikla. Suprantama, kad Lietuvių Bendruomenei rūpi Lietuvos laisvinimo problemos ir darbų eiga, lygiai kaip VLIKui rūpi lietuvių išeivijos kultūriniai laimėjimai ir jų tinkamas pristatymas laisvajam pasauliui. Toks lietuvių kultūrinių laimėjimų pristatymas kitoms tautoms yra taip pat Lietuvos laisvinimas—ir tai labai efektingas. Todėl Lietuvių Bendruomenė ir turėtų į ten koncentruotis, kaip VLIKas į politiką. Abipusei informacijai ir sumanymams, patarimams bei sugestijoms perduoti reikia glaudžių ryšių tarp tų dviejų veiksnių. Tokie ryšiai galėtų būti palaikomi per specialius atstovus: Lietuvių Bendruomenės prie VLIKo ir VLIKo prie LB. Tie atstovai dalyvautų vieni kitų seimuose, Tarybų ir Valdybų posėdžiuose, informutųsi ir informuotų. Tai būtų pats geriausias sprendimas.

Nei sutarti nei nutarti komisija tuo klausimu nieko negalėjo, nes svariausias žodis priklausė pačiai Lietuvių Bendruomenei. Komisijos pirmininkas, PLB atstovas Jonas Puzinas, buvo artimame kontakte

su PLB Centro Valdyba, bet ji savo nusistatymo vis neturėjo, tebesvarstė, susirašinėjo su įvairių kraštų Bendruomenių Valdybomis, tyrė opiniją. Gavosi įspūdis, kad pati PLB Centro Valdyba linko įeiti nariu į apsijungusį VLIKą ir imtis politikos tiesiogiai. Bet kraštų Valdybos, visos ar dalis jų, buvo priešingos. Tokias žinias surinkusi PLB C. Valdyba padarė sprendimą ir jos atstovas Jonas Puzinas perskaitė komisijos posėdyje, įvykusiame 1964 m. gegužės 22 d., protokolo ištrauką: "PLB valdyba, 1964 m. balandžio 24 dienos posėdyje, susipažinusi su VLIKo konsolidacijos pasitarimų eiga ir rezultatais, savo išvadas išreiškė tokiu nutarimu: (1) VLIKo konsoliadcija yra pirmas siekiamas tikslas, todėl ir toliau paveda PLB valdybos atstovui dr. J. Puzinui šia linkme veikti. (2) Su konsoliduotu VLIKu PLB numato bendradarbiauti per prie VLIKo akredituotą savo ryšininką. (3) Laikydama tokią bendradarbiavimo formą esamomis aplinkybėmis tikslinga, PLB valdyba neatmeta ir kitokių bendradarbiavimo formų, galinčių kilti iš laiko reikalavimų ir VLIKo pageidavimų." PLB valdybos perskaitytą nusistatymą komisija priėmė dėmesin ir tą klausimą baigė.

LIETUVOS LAISVĖS KOMITETAS nesudarė anksčiau jokios problemos rūpinantis konsolidacijos reikalais. Visi žinojo, kaip jis atsirado, kas jį išlaiko ir su kuo jis turi skaitytis. Lietuviškoji organizuota visuomenė buvo palikta stebėtojo vaidmeny. Matė ji to komiteto veiklą, daromas pastangas, jo narių keliones, kartais gana tolimas, bet niekad neturėjo į tai kokios nors įtakos. L. Laisvės Komitetas tampresnio ryšio su lietuvių visuomene nepalaikė, dėl savo planų su ja nesitarė ir jos patarimų neprašė. Veikė taip, kaip sugebėjo, kaip tų kelių vyrų galvos išnešė. Negalima sakyti, kad jie nieko nepadarė. Atliko visą eilę teigiamų darbų ir tie darbai gins juos nuo kritikų. Bet turint galvoje LLK medžiagines sąlygas, jo narių aprūpinimą, galimybes visą laiką dirbti tik Komiteto darbą daugiau kaip 12 metų — atliktų darbų permaža ir tie patys persilpni. Nepasitenkinimo lietuvių visuomenėje buvo ir jis vis stiprėjo. Pasireikšdavo kritiškos nuotaikos ir viešumoje, bet tuo ir baigdavosi viskas, nes organizuotoji lietuvių visuomenė paveikios įtakos neturėjo. Jei kuri organizacija kreipdavosi į savo ten esantį narį, tai jis atsakydavo esąs į LLK pakviestas kaip asmuo ir todėl prieš savo organizaciją neatsakingas. VLIKo konsolidacinė komisija Liet. Laisvės Komiteto klausimą betgi gavo svarstyti. Besikalbant apsijungusio VLIKo organizacijos klausimu, LLK narys V. Vaitiekūnas pasiūlė VLIKo sudėtin įjungti ir Lietuvos Laisvės Komitetą. Įjungti, padarant jį apsijungusio VLIKo vykdomuoju organu. Pagal dabartinę VLIKo sąrangą, Lietuvos Laisvės Komitetas būtų VLIKo valdyba. VLIKą sudarančios organizacijos išrinktų Seimo atstovus, paskirtų VLIKo Tarybos narius, o VLIKo valdyba rūpintis nereikėtų — ją ex-officio sudarytų Lietuvos Laisvės Komitetas. Tarp motyvų už tokią kombinaciją buvo minėta paralelizmo pašalinimas, VLIKo įtakos galimybė į patį LLK ir į Europos Pavergtų Tautų Seimo lietuvių delegaciją, o ne paskutinėje vietoje ir tai, kad tas iš LLK narių sudarytas VLIKo vykdomasis organas turėtų galimybės visą laiką dirbti politikos darbą, nes algomis jie esą aprūpinti kitų. Nepasakytas buvo bene svarbiausias motyvas, kad

LLK lietuvių visuomenėje vardą visiškai yra praradęs, organizuotoji lietuvių visuomenė jo veiklos net nebestebi, nes nieko iš jo nebelaukia po tiek metų patirties. Lietuvių visuomenei labai rūpi Pavergtų Europos Tautų Seimo lietuvių delegacijos sudėtis, veikla ir aktyvumas. LLK į tą delegaciją pasiskyrė pirmiausia pats save ir dar pasirinko keletą kitų asmenų pagal savo skonį. Delegacijos veikla yra menka, dominuoja ir savo politiką veda vienas žmogus, visi kiti delegacijos nariai laikosi labai ramiai, ypač iš LLK atėjusieji. Yra karčių nusiskundimų lietuvių delegacijos laikysena iš kitų tautybių delegacijų. Reikia skubių pertvarkymų, nemažų pakeitimų, paveikaus lietuvių delegacijos sustiprinimo, nes nepasitenkinimas jos pasyvumu didėja. Nežiūrint visų motyvų ir įtaigojimų, konsolidacinės komisijos dauguma V. Vaitiekūno pasiūlymui nepritarė. LLK įsiliejimui į VLIKą komisija neprieštaravo. Gal būtų ir gerai, kad LLK išnyktų VLIKe, tik nevirsadmas VLIKo vykdomuoju organu ex-officio, bet normaliu vlikinės tvarkos būdu. LLK nariai yra ir tam tikrų organizacijų nariai. Kaip organizacijų nariai, jei jie turi pasitikėjimą, gali patekti į VLIKo Tarybą, o rinkimų metu į valdybą. Pirma, negu tą kelią įsijungimui į VLIKą pasirinks, Komisija patarė LLKomitetui išsiaiškinti su savo sponsorium — Laisvosios Europos Komitetu: ar ir kaip LLK tada tęstų savo bendradarbiavimą su VLIKu, kuriame būtų išnykęs LLK.

LIETUVOS DARBO FEDERACIJOS klausimas pasigirdo tuoj, kai iš VLIKo pasitraukė Lietuvių Fronto Bičiuliai. Darbo Federacijos atstovu tada buvo Jonas Grinius. Jis nepasitraukė iš VLIKo kartu su frontininkais, nors pats buvo aktyvus LFB narys, bet likęs VLIKe buvo labai nesolidarus su VLIKe pasilikusiomis kitomis organizacijomis ir kiek galėdamas trukdė dirbti. Patyrusi apie tai, Lietuvos Darbo Federacijos vadovybė Joną Grinių atšaukė ir į jo vietą paskyrė J. Kairį LDF atstovu VLIKe. Jonas Grinius pasisakė nepripažįstąs tos LDF vadovybės, laikąs ją neteisėta ir iš VLIKo nesitraukė. J. Kairys, turėdamas raštu paskyrimą, irgi nenusileido ir į VLIKo darbą ėjo kaip teisėtas LDF atstovas. Susidarė kebli padėtis ir VLIKas pats turėjo spręsti, kuris iš jų dviejų yra teisėtas LDF atstovas. 1952 m. gruodžio 18 d. posėdyje VLIKas rado, kad teisėtas LDF atstovas yra J. Kairys, ir tada Jonas Grinius turėjo pasitraukti. Jonas Grinius laikė ir tą VLIKo sprendimą neteisėtu, bet VLIKe jau nebegalėjo dalyvauti. Lietuvių Fronto Bičiuliai savo narį Joną Grinių užtarė ir jį palaikė, teigdami, kad VLIKas įsimaišęs ne į savo kompetencijos sritį, bet į kitos organizacijos tarpusavius ginčus. VLIKo sprendimas esąs neteisėtas. Kai konsolidacinė komisija pradėjo savo darbą, V. Vaitiekūnas tuoj ir iškėlė Darbo Federacijos klausimą kaip kliūtį apsijungti. V. Vaitiekūnas buvo nuomonės, kad LDF esanti po J. Griniaus nušalinimo suskilusi ir todėl VLIKe reikią turėti arba abi jas, arba nė vienos. VLIKas esąs kaltas už pasirinkimą J. Kairio vietoje J. Griniaus. Komisija nusistatė tą trintį LDF viduje pašalinti, tarpininkaudama, kad susitartų LDF žmonės patys. Buvo kreiptasi, pirmiausia į Muenchene gyvenančius buvusius LDF atstovus VLIKe, kad jie bandytų rasti kokį kompromisą ir ginčą — bent po 12 metų — baigtų. Iš to bandymo nieko neišėjo, nes Jonas Grinius atsisakė su J. Kairiu kalbėtis.

Toliau komisijos akys nukrypo į Chicagoje gyvenančius žmones. Buvo sutarta kreiptis į dr. A. Razmą ir dr. V. Šimaitį, kad jie bandytų dar kokios nors abiems pusėms priimtinos išeities ieškoti. Jiedu susitiko, kalbėjosi ir susikalbėjo. Dr. V. Šimaitis skubiame laiške tuoj po susitarimo komisijos nariui Stasiui Lušiui rašė: "Su dr. Razma mudu sutarėme taip: Darbo Federacijos abu komitetus sujungiame į vieną, paimame po lygų skaičių asmenų iš abiejų pusių, gi komiteto pirmininką parenkame mudu, kuris būtų neužsiangažavęs nė vienai pusei ir kuris būtų pajėgus, jei reikės, balansą išlaikyti taikiai ir taktingai. Šiandien tokį sutarimą dr. Razma turi perduoti savo bičiuliams, o aš Tamstai ir tuojau pat susitarti su savo komiteto nariais dėl asmeninio sąstato. Kai tik gausime aprobatas, o tas turėtų trukti kokią savaitę, paskelbtume naujo komiteto sudarymą ir paskyrimą VL IKe. Tas turėtų patenkinti visus." Dr. V. Šimaitis iš saviškių aprobatą gavo, o dr. Razma negavo. Vietoje aprobatos V. Vaitiekūnas nusiuntė dr. A. Razmai savo konsolidacijos komisijai įteikto pasiūlymo projektą, pagal kurį LDF turinti susispenduoti pati save iš VLIKo, kol išsiaiškins tarpusavyje abi susiginčijusios pusės. Išsiaiškinti, kaip matėme, nebuvo galima, nes frontininkai federantai norėjo antros pusės kapituliacijos. V. Vaitiekūno siūlymas LDF susispenduoti iš VLIKo buvo suprastas kaip pastanga išstumti ją visai iš vyriausio Lietuvai laisvinti organo. Dr. A. Razma, negavęs padarytam su dr. V. Šimaičiu susitarimui aprobatos, nuo susitarimo labai keistu būdu atsimetė ir gautąjį V. Vaitiekūno projektą pasiūlė kaip išeitį. Taip chicagiškių federantų susitarimas, ardančiu V. Vaitiekūno įsikišimu, buvo likviduotas.

Jei federantai nesusitaria ir VL IKe esanti Federacija iš VLIKo neišeina, tai V. Vaitiekūnas reikalavo priimti į VLIKą nariu kitą Federaciją, Jono Griniaus atstovaujamą. Dviejų Federacijų turėti VLIKe negalint, V. Vaitiekūnas pasiūlė priimti į VLIKą nariu Lietuvių Krikščionių Darbininkų Sąjungą. Toji sąjunga atsirado Lietuvoje prezidento A. Smetonos valdymo laikais, kai į darbininkiją pradėjo stipriai smerktis komunistai, o tautininkams darbininkus organizuoti nesisekė. Tada buvo leista katalikams įsteigti Lietuvių Krikščionių Darbininkų Sąjungą. Naujai įkurtoji sąjunga neturėjo nieko bendro su Lietuvos Darbo Federacija. Ji buvo grynai kultūrinė krikščionių darbininkų organizacija ir jokio politinio atspalvio neturėjo. Išeivijoje ji neatsigavo, jokio gyvybės ženklo nerodė. Konsolidacijos komisijai buvo labai nejauku net ir svarstyti nesamos organizacijos priėmimą į VLIKą. Svarstyti tačiau vistiek reikėjo. Lietuvių Fronto Bičiulių atstovas V. Vaitiekūnas ir Talkos grupių atstovas B. Nemickas kietai to reikalavo. Nesamos organizacijos atkaklus brukimas į vyriausią Lietuvos laisvinimo instituciją nepatogus buvo ir patiems frontininkams, bent tam tikrai jų daliai. V. Vaitiekūnas kartą painformavo komisiją, kad LFB Taryba Darbo Federacijos byloj priėjo išvados, kad, sutariant Lietuvos laisvės kovos vieningą vadovybę, tikslingiausia būtų, jei iš dabartinio VLIKo sudėties į naują sudėtį atsisakytų įeiti dabar jame esančioji LDF, iš Talkoje esančių grupių — Laisvės Kovotojai, o Liet. Fronto Bičiuliai atsisakytų sąlygos įvesti į VLIKą LKD Sąjungą. Komisija žinojo esanti įgaliota ne ką iš VL

IKo išjungti, bet jame nesančias pozityvias jėgas į VLIKą įtraukti. Todėl ir LFB Tarybos sugestijos buvo išklausytos, bet nebuvo svarstytos. Konsolidacijos komisija stovėjo dabar prieš dilemą — įleisti LKDS į vyriausį Lietuvai laisvinti organą ir tuo sprendimu atidaryti duris kitų gyvų organizacijų apsijungimui, arba apsijungimo nebus. V. Vaitiekūnas ir B. Nemickas primygtinai tvirtino, kad jei šioje situacijoje Lietuvių Krikščionių Darbininkų Sąjunga nebus į VLIKą įsileista, tai jų atstovaujamos organizacijos neis į apsijungimą. Keturi kiti komisijos nariai nusileido ir buvo priimtas toks sprendimas: "Birželio 22 Komisija pritaria Lietuvių Krikščionių Darbininkų Sąjungą priimti į VLIKo narius lygiomis teisėmis ir lygiomis pareigomis su kitomis VLIKo grupėmis. Pritaria todėl, kad Komisijos narys V. Vaitiekūnas, remiamas Komisijos nario B. Nemicko, stato tą priėmimą sąlyga visų grupių apsijungimui bendram ir vieningam Lietuvos laisvinimo darbui. Komisija mano, kad visų Lietuvos nepriklausomybės siekiančių politinių grupių ir rezistencinių sąjūdžių apsijungimas bendram ir vieningam laisvinimo darbui VLIKe sustiprins Lietuvos laisvinimo jėgas ir laisvės kovos paveikumą." Toks sprendimas padarytas visiems komisijos nariams aiškiai žinant, kad tokios LKDS gyvųjų organizacijų tarpe nėra. Tas sprendimas — tai neišvengiama blogybė.

POLITINIŲ GRUPIŲ SKAIČIAUS MAŽINIMAS iškilo priėmus neegzistuojančią LKDS į VLIKo narius ir pakėlus tą grupių skaičių iki 15. Nuostabu, kad grupių skaičiaus mažinimo minčiai pritarė ir tie, kurie dirbtinai jį didino. Be abejo VLIKo sudėtyje yra visa eilė grupių viena kitai labai artimų. Iš šalies žiūrint, atrodo, kad susijungti joms didelių sunkumų negalėtų būti. Jei tokie gimininingų grupių apsijungimai tarpusavyje pradėtų vykti, tai iš 15 grupių galėtų sumažėti gal iki kokių 8 ar net 7. Grupių skaičiaus mažinimas, jungiantis laisvu noru, be abejo, būtų teigiamas vyksmas. Tokį judėjimą sukelti ir jį paskatinti būtų prasminga, todėl konsolidacinė komisija, baigdama esamų grupių apjungimą, sutarė tokį nusistatymą: "Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas ieškos galimybių gimininingoms organizacijoms susiprasti ir skatins jas jungtis tarpusavyje. Jis stengsis į bendrą laisvinimo darbą įtraukti naujai iškilusias ir Lietuvos laisvės kovoje pozityviai pasireiškusias organizacijas".

LFB BUVUSIO ATSTOVO VL IKe JUOZO BRAZAIČIO klausimas, iškeltas konsolidacijos komisijoje, buvo jau 12 metų senumo. Tai iškilaus, plačiai žinomo kultūrininko ir visuomenininko asmens klausimas. Jis atsirado LFB ir pačiam Juozui Brazaičiui dar VLIKe tebedirbant Vokietijoje. Tada jis nepajėgta išaiškinti ir išspręsti tinkamai. Kažkaip užsispirta ir su nepasitenkinimu išsiskirta. Po to atsirado ilgi motyvuoti laiškai ir tų laiškų nuorašai tai už, tai prieš J. Brazaitį. Skaitant tuos laiškus sunku buvo susivokti, kur čia tiesa, kur pyktis. Patekę buvo ir į mano rankas vienas kitas tokių nuorašų. Perskaičiau ir sunaikinau, kaip nereikalingą ir tuščią darbą. Liko tik nejaukus įspūdis, kaip paviršutiniškai "sprendžiama" žmogaus asmens klausimas. Gal ir negerai padariau, kad tuos laiškų nuorašus tada sunaikinau. Nenujaučiau, kad po daugelio metų teks būti kolektyve, kur tas klausimas bus vėl keliamas. Gal anie laiškai būtų galėję ir šį kartą daugiau

šviesos įnešti. To nesusipratimo esmė man nebuvo ir nėra žinoma gerai, tik nuogirdos iš klysti ir klaidinti galinčių žmonių. Nedaugiau žinių turėjo ir kiti konsolidacinės komisijos nariai. Todėl visiems buvo nejauku ir nemalonu tą klausimą svarstyti. Laimingas buvo tik vienas komisijos narys V. Vaitiekūnas. Jam viskas buvo aišku ir jis viską žinojo, bet buvo bėda, kad jo žinojimas kitų neįtikino, nes buvo be saiko kraštutinis. Jam rūpi tik vienos pusės asmens orumas — ten balta, o kitoj pusėj — juoda. Gyvenime, paprastai taip labai retai teatsitinka. Jei atsiranda kur dūmų, yra ten ir žarija kokia, jei jau ne liepsna pati. Galėjo būti kokio neapdairumo ir J. Brazaičio elgesy, jei iškilo ginčai ir nepasimiršo jie per 12 metų. Komisijos nariai ėmė tą klausimą, kiek buvo įmanoma, tirti. Susiradome anų dienų VLIKo protokolus ir įrašus tuo mums pateiktu klausimu. Be kitų į tą klausimą šviesos įnešančių faktų, radome dar VLIKo 1952 m. gegužės 27 dienos nutarimą LFB atstovo skundo reikalu. Juozo Brazaičio skundą, dėl jam keliamų kaltinimų nutarta atmesti, iš esmės jo netyrus. VLIKo protokole įrašyta: "J. Brazaičio skundo iš esmės netirti ir laikyti atkritusiu". Toks klausimo sprendimas komisijai sukėlė didelių abejonių. Daug įtakos turėjęs VLIKo darbuotojas, lietuvių visuomenės vertinamas ir gerbiamas asmuo, yra kaltinamas, daromi jam priekaištai. Jis kreipiasi į kaltinančią jį instituciją, duoda savo motyvus bei paaiškinimus ir prašo reikalą persvarstyti, kaltinimus atšaukti. Toji institucija, į kurią pakaltintasis kreipėsi, nutarė skundo netirti ir laikyti jį "atkritusiu". Toks pasielgimas negali būti laikomas objektyviu. Konsolidacinė komisija, išsvarsčiusi tą klausimą, priėmė tokią formulę: "Išryškėjus, kad savo apsijungimui su VLIKo organizacijomis bendram darbui Lietuvių Fronto Bičiuliai laiko kliūtimi VL IKo 1952 m. gegužės 27 dienos nutarimą J. Brazaičio pareiškimo reikalu, VLIKo praplėstas prezidiumas konstatuoja tą nutarimą buvus to meto aplinkybių ir nuotaikų išdava, J. Brazaičio skundo iš esmės netikrinus, todėl neobjektyviu".

Taip buvo apsvarstyti ir išspręsti visi iškelti klausimai, kurie laikyti kliūtimis visų organizacijų apsijungimui bendram ir vieningam Lietuvos laisvinimo darbui. Tai atlikus, komisijos narių veiduose matėsi pasitenkinimo jausmas, nes metus užtrukęs darbas baigtas susitarimu ir Vyriausiame Lietuvos Išlaisvinimo Komitete vėl susitelks visos Lietuvai laisvės siekiančios organizacijos. Konsolidacijos komisijai beliko tik du darbai atlikti: suredaguoti Apsijungimo protokolą, remiantis jau padarytais susitarimais, ir paruošti projektą atsišaukimui į visus pasaulio lietuvius, kurį paskelbs apsijungęs Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas. Abu tie darbai gana greitai buvo atlikti, sutarus atsišaukimo tekstą 1964 m. birželio 20 dieną.

Stasys Lušys

Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto apsijungimo protokolas

1963 birželio 22 PLB Valdybos iniciatyva sukviestas New Yorke Vliką sudarančių organizacijų, Nepriklausomybės "Talkos" organizacijų ir Lietuvių Fronto Bičiulių atstovų pasitarimas Lietuvos laisvės kovos vieningai vadovybei sudaryti išskyrė komisiją iš J. Au-

dėno, M. Brako, S. Lūšio, B. Nemicko, J. Puzino ir V. Vaitiekūno apsijungimo konkrečiai bazei ir apsijungusio organo sąrangai sutarti.

"Birželio 22 Komisija", vykdydama pavestą uždavinį, savo posėdžiuose 1963 liepos 15 ir 22, spalio 1, lapkričio 5, 1964 sausio 31, vasario 10, balandžio 10 ir gegužės 22 dienomis apsvarsčiusi apsijungimo prielaidas ir galimybes, s u t a r ė :

1. Lietuvos laisvės kovos vieninga vadovybė laisvajame pasaulyje yra apsijungęs Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas — Vlikas.

2. Vyriausiąjį Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą sudaro: Atgimimo Sąjūdis, Darbo Federacija, Krikščionių Darbininkų Sąjunga, Krikščionių Demokratų Sąjunga, Laisvės Kovotojų Sąjunga, Lietuvių Fronto Bičiuliai, Mažosios Lietuvos Rezistencinis Sąjūdis, Rezistencinė Santarvė, Rytų Lietuvos Rezistencinis Sąjūdis, Socialdemokratų Partija, Tautinis Sąjūdis, Ūkininkų Partija, Ūkininkų Sąjunga, Valstiečių Liaudininkų Sąjunga ir Vienybės Sąjūdis.

3. Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas veikia kaip seimas (suvažiavimas), kaip taryba ir kaip valdyba.

4. Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto seimą (suvažiavimą) sudaro Vliko narių - organizacijų po tris atstovus. Seimas renkasi sesijos bent kartą per metus. Vliko tarybai nutarus, seimas renkasi nepaprastosios sesijos. Seimas išsirenka sesijos prezidiumą: pirmininką, vicepirmininką ir sekretorių. Seimas: (a) išklauso Vliko tarybos ir valdybos veiklos apyskaitas, (b) taria Lietuvos laisvinimo problemas ir nustato laisvinimo politikos programines gaires, (c) priima Vliko pajamų ir išlaidų metinę sąmatą ir patikrina bei tvirtina praeitų metų sąmatos vykdymo apyskaitą, (d) visų savo atstovų balsų absoliutine dauguma seimas gali pareikšti Vliko valdybai ar jos kuriam nariui nepasitikėjimą, ir tokį nepasitikėjimą pareikšta Vliko valdyba ar jos narys atsistatydina, (e) visų savo atstovų dviem trečdaliais balsų Vliko seimas gali priimti į Vliką naują narį arba išjungti iš Vliko esantįjį, (f) Vliko seimo sesijas kviečia ir preliminarines darbotvarkes joms pasiūlo Vliko valdyba.

5. Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto tarybą sudaro Vliko narių - organizacijų po vieną atstovą. Taryba renkasi posėdžio bent kartą per du mėnesiu. Jos pirmajam posėdžiui pirmininkauja vyriausio amžiaus narys, o toliau kiekvienam posėdžiui vis kitas narys raidyno eile. Tarybą posėdžio kviečia paskutinio jos posėdžio pirmininkas. Taryba: (a) studijuoja ir planuoja Lietuvos laisvinimo uždavinius ir jiems vykdyti priemones, (b) sudaro Vliko valdybą ir prižiūri jos veiklą, (c) laikotarpiu tarp Vliko seimo sesijų vykdo Vliko seimo funkcijas.

6. Komisija prašo Lietuvos Laisvės Komitetą ištirti galimybes savo įsijungimui į Vliką, pirmiausia ištirti klausimą, ar ir kaip Laisvosios Europos Komitetas tada tęstų savo bendradarbiavimą su Vliku.

7. Vliko valdyba: (a) organizuoja ir vykdo Lietuvos laisvinimo uždavinius, (b) sudaro Vliko metinę sąmatą ir praeitų metų sąmatos vykdymo apyskaitą ir pateikia Vliko seimui tvirtinti, (c) priima ir atleidžia tarnautojus, (d) Vliko seimo ir tarybos nutarimus vykdo, (e) bendradarbiauja su Lietuvos diplomatais ir atski-

ruose kraštuose veikiančiais Lietuvos laisvinimo veiksniais, taip pat su kitų tautų ir tarptautinėmis organizacijomis, (f) vykdo kitus Lietuvos reikalų ar tarptautinės padėties keliamus uždavinius.

8. Vliko valdybos nariai, jeigu jie nėra Vliko narių - organizacijų atstovais Vliko seime ar taryboje, seimo ar tarybos posėdžiuose dalyvauja be teisės balsuoti.

9. Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas ieškos galimybių gimininggoms organizacijoms ir jas skatins jungtis tarpusavyje. Jis stengsis į bendrą laisvinimo darbą įtraukti naujai iškilusias ir Lietuvos laisvės kovoje pozityviai pasireiškusias organizacijas.

10. Vlikas priima dėmesiui "Birželio 22 Komisijos" sutarimą dėl Vliko 1952 gegužės 27 nutarimo, Lietuvių Fronto atstovo Vlike pareiškimo reikalu, taip pat PLB Valdybos 1964 balandžio 24 posėdžio nutarimą, kad su apsijungusiu Vliku PLB Valdyba numato bendradarbiauti per prie Vliko akredituotą savo ryšininką, neatmesdama ir kitokių bendradarbiavimo formų, galinčių kilti iš laiko reikalavimų.

11. Vliko seimo, tarybos ir valdybos vidaus tvarkos statutą pagal šio protokolo susitarimus ir demokratinio proceso bendruosius dėsnius priima Vliko seimas.

12. Šio protokolo susitarimai įgyja galios, Vlikui, Talkai ir LFB juos patvirtinus.

Surašytas New Yorke 1964 gegužės 22 dieną.

[pas.] M. Brakas, Stasys Lušys, J. Audėnas, V. Vaitiekūnas, J. Puzinas, Br. Nemickas

VLIKo atsišaukimas į pasaulio lietuvius

VISIEMS LIETUVIAMS

Visos tautos turi neatimamą teisę į laisvę ir nepriklausomybę. Amžiai liudija lietuvių tautos ištikimybę šiai teisei, ištikimybę laisvei ir nepriklausomybei. Kovoje dėl šios teisės susikūrė istorinė Lietuvos valstybė. Kovoje dėl šios teisės Lietuva atgavo nepriklausomybę 1918 m. Visuotiniu tautos sukilimu laikinai atstatė Lietuvos vyriausybės veikimą 1941 m. Sukūrė Vyriausią Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą 1943 m. Kovoje dėl šios teisės paguldė galvas dešimtys tūkstančių laisvės kovotojų nuo 1944 m. Ir jokia svetimųjų jėga negalės sulaikyti lietuvių kovos dėl šios teisės, iki Lietuvos laisvė ir nepriklausomybė bus laimėta.

Afrikos ir Azijos tautos laisvai apsisprendžia. Tik sovietinis Rusijos kolonializmas prievartauja, išnaudoja ir rusina pavergtąsias tautas. Tik Sovietų Sąjungos užgrobtuose kraštuose Atlanto Chartos, Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos ir kiti didžiųjų demokratijų įsipareigojimai tebelaukia vykdomi.

Lietuvių tauta — išvien su likimo broliais latviais, estais ir kitomis sovietų pavergtomis tautomis — kovoja bendrą kovą prieš sovietinį kolonializmą už laisvą apsisprendimą. Šioje kovoje lietuvių tauta reikalinga visų laisvę mylinčių paramos. Tačiau pirmieji kovos talkininkai yra laisvojo pasaulio lietuviai, vadovaujami apsijungusio Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto.

Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, paskelbęs 1944 m. vasario 16-tos deklaraciją, yra lietuvių tautos laisvas ir autentiškas balsas bei jos valios reiškėjas. Jis

telkia visas Lietuvai nepriklausomybės siekiančias lietuvių gyvąsias jėgas. Savo nusistatymą ir veikimą jis, — tiek vertindamas besikeičiančią tarptautinę raidą, tiek Vakarų politiką Sovietijos atžvilgiu, tiek pačios Sovietų Sąjungos politiką, — rikiuoja į nepriklausomos, demokratinės Lietuvos išlaisvinimą, į lietuvių tautos priespaudos, pažeminimo, išnaudojimo ir skurdo pašalinimą.

Palaikydamas ir stiprindamas Lietuvos Respublikos de jure tęstinumą, bendradarbiaudamas su nepriklausomos Lietuvos diplomatine tarnyba, su laisvųjų lietuvių organizacijomis bei įstaigomis, su sovietų pavergtomis tautomis ir su atskirų valstybių bei tarptautinėmis institucijomis, Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas:

— stengsis laimėti Lietuvos bylai viešosios opinijos, politinių ir diplomatinių sluogsnių, tarptautinių institucijų palankumą bei paramą;

— rūpinsis lietuvių tautai atstovauti, už ją, negalinčią savo valios laisvai reikšti, kelti balsą ir ginti jos teises tarptautinėse ir atskirų valstybių įstaigose;

— kovos už pavergto lietuvio pagrindines žmogiškąsias teises: už religijos ir auklėjimo laisvę, už mokyklos ir mokslo laisvę, už kūrybos ir darbo laisvę, už keliavimo ir gyvenamosios vietos pasirinkimo laisvę, už visas kitas, Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos paskelbtas, asmens laisves;

— informuos Lietuvą apie pasaulio reikšmingus įvykius ir laisvųjų lietuvių gyvenimą, o laisvuosius lietuvius — apie padėtį krašte ir okupanto veiksmus bei kėslus Lietuvos, lietuvių tautos ir laisvųjų lietuvių atžvilgiu;

— telks lėšas ir kitas medžiagines bei dvasines priemones Lietuvos laisvės kovos uždaviniams.

Apsijungęs Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas,

— reikšdamas meilės ir pagarbos atminimą tiems, kurie savo ryžtą Lietuvos laisvės kovoje patvirtino savo gyvybės aukomis;

— tikėdamas, kad Lietuva išsilaisvins iš sovietinės okupacijos ir tvarkysis pagal savo gyventojų laisvai pareikštą valią, —

skelbia šį vieningos kovos įsipareigojimą sau ir kviečia visus lietuvius atnaujinti įžodį Lietuvos laisvei ir savo darbu, mokslu bei lėšomis jungtis į bendras aukas ir bendras pastangas savo ar savo tėvų Tėvynei Lietuvai vaduoti.

Vardan tos Lietuvos vienybė težydi!

Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas

Niujorkas,
1964 — Donelaičio — metai

ŽYGIS Į JUNGTINES TAUTAS

Metant žvilgsnį į praėjusius 1965 metus, kiekvienas lietuvis sutiks, jog lapkričio 13 d. manifestacija buvo laisvųjų lietuvių demonstracijų apogėjus. Vadinamas Žygis į Jungtines Tautas buvo milžiniškas užsimojimas, reikalaująs tiek iš organizatorių, tiek iš visuomenės daug darbo ir pinigo. Du nuostabūs faktai apie žygį buvo: 1. kad idėja ir jos įgyvendinimas kilo "iš šono", t.y. iš naujų žmonių; 2. kad darbas buvo suplanuotas ir įvykdytas per penkis mėnesius. Kaip galėjo nauji žmonės sėkmingai atlikti milžinišką darbą per tokį trumpą laiką? — klausia ne vienas visuomenininkas. Iš kokių

"dėdžių" šitie žulikai gavo tiek daug pinigo ir paramos? — urzgia bolševikai ir jų pakalikai. Ko galima pasimokyti iš žygio organizavimo? — mąsto rimti veikėjai.

Į visus rimtus paklausimus norime atsakyti kategoriškai, kad žygis nebuvo dyvai. Jau seniai veikėjai tai svarstė teorinėje plotmėje, (kurioje mūsiškiai paprastai mėgsta išspręsti klausimus). Žygininkai tik drįso išbandyti ir įgyvendinti šitas teorijas lietuvių visuomenėje. Antra vertus, žygininkai dar modifikavo senus metodus, kad jie tiktų šiems laikams. Pagaliau žygininkai suvedė eilę siūlų į vieną užmojį, į lapkričio 13 d. manifestaciją. Žygio pasisekimas įrodo šių priemonių efektingumą. Šios priemonės ir ateity bus efektingos, jei bus tinkamai pritaikytos sąlygoms ir momentui. Tad išnagrinėkime žygį iš organizuotumo ir veiksmingumo taškų.

I. Lietuviškoji aplinka ir nuotaikos

Spontaniškas sąjūdis randa pritarimą tik tada, kai visuomenės nuotaika yra palanki. Kokia buvo lietuviškoji aplinka 1965 metais? Lietuvos vadavimo kovai suėjo 25 metai. Daug kas pasitraukė iš kovotojų gretų. Be to, Vengrų revoliucijos pasekmės išblaškė greito Lietuvos išlaisvinimo viltis. Veiksniai turėjo realistiškai persiorientuoti. Atsirado nauja veikėjų karta, kuri nepritapo prie esamų institucijų. Pavyzdžiui, Santara ėmė ieškoti naujų kelių, kai kurie bandymai net buvo netoli nuo bendradarbiavimo su priešu. Lietuvių Studentų Sąjunga sudarė užsienio reikalų komisiją, kurios uždavinys buvo politinis. 1963 m. pradžioje atsirado Lietuvių Jaunimo Organizacijų Federacija, kuri užsimojo informuoti naujas Afro - Azijos valstybes apie Lietuvą. Atsirado ir partizaniškas veiksnys, Rezoliucijoms Remti Komitetas, kuris užsimojo paveikti JAV kongresą. ALTas išplėtė savo bazę, nors ir toliau vartojo senus veikimo metodus.

1964 metus apvainikavo Lietuvių Diena pasaulinėje parodoje ir VLIKo apsijungimas. Lietuvių Diena buvo ambicingiausias kultūrinis pasirodymas 24 metų laikotarpy. Jo pasisekimas atgaivino visuomenės nuotaiką. VLIKo apsijungimas taip pat gerai nuteikė visuomenę. Žmonės nekantriai laukė tolimesnės konsolidacijos ir naujų darbų. Taigi visuomenė pradėjo 1965 metus pozityviai nusiteikusi. Lietuviai laukė kažkokių nepaprastų žygių, nurodymų iš veiksnių. Visi laukė stambių studijų, atkertančių sovietų melui, akcijos paveikti Vakarams ir konkrečių politinių laimėjimų. Faktas, kad ALTas per Vasario 16 d. minėjimus surinko per 40.000 dolerių aukų, liudija, kad visuomenė tikėjosi nepaprastos veiksnių akcijos.

Veiksniai pasitarė 1965.I.8-9. Jie vėl suėjo balandžio gale aptarti "intelektualinę ir organizacinę akciją." Buvo išleista eilė brošiūrų ir Pabaltijo Komiteto manifestas vokiečių, anglų, prancūzų ir arabų kalbomis. VLIKas gegužės 17 d. davė kongr. Ednos Kelly pakomisijai bendrą pabaltiečių pareiškimą ir pristatė atvykusius iš Pabaltijo liudininkus ...

Lietuvių visuomenė suorganizavo eilę gausingų vietos demonstracijų Bostone, Hartforde, Los Angeles, New Jersey, Philadelphijoje, Chicagoje protestuoti dėl 25 metus trunkančios Lietuvos okupacijos. Įvyko ir lietuvių jaunimo bei organizacijų žygis į Washingtoną Baltiesiems Rūmams paveikti. Bet

visuomenės šitie įvykiai nepatenkino. Ji norėjo kažkokios didesnės lietuvių manifestacijos.

Pavyzdžiui, tą patį vakarą, po gegužės 15 d. demonstracijos Washingtone, daugelis dalyvių organizatorius ragino užsimoti didesniam žygiui. Daug kas tai vieną, tai kitą organizatorių prašė suorganizuoti milžinišką protestą prieš Lietuvos pavergimą. Kai kurie Washingtono žygio kritikai, pvz. prel. M. Krupavičius, išbarė žygio organizatorius, kodėl jie nesuorganizavę demonstracijos grynai prieš tėvynės engėjus. Daugelis nusiskundė, kad veiksniai nieko ypatingo nepadarę Sovietų propagandai atremti. Jau pradėjo pasirodyti Sovietų skleidžiama medžiaga— Mieželaičio vedamasis "Soviet Life" Pabaltijo numery, "Tėvynės Balso" liaupsinimai, straipsniai apie Pabaltijo žavingą santvarką Sovietų laikraščiuose anglų kalba. Bolševikų ekskursijos į kraštą viliojo senuosius išeivius. Lietuvių nuotaika buvo karinga, ir jie laukė iniciatyvos iš bet kurios grupės.

II. Idėja ir žygio pradininkai

Visuomenės nuotaika veikė Washingtono žygininkus. Tą patį vakarą, kai žygiuotojai suvedė savo apyskaitą (1965 m. gegužės 21 d.) Antanas Sniečkus iškėlė mintį, kad gal vertėtų pabandyti suruošti didžiulę lietuvių demonstraciją Madison Square Garden arenoje. Pergalės dažnai paskatina į drąsesnius žygius. Tad A. Sniečkaus minčiai be delsimo ir gilių svarstymų pritarė Mažeika ir Budreckis. Užsimojimas ambicingas ir reikalaująs daug darbo. Neužtektų lietuviams tik sueiti ir paprotestuoti dėl Lietuvos pavergimo.

Veikiant tokiu mastu, visas reikalas įgyja rimtesnį pobūdį, negu tik demonstracija. Jis privalo turėti tikslą, kuris pateisintų pastangas. Tokio pobūdžio demonstracijos negali būti eilinis dalykas. Reikia... reikia demonstracija paveikti JAV valdžią — ne, jei jau imtumės tokio darbo — reikia kreiptis į pačias Jungtines Tautas. Reikia visų laisvojo pasaulio lietuvių vardu protestuoti dėl 25 m. jau užtrukusio Lietuvos pavergimo ir ... apeliuoti į JT, iškelti Lietuvos — ne, visų Pabaltijo valstybių klausimą JT forume. Tokios mintys išsivystė gan greitai; iš viso tereikėjo tik valandos mintims suformuluoti. Drąsiausias momentas buvo, kai šita trijulė Mažeikų rūsy pasiėmė atsakomybę prieš visuomenę iškelti tą mintį ir ryžosi dėti visas pastangas jai įgyvendinti.

Gegužės 28 d. susirinkime, kai žygininkai pateikė New Yorko organizacijų atstovams Washingtono žygio apyskaitą, jie ir pasiūlė naują žygį. Absoliuti dauguma naujam užsimojimui pritarė ir įgaliojo tuos pačius asmenis sušaukti visuotinį susirinkimą, kuriame paruoštas planas būtų išdėstytas visuomenei. Padrąsinti šiuo įgaliojimu, jie tai ir padarė, suformuluodami vadinamus septynis punktus atkirsti Sovietų melui. Glaustai paėmus, planas užsimojo: 1) prašyti JT atstovybes įrašyti Lietuvos klausimą į JT darbotvarkę; 2) suruošti milžinišką manifestaciją Madison Square Garden arenoje ir rezoliucijų keliu kreiptis į JT generalinį sekretorių, JT asamblėjos pirmininką, Kolonializmui Tirti Komitetą ir į JT atstovybes, kad iškeltų Lietuvos klausimą; 3) Pravesti masines protesto eitynes ties Jungtinėmis Tautomis; 4) išpopuliarinti Lietuvos bylą laisvojo pasaulio spaudoje.

Reikėjo nustatyti ir datą. Pasiteiravus pas Madison Square Gar-

den vadovybę, sužinota, kad buvo tik trys laisvos datos: rugsėjo pradžioje (kuri būtų perankstyva), lapkričio 13 d. ir lapkričio 27 d. Pastaroji nepraktiška, nes: a) oras tuomet paprastai pablogėja, b) įvyksta studentų suvažiavimas, c) Padėkos Dienos savaitgalis, kuomet publikos nesuplauktų. Tokiais sumetimais gimė lapkričio 13 d. manifestacija.

Bet kokio užsimojimo pasisekimas priklauso nuo darnumo ir susigyvenimo viršūnėse. Iš dalies buvo atsitiktinumas, kad žygio koordinacinė valdyba susidarė iš tokių asmenų. Antanas Sniečkus yra trečiosios kartos Amerikos lietuvis, buvęs vytis, iš profesijos pirkinėjimų agentas. Vadovaujant amerikinei propagandai Lietuvių komitete p.p., jam kilo noras prisidėti prie lietuviškos veiklos. Jisai geras administratorius ir žino kuo galima imponuoti amerikiečių žurnalistams. Antanas Mažeika — Amerikos lietuvis, vyčių veikėjas, dirbąs biochemijos srity. Mažeika veikia ir N. Y. demokratuose. Jis buvo suorganizavęs vyčių tautinių šokių grupę, yra kupinas energijos, iš mažens domėjosi lietuvių kultūra ir istorija. Algirdas Budreckis — buvęs vyčių bei skautų, Studentų Sąjungos ir neolituanų veikėjas, bendruomenininkas ir vlikininkas — tad gerai pažįstąs lietuvių visuomenę, baigęs aukštąjį mokslą istorikas. Romas Kezys buvo vienintelis naujas ateivis koordinatoriuose. Jis turi verslo mokslų magistrą, yra skautų akademikų, N. Y. vyrų okteto veikėjas, bendruomenininkas ir aplamai visuomenininkas, buvęs Lietuvių Jaunimo Organizacijų Federacijos iniciatorius. Gerai pažindamas lietuvių visuomenę, Kezys yra patyręs organizatorius ir pareigingas darbuotojas. Šita ketveriukė norėjo dar kooptuoti Algimantą Gurecką, kuris kompetentingas diplomatinėje srity. Tačiau, Gureckui pasitraukus iš koordinatorių, Juozas Miklovas jį pavadavo, nes tai buvo vienintelis conditio sine qua non, kad Gureckas ir toliau dirbtų toje srityje.

Masinio sąjūdžio vadovybė turi būti nuosaiki ta prasme, kad joje privalo nebūti kraštutinumų. Ji turi būti patraukli plačiausiu mastu. Amerikos politikos atžvilgiu Sniečkus ir Kezys yra nuosaikūs respublikonai, o Budreckis ir Mažeika taip pat nuosaikūs demokratai. Lietuvių politiniame gyvenime jie sugyvena su įvairių srovių veikėjais. Žygio koordinatoriai skaitėsi su visais, traktavo žmones pagal talentus ir sugebėjimus, o ne pagal plauką. Tad, neturėdami principinių skirtumų, koordinatoriai sugebėjo darniai bendradarbiauti.

Čia gal dera pridėti pastabą, kodėl Mažeika buvo vyriausias koordinatorius, o ne toks patyręs veikėjas, kaip Kezys, ar administratorius, kaip Sniečkus. Visų pirma charakteris nulėmė pasirinkimą. Sniečkus nėra toks ištvermingas, kaip Mažeika. Antra, Mažeika yra grynas aktyvistas, o Kezys jau atsargesnis ir santūresnis. Be to, svarbu turėti charismatinę asmenybę prieky. Mases spontaniškai išjudina tik charismatikai. Mažeikos visos manieros ir neišdailinta lietuvių kalba liudija, kad jisai yra aistringas aktyvistas. Tokių tipų jau seniai pasiilgo visuomenė. Jis darė įtaką visiems trims mūsų sluogsniams — seniems ateiviams todėl, kad jis yra "jų vaikas", čia gimusiems todėl, kad jis su jais susikalba ir esąs iš jų tarpo, naujiems ateiviams a fortiori, t.y. jei čiagimis taip sielojasi Lietuvos reikalais, tai "ką mes dipu-

kai..." Būtų klaidinga nuvertinti šitų psichologinių sumetimų svarbą. Iš tikro vyriausias koordinatorius buvo tik primus inter pares, kadangi jis realiai pripažino savo trūkumus ir leido kitiems koordinatoriams ne tik imtis iniciatyvos, bet ir būti autoritetais savo sričių darbuose.

Kadangi mūsų veikimą užsieny drausmina moralinis autoritetas, masinio sąjūdžio simbolinė galva privalo turėti visų pagarbą ir pasitikėjimą. Apie žygio garbės pirmininką prel. Joną Balkūną galima tvirtinti, kad joks kitas visuomenininkas neturi tokio autoriteto, kaip jis. Prel. Balkūnas yra altininkas, vlikininkas ir bendruomenininkas iš įsitikinimo. Jisai pritaria tik tokiems užsimojimams, kuriuos jis remia visa širdimi. Štai, žygininkų laimė, kad prel. J. Balkūnas jiems pritarė ir buvo aktyvus darbuotojas, ne šiaudinė figūra. Šiandien ne taip daug turime tokių valančiškų kunigų, kaip Balkūnas, Jonas Jutkevičius ir Mykolas Krupavičius. Prelato įsijungimas į žygį davė darbams autoritetinę aprobatą.

III. Galimybių svarstymas

Kai norima įtikinti lietuvius kokio nors projekto klausimu, reikia ateiti su išsamiu planu, reikia iš anksto atspėti klausimus ir turėti atsakymus. Jei pateikiamas neapdirbtas planas, tai kyla diskusijos, atsiranda skirtingų ir net prieštaringų minčių. Susirinkusieji nubalsuoja reikalui išstudijuoti sudaryti komisiją. Pasekmė: trunka maždaug metai, kol kas nors padaroma.

Žygio pradininkai negalėjo laukti metus — juk 1965 m. turėjo simbolinės reikšmės Lietuvos klausimą keliant Jungtinėse Tautose. Jie ketino sutelkti 15-20.000 publikos ir surinkti $30.000. Kokios galimybės to pasiekti? Juk birželio 25 d. susirinkime būsią rimtų veikėjų ir griežtų skeptikų. Planas, kuris siekia visuomenės pritarimo, negali būti fantastiškas. Pradininkai turėjo surinkti duomenų ir realiai išnagrinėti visuomenės pajėgumą. Duomenys yra efektingiausias argumentas prieš akademiškus filosofuotojus.

Nustatydami plotą tarp Bostono ir Chicagos kaip veikimo apimtį, žygininkai surinko duomenų apie tuos lietuvius, kurie dar priklauso lietuvių parapijoms, organizacijoms, draugijoms, klubams ir vienaip, ar kitaip dar reiškiasi lietuvių gyvenime. Pagal surinktus duomenis bendroji lietuvių padėtis tokia:

Apygarda	kolonijų skaičius	lietuvių skaičius	galimas demonstrantų skaičius
Naujoji Anglija	24	59.616	6.000
Vidurinis Atlantas	20	61.953	8.000
Pensilvanija	33	37.783	2.000
Pietryčių Atlantas	3	24.752	2.000
Vidurvakariai	10	39.148	3.000
Vakarai (Chicaga)	20	169.556	3.000
Iš viso	**110**	**392.808**	**24.000**

O kur dar 15.000 Tolimuose Vakaruose ir 20.000 tautiečių Kanadoje? Reiškia, yra 427.000 šiame žemyne, kurie lietuvybės atžvilgiu dar gyvi. O jei paprastai veikėjai sudaro tik šešis nuošimčius, tai galima realiai tikėtis, kad į kvietimą atsilieps iki 25.600 lietuvių. Blogiausiu atveju, ir pusės — 12.800 demonstrantų — pakaktų.

IV. Pritarimas

Kiekvienas naujas partizaniškas sąjūdis, kuris kreipiasi į visuomenę, turi vadovautis santaros principu: concensus facit legem, t.y., sutarimas duoda teisę. Žygio pradininkai pirmoje eilėje ieškojo veiksnių pritarimo. Mažeika kontaktavo VLIKo generalinį sekretorių Juozą Audėną. Telefonu buvo susisiekta su ALTo pirmininku Leonu Šimučiu. Į numatytą 1965 m. birželio 25 d. susirinkimą oficialūs kvietimai buvo išsiųsti organizacijų bei partijų centro valdybom (100) ir New Yorko - New Jersey vietos organizacijoms (60). Be to, pavieniai veikėjai ir visuomenininkai buvo kviečiami dalyvauti. Dar prieš susirinkimą New Yorke įvyko ALT seimas, kuriame rezoliucijų komisijos vedėjai Ant. Diržys ir St. Santvaras pravedė rezoliuciją, remiančią naują žygį. Konsulai Stašinskas ir Simutis pritarė užsimojimui.

Birželio 25 d. Apreiškimo parapijos salėje, Brooklyne, įvyko visuotinis susirinkimas, kuriame dalyvavo 65 atstovai. Projektas buvo pilnai pareferuotas. Pradininkai išdėstė pagrindinius punktus: Mažeika — 7 punktų programą ir sąmatą, Sniečkus — New York Times reklamą ir propagandą, Budreckis — mobilizaciją ir dokumentaciją, ir Gureckas — Jungtinių Tautų vizitus. Buvo paklausimų. Susirinkimas priėmė dvi rezoliucijas: 1) principinį nutarimą žygio reikalu, 2) dėl koordinacinės valdybos kompetencijos, galių ir kadencijos. Prel. Jonas Balkūnas buvo išrinktas garbės pirmininku. Susirinkimas priėmė jo pasiūlymą šitą ad hoc komitetą pavadinti Komitetu Lietuvos Nepriklausomybei Atstatyti. Jo siūlomas šūkis "Žygis į Jungtines Tautas!" irgi buvo priimtas.

Po to KLNA dėjo pastangas sueiti su veiksniais ir gauti jų pilną pritarimą. 1965.VIII.3. ALTo centro valdyba, posėdžiaudama su žygininkais Mažeika ir Budreckiu, oficialiai pritarė. Spalio 2 d. Rezoliucijoms Remti Komitetas bendrame posėdy pritarė žygiui. Lietuvių Bendruomenė ir VLIKas taip pat pritarė.

Oficialiu raštu dar pritarė Krikščionių Demokratų Sąjunga, Socialdemokratai, Lietuvių Fronto Bičiuliai, Susivienijimas Lietuvių Amerkoje, Lietuvių Romos Katalikų Susivienijimas Amerikoje, Lietuvių Studentų Sąjunga, Ateitininkai, Neolituanai, Lietuvos Vyčiai, Skautai Akademikai, Lietuvių Kunigų Vienybė ir Vilniaus Krašto Lietuvių Sąjunga. Šitie oficialūs pritarimai buvo KLNA įgaliojimai iš visuomenės. Visuomenės mandatas davė KLNA autoritetą vykdyti užmojį.

V. Organizacinė struktūra

Įvairiom sritim reikėjo surasti kompetentingų veikėjų, nes neįmanoma penketukui viską atlikti. Birželio 25 d. Budreckis suminėjo penkiolika komisijų ir jų uždavinius. Tuoj po susirinkimo susidarė šešių komisijų užuomazgos. Komisijų pirmininkais koordinatorių buvo paskirti: Jonas Subačius — technikinės kom., Vincas Rastenis — lietuviams informuoti kom., Bronius Bieliukas — svetimiesiems

informuoti kom., Stepas Briedis — teisinės kom., Algis Gureckas — Jungtinių Tautų kom. Ilgainiui susidarė šešiolika komisijų, bet ne visos buvo veiklios. Kai kurių komisijų darbą turėjo tiesiogiai perimti patys koordinatoriai. Vis dėlto visa eilė komisijų vedėjų sąžiningai dirbo lapkričio 13 d. manifestacijai įgyvendinti. Žygio labui nusipelnė Ant. Reventas (finansai), Ant. Diržys (iždininkas), Irena Sandanavičiūtė (sekretorė), Vytautas Radzivanas (mobilizacija), Ričardas Legeckis (jaunimas), Nastutė Umbrazaitė (sveikinimai), Kęstutis Miklas (programa), Juozas Tomas - Tamašauskas (muzika), Vincas Rastenis (lietuvių informacija), Bronius Bieliukas (užsienio informacija) ir Algis Gureckas (Jungtinės Tautos). Dvilypinimams išvengti kiekvienas koordinatorius pasiėmė savo žinion po tris-keturias komisijas.

Bet vien tik New Yorke veikiančios komisijos negalėjo išjudinti visuomenę. Spontaniškas masinis sąjūdis atsiranda tik tuomet, kai vietos veikėjai organizuotai veikia žmones. Tuo tikslu KLNA sudarė vadinamus aktyvus, arba vietos komitetėlius, kurių uždavinys buvo skatinti vietos lietuvius dalyvauti manifestacijoje, aukas rinkti, parūpinti transportą bei populiarinti žygį ir Lietuvos bylą vietinėje amerikinėje spaudoje. Iki spalio vidurio susidarė 46 aktyvai, kuriuose veikė tarp 400 ir 600 žygininkų! Jų dėka manifestacijoje dalyvavo 12.500 lietuvių.

VI. Kreipimasis į įtakingus veikėjus

Kai norima plačiausiu mastu mases suburti kokiam nors tikslui, reikia pirmoje eilėje įtikinti tuos, kurie žmonėse turi įtakos. Kiekviena apylinkė turi vadų, kuriuos žmonės gerbia ir su kurių nuomone skaitosi. Šitie įtakingieji dažnai yra veikėjai, vietos verslininkai ar kultūrininkai. Jie yra veiklūs. Juos sutiksi kiekviename parengime, jie dirbs ir AITo, ir LB, ir BALFo, ir parapijų vajuose. Įsidėmėtina, kad šitie įtakingieji nevisuomet užima pirmininkų postus. Dažnai draugijų valdybos yra šiaudinės, tikri vadai yra eilinių tarpe. Imant tai dėmesin, žygininkai kreipėsi ir į formalias draugijų valdybas ir į tikruosius veikėjus. New Yorke ir New Jersey apylinkėse tai nebuvo sunku. Tačiau toliau nuo centro buvo sunkiau atskirti šiaudinius pirmininkus nuo tikrųjų vadų. Aplamai paėmus, vadai-veikėjai, turį apylinkės žmonėms įtakos, yra patriotiški klebonai, jaunimo organizacijų dvasios vadai, Lietuvių Bendruomenių valdybų nariai, radijo direktoriai, spaudos bendradarbiai, redaktoriai, jaunimo veikėjai, parengimų organizatoriai, mokytojai ir gydytojai. Kai kurie partijų veikėjai yra sumanūs, vikrūs ir darbštūs. Pastebėjome, kad šių srovių žmonės visur imasi iniciatyvos ir yra įtakingi: tautininkai, frontininkai, krikščionys demokratai, vilniečiai ir mažlietuviai.

Žygio pasisekimas priklausė nuo veikėjų pritarimo, nes jei vietiniai vadai neremia žygio ir neįsijungia į darbą, tai bet koks trimitavimas iš centro yra bergždžias. Tik laiškais ar atsišaukimais spaudoje neišjudinsi visų apylinkių masių.

VII. Važinėjimai po kolonijas

Vien susirašinėjimu KLNA nebūtų galėję suorganizuoti aktyvus. KLNA nebuvo sena institucija su visiems žinomais siekimais. Visuomenė nežinojo, kas tie koordinatoriai. Be to, susirašinėjimai tęstųsi iki kažin kol ir nieko neatliktų. KLNA oficialiai įsteigta birželio

25 d. Reiškia, beliko 20 savaičių viskam padaryti. Stokojant laiko, reikėjo darbą paskubinti. Skubiausias būdas yra tiesioginis kontaktas. Iš to yra triguba nauda: 1) informaciją galima greičiau ir išsamiau veikėjams perteikti, 2) galima išaiškinti visus vietoje kilusius klausimus ir 3) vietiniai turi progos susipažinti su žygininkais. Ypačiai pastarasis sumetimas yra svarbus: žmonės labiau pasitiki pažįstamais, daugiau nori bendradarbiauti, kai vadovai atvažiuoja pas vietos veikėjus. Šalia to, organizatoriai patys pamato padėtį ir gali vietoje spręsti, kokie būdai būtų efektyviausi apylinkei suorganizuoti, koks yra apylinkės pajėgumas ir t.t.

Koordinatoriai nedelsdami pradėjo kampaniją. Liepos Ketvirtosios Dienos savaitgaly jie aplankė Naująją Angliją. Ta proga jie daugiau tik atsitiktinai suėjo su veikėjais. Sekantis maršrutas buvo atsargiau suplanuotas. Jie sudarė pažįstamų ir žymių veikėjų kartoteką; laiškais iš anksto pranešė, kada bus ten ir ten. Tarp liepos 30 d. ir rugpiūčio 8 d. jie aplankė Chicagą, Kanadą ir Vidurvakarius. Tuo pačiu laiku jų įgaliotas žygininkas aplankė tolimus vakarus. Žygininkai dukart, lyg šaukliai, vyko į Pensilvanijos kasyklų sritis: rugpiūčio 15 d. žygininkai aplankė Shenandoah slėnį, rugsėjo 8 d. jie prisistatė Wyomingo klonyje. Tarpais buvo paskirai apsilankyta kitose kolonijose.

Žygininkai sudarė rutiną. Visų pirma jie aplankydavo klebonus ar veiklius vikarus, paskui redakcijas ir svetaines. Jei dar buvo laiko, pasikalbėdavo su visuomeninkais prieš susirinkimą. Jie kreipė dėmesį į visas pastabas ir pasiūlymus, bet vengdavo intrygų ir įsivėlimų į vietos kivirčus. Susirinkime žygininkai išdėstydavo visą žygio projektą, atsakydavo į visus klausimus, išskyrus poleminius. Patys susirinkimo dalyviai išrinkdavo laikinąjį komitetą arba net pilną KLNA aktyvą. KLNA koordinatoriai nesikišdavo į tuos dalykus, nes jie principiškai buvo nusistatę leisti patiems veikėjams rinkti aktyvų pirmininkus ir valdybas. Kadangi visi tokių sąjūdžių veikėjai yra savanoriai, tik pilnutinis demokratiškumas gali duoti jiems autoriteto. Koordinatoriai tada pasitardavo su nauju komitetu, teikdami jam medžiagos ir instrukcijų, užsirašydami tai, ką komitetas turi gauti vėliau. Kai kur veikiantieji sambūriai pasiėmė organizavimo darbą, pvz., Worcestery Lietuvių Taryba, Hartforde — Lietuvių Bendruomenė. Kai kur kelios grupės sudarė vienetą: Chicagoje vietos ALTas ir LB Apygarda. Kitur nieko nebuvo, reikėjo sukurti organizaciją (Wyomingo klonio 8 kolonijos yra pavyzdys). Kiekvienam koordinatoriui teko bent keturias kolonijas aplankyti. Užtat, jau rudeniop KLNA nebuvo "svetimi paukščiai" visuomenei. Jie aplankė ir gegužines; patys dalino atsišaukimus ir šnektelėjo su kiekvienu. Kurgi nepritars visuomenė, kai "vadai" eis pas žmones, nesėdės, kaip kokie baltarankiai fariziejai, atsiskyrę nuo "liaudies". Turi skaitytis su publika, jei nori jos paramos.

VIII. Informacija

Informacija atlieka tris funkcijas: teikia žinias, nurodo veikimo kryptį ir paskatina tam tikrą entuziazmą (t.y. propaganda). Masinis sąjūdis negali išsiversti be informacijos skleidimo priemonių. Lietuviuose žinios skleidžiamos per laikraščius, aplinkraščius, ra-

dijo valandėles ir kunigus.

KLNA pilnai įvertino bažnyčios moralinę reikšmę. Juk tarp lietuvių sakykla yra galingesnė už spaudą. Atseit paraginimas iš sakyklos, per parapijos biuletenį ir kunigo paskatinimas gali sujudinti masę. Joks laikraštis neturi tokio autoritetinio svorio. Daugelis mūsų kunigų yra patriotai ir seka lietuvišką gyvenimą. Pavyzdžiui, čiagimis Hartfordo klebonas Matutis pasveikino žygininkus su sąmoju: Na, tai atvyko "kibiceriai"! KLNA dėjo pastangas gauti dvasininkijos pritarimą ir talką. Worcesterio klebonas Jonas Jutkevičius net žygininkams patarė, kaip išnaudoti spaudos galimybes ir parūpino prel. Swords sakyti invokaciją Madison Square Gardens.

Gyvas žodis oro bangomis eina tiesiog į namus ir subtiliai veikia klausytojus. Mūsiškiai radijo direktoriai žygiui talkininkavo, perduodami publikai juosteles ir patys ragindami žmones dalyvauti manifestacijoj. Visi radijo direktoriai (išskyrus tik vieną) mielai pašvęsdavo nemokamai bent 5 minutes kiekvienoje programoje žygio populiarinimui.

Kai norima per tam tikrą terminą paveikti žmones, reikia užsibrėžti kiekvienam spaudos numery ką nors paskelbti apie užsimojimą, nors tai būtų tik žinutė. Nuolatinis idėjos konstatavimas spaudoje įsąmonina tą idėją. Tam pasiekti iki lapkričio 13 d., reikėjo per 300 straipsnių ar žinučių (kad būtų po žinią kiekvieno laikraščio visuose numeriuose). KLNA ir jo aktyvai trečdalį to kiekio paskelbė spaudoje. Žygininkai stengėsi spaudoje paminėti kiekvieno stambesnio aukotojo ar geradario pavardę, pranešinėti apie darbo eigą ir paryškinti pageidavimus. Žurnalistas Naujokas užkabino "kibicerius", bet pastarieji panaudojo Vinco Rastenio gabumus. Nors kai kas jo parinkimą vadovauti lietuvių informacijos komisijai peikė, V. Rastenis meisteriškai atliko susisiekimo su visuomene funkcijas. Jis greit sukondensuodavo žinias, jas padaugindavo ir išsiuntinėdavo spaudai, veiksniams, žurnalams, radijo direktoriams ir kai kuriems žurnalistams. Nors galėjo būti daugiau propagandinio pobūdžio medžiagos, vis dėlto žygio informacijos komisija pilnai informavo visuomenę apie darbo eigą ir laimėjimus. Redaktoriai, nors nevisuomet sutinka su V. Rastenio straipsniais, šįkart mielai spausdino jo prisiųstą KLNA medžiagą. Iš patriotinės spaudos tik vienas chicagiškis laikraštis visiškai nutylėjo, lyg ir nebūtų žygio.

IX. Finansai

"Geld regiert die Welt" sako vokiečių patarlė. Žygininkai numatė $30.000 biudžetą. Per nepilnus 5 mėnesius surinkti šitą sumą neeilinis darbas. Žygį finansavo kelios stambios aukos (LB, ALTo ir Dr. Kazicko), visuomenės aukos ir bilietų platinimas. KLNA panaudojo visus propagandinius metodus skatinti lietuvius aukoti. Stambesnių aukotojų pavardės buvo paminėtos spaudoje. "Restore Lithuania's Independence" ženkliukai buvo platinami. Nuo rugsėjo vidurio bilietų platinimas prasidėjo. Vietos aktyviai rinko aukas, rengė vakarus ir t.t.

Bet efektingiausias lėšų telkimo būdas buvo asmeninių laiškų išsiuntinėjimas. KLNA sudarė apie 20.000 dosnių lietuvių kartoteką. Jiems nusiuntė prašymus su aukų vokeliais. Šalia to, KLNA nusiuntė verslininkams, veikėjams ir dvasininkams žygio išlaidų perspektyvas. Iš pradžių daugeliui

gal atrodė, kad KLNA finansai šlubuoja. Šis įspūdis net sukėlė abejonių dėl žygio. Juk tik rugsėjo pradžioje buvo sudaryta finansų komisija. Tiesą pasakius, vasarą mažai pajamų suplaukė, o gi buvo išlaidų. Antanas Sniečkus dėl bankroto baimės net buvo atsistatydinęs rugpiūčio 20 d. iš koordinatorių. Kitų psichologinė ištvermė išgelbėjo padėtį nuosmūkio metu. Rugpiūčio 30 d. Kezys ir Mažeika užsikrovė ant savo pečių kiekvienas po $2000 paskolos iš banko. Dar iš LB gauta $2000 paskola. Šitais pinigais buvo sumokėta Madison Square Garden. Pasitikėjimas visuomene išsipildė. Nuo rugsėjo vidurio ėmė plaukti į KLNA centrą po $700-$1000 kasdien. Juo toliau, juo daugiau. Visuomeninė mašinerija pradėjo veikti, ir iki lapkričio 24 d. KLNA surinko iki $65.000 (faktiškai tik $55.000, kadangi $10.000 buvo paskolos). Šis dalykas liudija, jog visuomenė gali būti dosni, kai būna konkretus, apčiuopiamas tikslas. Taipogi demokratiškas, turįs visų pritarimo sąjūdis, gali tikėtis ir finansinės paramos.

X. Išvados

Organizuojant masinį sąjūdį, šie metodai buvo naudingi:

1) Žygio planas buvo išdirbtas iš anksto. Jo visos galimybės buvo išnagrinėtos. Aiškus, apčiuopiamas planas buvo išdėstytas žmonėms.

2) KLNA išnagrinėjo lietuvių visuomenės aktualų potencialą: kiek žmonių ir pinigų buvo įmanoma sutelkti, į kurias apylinkes vertėtų ypačiai kreipti dėmesį.

3) Laikui sutaupyti koordinatoriai patys suėjo su vietos veikėjais.

4) Žygininkai atidėjo į šalį bet kokius ideologinius klausimus ir veikė grynai pragmatiniais sumetimais. Todėl buvo išvengta ideologinių ginčų. Buvo galima kviesti talkon visus kompetentingus asmenis.

5) Kolonijose nebuvo diskutuojamas žygis teorinėje plotmėje. Teorizavimas būtų vilkinęs reikalą. Visi svarstomi klausimai buvo aktualūs ir konkretūs, liečiantieji žygio įgyvendinimą.

6) KLNA su kritikais nepolemizuodavo, savo energiją skyrė grynai žygio pasisekimui, o ne asmenims keršyti.

7) KLNA verbavo į veiklą įtakingiausius visuomenės veikėjus.

Žygio į Jungtines Tautas organizavimas buvo pagrįstas santara ir dinamika. Santara ta prasme, kad pradininkai ieškojo pritarimo tiek viršūnių, tiek apačios. Santara yra išeivijos veikimo ir autoriteto pamatas. Kadangi idėja buvo visų lietuvių tarpe populiari, nebuvo sunku gauti visuomenės mandatą. Visuotinis susirinkimas išrinko KLNA koordinatorius (valdybą). Kolonijose patys veikėjai sudarinėjo vietos komitetus. Žygis tada tapo visuotiniu sąjūdžiu.

Bet tikras stiprybės šaltinis buvo dinamika. Geriausias argumentas skeptikams ir abejingiesiems buvo akcija. Sėkminga akcija išjudina mūsų letargiškus tautiečius. Pavyzdžiui, Washingtono žygio pasisekimas parodė žygininkų sugebėjimą veikti. Taipogi jų užsidegimas ir nenuilstamumas išjudino mases. Juk penki koordinatoriai parodė nepaprastą judrumą, važinėdami po kolonijas; daugelį mažesnių kliūčių jie patys nugalėjo. Šis užsidegimas uždegė ir kitus darbuotojus. Individo dinamika išjudino socialinę dinamiką. O pradėję veikti, patys koordinatoriai negalėjo atleisti tempą, nes jau užsiangažavimo dinamika juos pagavo.

Algirdas Budreckis

RYŠIŲ SU LIETUVA KLAUSIMU

Lietuvių tautos dalis, istorijos būvyje atsidūrusi už savo tėvynės ribų, po pastarojo karo neteko bet kokios galimybės bendrauti su krašte pasilikusiu jos kamienu. Lietuvą okupavusi Sovietų Rusija ilgą laiką ją laikė visiškai izoliuotą nuo išorinio pasaulio ir tą izoliaciją panaudojo fiziniam bei dvasiniam lietuvių tautos naikinimui. Tik pačioje Sov. Rusijoje politiniam režimui kiek pakitėjus, paskiri išeiviai atnaujino grynai asmeninius ryšius su savo artimaisiais laiškais ir dovanų siuntiniais. Vėliau prasidėjo retokos ir visai privačios išeivių kelionės į Sovietų Rusiją, o iš ten ir į okupuotą Lietuvą. Iš anapus gaunama laišku, tautodailės dirbinių, plokštelių, knygų ir t. t. Pastaruoju metu laisvame pasaulyje pasirodo lietuvių Sov. Sąjungos delegacijų, profesinių, sportinių ar turistinių grupių sudėtyje. Šie lietuviai neretu atveju susitinka su išeiviais; kartais jie turi ypatingų uždavinių, kuriuos bando išeivijos tarpe atlikti. Tokia padėtis buvo iki šiol.

Netenka įrodinėti, kad tautos kamienas ir išeivija gaivališkai ieško kelio bendravimui ir kad jo negaivinama išeivija atsiduria nutautimo pavojuje. Tautinės kultūros turtų nuolatinė cirkuliacija tarp metropolijos ir išeivijos yra pastarosios tautinio išlikimo neabejotinas ramstis. Tačiau šiuo metu normaliam tautos kamieno bendravimui su išeivija nėra galimybių ir dėl to kyla paini ir sunkiai išsprendžiama vadinamoji ryšių su kraštu problema. Ji paaštrėjo pastaruoju laiku dėl to, kad iš okupanto pusės stiprėja gundymai tuos ryšius plėsti, o ir išeivių tarpe atsirado abejojančių ikšiolinės padėties tikslingumu.

Ryšių plėtimo šalininkų argumentai

Tie, kurie mano, kad dabartinis mūsų nusistatymas riboti bendravimą su Lietuva tik privačia plotme nėra tikslingas, nurodo visą eilę motyvų, kad kultūriniai ryšiai yra plėstini, nežiūrint su jais surištų politinių implikacijų.

Nurodoma, kad nei tarptautinė padėtis, nei pasikeitimų kryptis pačioje Sov. Rusijoje neparemią prielaidos, kad Lietuva netolimoje ateityje galėtų atgauti nepriklausomybę. Taigi, esą, stovime prieš ilgos laisvės kovos faktą. Iki šiol toje kovoje vyravę politiniai interesai, kurių atramos tašku yra juridinis Lietuvos respublikos suvereniteto tęstinumas, remiamas daugelio valstybių sovietinės Lietuvos okupacijos nepripažinimu. Paskirų išeivių veiksmai, kad ir priešingi šiam interesui, suverenumo pripažinimo faktui neturį įtakos. Tautinė egzistencija tiek krašte, tiek išeivijoj tampanti gal net svarbesne, nei politinis interesas, nes, esą, kas iš juridinio suvereniteto, jei nebus tautos jam realizuoti. Todėl, nenusikalstant nepriklausomybės idėjai, reikią išnaudoti visas galimybes kultūriniams ryšiams plėsti ir gilinti.

Bendravimą plečiant, sakoma, reikia priimti prielaidą, kad lietuvių tauta su savo kultūriniais laimėjimais nėra okupacinio režimo dalimi. Čia nurodoma, kad turėtume ir dabartinei okupacijai taikyti tuos pačius standartus, kaip ir carinei. Negalima, esą, prileisti, kad šimtas tūkstančių Lietuvos inteligentų yra tik režimo agentai. Lietuvos tikrasis priešas esąs ne komunizmas, bet rusiškasis imperializmas; todėl ir satelitinio statuso, esa, siektina. Kulltūriniai ryšiai, sakoma, nors iš dalies atremtų ru-

siškąjį poltinį ir kultūrinį imperializmą ir atvertų kelią iš Vakarų sklindančioms laisvės, lygybės, tautinio apsisprendimo idėjoms bei kultūrinėms-ideologinėms srovėms. Todėl reikią sudaryti visas galimybes ir išnaudoti visas progas toms idėjoms plisti lietuvių tautoje. Gi politinės programos prielaidas, esą, reikia nuolat pergalvoti, kad jų įsisenėjimas nevirstų tautinių interesų paneigimu.

Tokie yra trumpai suglaudus argumentai tų, kurie pasisako už kultūrinių ryšių plėtimą.

Ryšių galimybės ir kliūtys

Jau praėjo 25 metai, kaip Lietuva kenčia okupanto priespaudą. Dabartinė tarptautinė padėtis, tiesa, neteikia greito išsilaisvinimo vilčių. Tačiau, nežiūrint to, išeivijos uždaviniai, siekiant Lietuvai nepriklausomybės, nė kiek nesikeičia. Dėl to nuomonių skirtumo beveik nėra, išskiriant nežymias išimtis.

Visa ligšiolinė mūsų laisvės kova yra atremta į faktą, kad visa eilė valstybių Sovietų okupacijos Lietuvoje nepripažįsta. Taigi tarptautinės teisės požiūriu Lietuvos respublika tebėra nepriklausomų valstybių bendruomenės narys. Šis de jure Lietuvos respublikos tęstinumas daro niekinius tiek vadinamojo "liaudies seimo", tiek Sov. Sąjungos aukščiausio sovieto 1940 metų nutarimus dėl Lietuvos respublikos panaikinimo ir Lietuvos į Sov. Sąjungą įjungimo. Taigi LTSR nėra tarptautinės teisės subjektas. Atsižvelgiant į tai, laisvųjų lietuvių bendravimas su LTSR įstaigomis, organizacijomis, ar paskirais agentais yra tolygus Lietuvos respublikos tęstinumo atsisakymui. Be abejo, paskirų lietuvių, ar net ir jų organizacijų bendravimas su okupaciniu režimu faktinės padėties nepakeis, tačiau gali būti okupanto panaudotas, pasitaikius progai, Lietuvos interesų nenaudai, o, antra vertus, tai parodytų mūsų nepaisymą esminių kovos sekmingumą lemiančių principų. Tai ypač pabrėžtina akivaizdoje fakto, kad JAV vyriausybė to principo griežtai laikosi ir susilaiko nuo bet kokių jam priešingų veiksmų ar sandėrių. Įsidėmėtinas Valstybės Departamento atsakymas ALTo C. Valdybai dėl prof. J. Kubiliaus lankymosi ir jo veiksmų lietuvių tarpe. Į JAV jis atvyko pagal kultūrinių mainų sutartį, kaip Sov. Sąjungos Aukštojo Mokslo Ministerijos atstovas. Departamento rašte sakoma: "Jei jis būtų skiriamas Sov. Lietuvos vyriausybės, jo atvykimas nebūtų JAV vyriausybės patvirtintas. Jo veiksmai lietuvių kilmės amerikiečių tarpe yra priešingi sutarties dvasiai".

Čia kyla pagrindinis klausimas, ar esamose sąlygose yra įmanomas išeivijos bendravimas su okupuota Lietuva išeinąs iš privatinės sferos ribų. Su apgailestavimu tenka pripažinti nepakeičiamą faktą, kad toks bendravimas be okupacinio režimo tarpininkavimo nėra galimas, nes kaip nėra dabar Lietuvoje nė vieno laisvo asmens, taip nėra nė vienos laisvos politinės ar kultūrinės organizacijos, institucijos ar organo. Taigi bet koks viešo pobūdžio bendravimo su okupuota Lietuva bandymas, neišvengiamai turėtų eiti per okupacinio režimo institucijas su visomis iš to fakto einančiomis išvadomis.

Kas mano, kad sovietinė okupacija yra tolygi carinei, turi būti apgailėtinai naivus, arba visiškai nepažinti totalistinės komunizmo prigimties. Carinės okupacijos metu mūsų tautinis atgimimas pajėgė išsilieti į konkrečias politinio ir kultūrinio reiškimosi formas, kurios davė pradžią Lietuvos nepri-

klausomybei. Ar galima prileisti, kad kas nors panašaus galėtų įvykti sovietų okupuotoje Lietuvoje?

Įsidėmėtina, kad kultūrinių ryšių mintis kilo iš okupantų pusės. Taigi ten buvo jau pasiruošta juos vykdyti taip, kad jie tarnautų režimo planams ir tikslams pasiekti. Pagrindinis jų tikslas buvo, kad išeiviai režimo agentus ir įstaigas pripažintų teisėtais pavergtos tautos atstovais, priprastų prie esamos padėties ir laikytų ją nepakeičiama. Kitas jų tikslas buvo sunaikinti politiškai aktyvią išeiviją, kurios jie negalėjo ignoruoti. Jie tikėjosi, kad išeivija kultūrinių ryšių apsvaiginta nustos kovingumo, suskils nesutarimuose ir rezignuos laisvės kovoje. Tų tikslų okupantai iki šiol pasiekė tik labai ribotoje apimtyje.

Kaip žiūri okupaciniai agentai — lietuviai ir rusai — į tuos klausimus, galima susekti iš jų pasisakymų. Štai A. Randakevičius, Valstybės Saugumo komiteto pirmininkas, neseniai pareiškė, kad jis "pripažįsta tik tokius kontaktus su lietuviais iš užsienio ar užsieny, kurie padeda ardyti Tarybų Lietuvos šmeižikų gretas" (Elta). Nenuostabu tad, kad ir prof. Kubilius, esą, pareiškęs, jog jaunimo atstovų iš anapus atsiuntimas į Jaunimo Kongresą esąs visai neįmanomas. Tik nuostabu, kad kvietimo mintis vis dėlto buvo kilusi mūsų organizacijų vadovybių kai kurių narių galvose.

Taigi giliau pažvelgus į kultūrinių ryšių problemą tenka pabrėžti, kad jokie ryšiai neįmanomi su režimo įstaigomis ir agentais dėl aukščiau suminėtų priežasčių. Tas pat pasakytina ir dėl ryšių su organizacijomis, nes jos nėra laisvos, o tėra okupacinio režimo padaliniai. Su paskirais, režimui tarnaujančiais kultūrininkais bendravimas galimas tik laikantis didelio atsargumo, kad nenukentėtų tautos interesai ir paliestieji asmenys.

Formalių kultūrinių ryšių su Lietuva, be to, išeivija negali turėti, nes tam reikėtų tarpvalstybinės sutarties, kurios nepasirašytų JAV vyriausybė, pripažįstanti Lietuvos respublikos tęstinumą. Antra vertus, išeivijai leistis į kultūrinį bendradarbiavimą, pasinaudojant okupacinio režimo tarpininkavimu ir žinant, kad režimo tame reikale tikslai nieko bendro neturi su kultūra ir kad lietuvis kultūrininkas čia neturės jokios laisvės tuos mainus vykdant, būtų nusikalstama prieš tautos interesus ir visapusiškai pražūtinga.

Ryšių su kraštu formos

Bendravimo su kraštu šalininkų labiausiai pabrėžiamas reikalas keistis kultūriniais laimėjimais. Čia kyla eilė klausimų. Pats pagrindinis jų, ar yra bent kokios vilties, kad išeivijos kultūriniai laimėjimai pasieks okupuotos Lietuvos lietuvius. Įsidėmėtina, kad iki šiol jokie bandymai šioje srityje nedavė rezultatų, nors iš anapus į čia siunčiami laikraščiai, knygos, plokštelės be jokių suvaržymų. Abipusiškumo principo vykdymui užtikrinti tarptautine sutartimi, kaip matėme, nėra jokios vilties, juo labiau, kad tai padaryti būtų nusižengimas Lietuvos respublikos tęstinumo principiu. Tikėtis, kad okupantas įsileistų be cenzūros Vakaruose sukurtas menines vertybes po to, kai ten su nepaprastu kruopštumu buvo veikiama, kad visas kultūrinis gyvenimas būtų apvalytas nuo "buržuazinių ir nacionalistinių tendencijų", būtų naivu ir utopiška. Ne lietuvių tautos ir Lietuvos kultūros labui dirba Lietuvos TSR Mokslų Akademija, bet komunizmo statybai ir visos šalies labui (Elta). Išeivijos sukurti kultūros turtai

šiam tikslui tikrai negali pasitarnauti, tai ir jų įsileidimo į okupuotą Lietuvą galimybė yra nereali svajonė.

Nemažiau keblus yra ir asmeninių kultūrininkų vizitų klausimas. Tie, kurie bet kokiu titulu atvyksta iš anapus, nežiūrint, kokias pareigas eitų ir kokios būtų jų pažiūros į dabartinę Lietuvos padėtį, santykiuose su išeiviais jokiu būdu negali kalbėti kitaip, nei jiems režimo įsakyta. Antra vertus, siunčiamieji į Vakarus paprastai ne tik patys turi specialius politinius uždavinius, bet ir jie patys kitų yra sekami. Taigi santykiai su iš ten atvykusiais gali būti tik privataus pobūdžio, nes kitokiam santykiavimui trūksta pagrindinės tam sąlygos — laisvės. Tiems gi, kurie išdrįstų vykti į anapus su lietuviškos kultūros ir kitom viešo pobūdžio misijom, reikia priminti to paties A. Randakevičiaus tokiems svečiams įspėjimą, kad jis tuos pasisvečiavimus stebi budriai, vadovaudamasis senuoju paties pirmojo čekisto Dzeržinskio pavyzdžiu. Vienintėlis, kad ir paradoksiškai atrodantis, kelias į okupuotą Lietuvą tiems, kurie nori aktyviai prisidėti prie Lietuvos būklės pagerinimo, pagal vieno paskaitininko pasiūlymą, yra Konrado Valenrodo kelias: vykti į Lietuvą, stoti į komunistų partiją ir tuo keliu siekti savo tikslų. Tačiau tokio kelio realumu tenka abejoti, nes tokius svečius sovietai greičiausiai patalpintų į beprotnamius, kaip teisingai spėlioja vienas Dirvos bendradarbis.

Ryšių klausimą besvarstant, šen bei ten mūsų spaudoje buvo paliestos ir satelitinio statuso Lietuvai suteikimo galimybės. Tie, kurie mano, kad ne komunizmas, o rusiškasis imperializmas yra mūsų tautos priešas, tiki, jog satelitinis statusas mūsų laisvės kovoje vieną kertinę problemą išspręstų — užtikrintų bent tautinę egzistenciją, nors pilno suvereniteto dar ir nesuteiktų. Tačiau yra gerai žinoma, kad rusai tokį statusą Lietuvai suteikti nė negalvoja. Priešingai, net ir Lietuvos respublikos vardas jau keičiamas į senąjį Šiaurės-Vakarų krašto pavadinimą. Antra vertus, nė satelitinis statusas neužtikrintų, kad antrą kartą Lietuvai "išlaisvinimas" neateitų iš rytų.

Viešųjų institucijų ir organizacijų pareiškimai

Ryšių klausimui iškilus praktinėj plotmėj ir ėmus reikštis išeivijoj skirtingoms nuomonėms tuo klausimu, buvo visai natūralu, kad mūsų vadovaujančių organizacijų centrai paskelbtų savo pareiškimus, kurie duotų išeivijai autentiškas gaires, kuriomis konkrečiais atvejais būtų galima vadovautis. Tokio oficialaus pareiškimo ypač buvo lauktina iš VLIKo ir PLB vadovybės. Beveik išimtinai tokiam pareiškimui aptarti ir paskelbti konferencija įvyko šių metų sausio 22 ir 23 dienomis Clevelande. Dėl šio pareiškimo istorinės reikšmės čia jį talpiname ištisai.

1966 metų sausio 22 ir 23 dieną Clevelande, Ohio, susirinko pasitarti lietuviams svarbiais klausimais Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto, Lietuvos Laisvės Komiteto, Amerikos Lietuvių Tarybos ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės atstovai. Informacijos tikslais dalyvavo ir Lietuvos Diplomatinės Tarnybos atstovas.

Apsvarstę laisvųjų lietuvių su pavergtąja Lietuva bendravimo sąlygas ir kitus aktualiuosius reikalus, sutarė paskelbti šiuos pareiškimus:

1.

Vien savo skaičiumi laisvieji lietuviai sudaro beveik ketvirtą visos

lietuvių tautos dalį. Gyvenamomis politinėmis sąlygomis, laisvieji lietuviai turi svarbią misiją Lietuvai. Jie su tautos kamienu dalinasi atsakomybe už tautos išlikimą ir jos politinę ateitį.

Savo dvasiniam, kultūriniam bei tautiniam tapatumui su savo tauta išlaikyti laisvieji lietuviai privalo ko glaudžiau bendradarbiauti su Lietuva.

Tačiau Sovietų Rusija, laikydama Lietuvos Respubliką okupuotą ir paverstą Sovietų Sąjungos dalimi, ne tik trukdo lietuvių tautai vykdyti laisvą apsisprendimą ir Lietuvos Respublikos suverenumą, bet taip pat sudaro kliūtį laisviems lietuviams normaliai bendrauti su Lietuva.

Nors Lietuvos teritorija tebėra okupuota, jos valstybinės institucijos krašte sunaikintos ir pati Lietuva faktiškai paversta Sovietų Sąjungos dalimi, tačiau tarptautinės teisės atžvilgiu Lietuvos Respublika tebėra. Sovietinė okupacija jos neišbraukė iš nepriklausomų valstybių bendruomenės. Jungtinių Valstybių, kaip lygiai ir kitų laisvųjų valstybių, Lietuvos Respublikos de jure pripažinimas tebėra galioje.

Šis Lietuvos Respublikos tęstinumas ir Lietuvos įjungimo į Sovietų Sąjungą nepripažinimas yra reikšminga atrama kovoje sovietinei okupacijai pašalinti ir lietuvių tautos laisvo apsisprendimo vykdymui atstatyti.

Todėl Sovietų Rusija visais būdais ir visomis progomis stengiasi sunaikinti Lietuvos Respublikos tęstinumą ir pasiekti Lietuvos įjungimo į Sovietų Sąjungą tarptautinį pripažinimą.

Visų lietuvių yra tautinė pareiga vengti betkurių veiksmų, kurie galėtų kenkti Lietuvos Respublikos tęstinumui ir tiesiog ar netiesiog talkintų okupantui įteisinti savo agresiją prieš Lietuvą.

Okupantui šiek tiek pravėrus geležinę uždangą, laisvieji lietuviai pradėjo, tegu tik ribotą, privatų asmeninį bendravimą su savo artimaisiais okupuotoje Lietuvoje ir Sibiro tremtyje. Iš laisvojo pasaulio prasidėjo į aną pusę laiškai, dovanų siuntiniai, iš anos pusės — laiškai, dovanėlės, spauda.

Be to, pagal Sovietų Sąjungos su Vakarų valstybėmis pasirašytas vadinamų kultūrinių mainų sutartis, Sovietų Sąjungos delegacijų, profesinių, sportinių ir turistinių grupių sudėtyje kartais pasirodo ir lietuvių, paprastai partiečių ar sovietinių pareigūnų; taip pat atskiri lietuviai iš Amerikos, Kanados ir kitų kraštų apsilanko Sovietų Rusijoje, o iš ten ir okupuotoje Lietuvoje.

Įgalindamas laisvuosius lietuvius šiek tiek bendrauti su pavergtaisiais, okupantas siekia laisvuosius lietuvius pripratinti prie Lietuvos užgrobimo ir jo pripažinimo. Okupantas siekia laisvųjų lietuvių bendravimą su pavergtaisiais broliais paversti talkininkavimu okupacijai ir Lietuvos inkorporacijai į Sovietų Sąjungą.

Nors Lietuvos Respublikos tęstinumas ir Lietuvos įjungimo į Sovietų Sąjungą, paverčiant ją "LT SR", nepripažinimas apsprendžia laisvųjų lietuvių bendravimo su pavergtąja Lietuva pobūdį ir turinį, bet praktikoje susiorientuoti, kas esamomis sąlygomis yra galima ir ko reikia vengti, sunkina ta aplinkybė, kad okupuotoje Lietuvoje yra susovietintas visas visuomeninis ir kultūrinis gyvenimas. Visas okupuotos Lietuvos gyvenimas yra Maskovs kontroliuojamas, neišskiriant nei knygų bei gaidų leidyklų, nei meno institucijų, parodų ir teatrų, nei mokslo ir mokymo įstaigų, nei kultūrinių orga-

nizacijų. Okupuotoje Lietuvoje yra tik vadinamos 'LTSR' įstaigos bei organizacijos. O laisvųjų lietuvių bendravimas su vadinamos 'LTSR' pareigūnais, įstaigomis ar organizacijomis būtų tolygus Lietuvos Respublikos tęstinumo ir Lietuvos įjungimo į Sovietų Sąjungą nepripažinimo atsisakymui.

TAUTINĖ DRAUSMĖ REIKALAUJA, kad tol, kol Sovietų Rusija laikys Lietuvą okupuotą ir paverstą Sovietų Sąjungos dalimi, laisvieji lietuviai ribotųsi privačiu bendravimu.

Kaip matome, bendriniai samprotavimai užima beveik visą pareiškimo turinį, ir tik paskutinis sakinys yra deklaratyvinio pobūdžio, kur tautinės drausmės sankcija patariama laisviesiems lietuviams ribotis privačiu bendravimu. Žinoma, toks pareiškimas palieka šį klausimą ir toliau neišspręstą, nes privatumo riba šioje problemoje ne visada duos atsakymą į konkretų gyvenimo realybės iškeltą klausimą.

Žymiai dalykiškesnis ir daugiau pasakantis yra JAV LB centro valdybos pareiškimas, kurį čia irgi skelbiame ištisai.

Su dideliu dėmesiu ir džiaugsmu sutinkame pro sunkią priespaudą prasiveržiantį pavergtųjų lietuvių tautinį kūrybinį gajumą ir atsiektus laimėjimus. Taip pat džiaugsmingai sutiksime tą dieną, kad ir išeivijoje lietuvių sukurtos kultūrinės vertybės galės nevaržomai pasiekti savoje žemėje gyvenantį lietuvį. Bet tai įvyks tada, kai laisvas lietuvis išeivis su laisvai tėvynėje gyvenančiu lietuviu galės palaikyti ryšius ir dalintis kūrybiniais laimėjimais.

Sovietinė Rusija, ieškodama Lietuvos okupacijos ir okupantų pastatytos pavergtos Lietuvos valdžios pripažinimo, siūlo lietuviams išeiviams palaikyti artimesnius ryšius su savoje žemėje gyvenančia tauta, bet nutyli, kad svarbiausi ir vieninteliai ryšininkai yra okupanto sudarytos įstaigos ir jo tarnyboje esantieji asmenys. Okupanto nustatytomis sąlygomis vedama ryšių užmezgimo akcija stiprinama. Todėl JAV Lietuvių Bendruomenės centro valdyba, apsvarsčiusi bendradarbiavimo su pavergtu kraštu klausimą, nutarė JAV lietuviam paskelbti šias padarytas išvadas:

a) Okupantas, siekdamas palaužti lietuvių išeivijos kovos dvasią už lietuvių tautos laisvę ir nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymą, per savo įstaigas ir atskirus asmenis, siūlo lietuvių išeivijai įvairius bendradarbiavimo būdus.

b) Esamomis sąlygomis bendradarbiavimas su Sovietinės Rusijos okupacijoje esančia Lietuva negalimas, nes tai būtų bendradarbiavimas ne su pavergta tauta, bet su okupanto įstaigomis ir jam tarnaujančiais asmenimis.

c) Organizuotas ar asmeniškas okupanto siūlomas bendradarbiavimo priėmimas daro žalą lietuvių išeivijos tautinei veiklai ir kenkia vedamai kovai už Lietuvos laisvę.

d) JAV Lietuvių Bendruomenės centro valdyba perspėja JAV lietuvius, kad nesusigundytų okupanto viliojimais ir smerkia tuos, kurie bendradarbiauja su okupanto įstaigomis ar atstovais, tuo talkininkaudami okupantui siekiančiam suskaldyti lietuvių išeivių bendruomenę ir palaužti kovingumo dvasią.

Pavergto lietuvio kūrybiniai laimėjimai kaip tik rodo tautinės dvasios stiprybę ir nepalaužiamą tikėjimą į išsilaisvinimą iš Sovietinės Rusijos vergijos. Būkime jų talkininkais, ryžtingais kovotojais

už Lietuvos laisvę ir tautinį išlikimą.

JAV Lietuvių Bendruomenės Centro Valdyba

Šiuo pareiškimu pasisakoma prieš bendradarbiavimą su okupacijoj esančia Lietuva ir smerkiami tie, kurie bendradarbiauja su okupanto įstaigomis ar jo atstovais. Bendradarbiavimas, pagal pareiškimą, daro žalą lietuvių išeivijos tautinei veiklai ir kenkia vedamai kovai už Lietuvos laisvę.

Įsidėmėtina tuo reikalu ir min. St. Lozoraičio mintis: "Lietuvos komunistų propaganda, raginanti užsienio lietuvius megsti ryšius su kraštu kultūros srity, tėra manevras, kurio tikslas yra pratinti mūsų ir svetimą viešąją nuomonę prie Lietuvos okupacijos fakto. Ji neturi nieko bendra su kultūra, nes pirmas kultūros pagrindas yra laisvė, kurią taip komunistai niekina ir tramdo."

Ryšių su kraštu klausimo aktualumas ir jautrumas paskatino ir LKD Sąjungos c. komitetą dėl jo viešai pasisakyti. To pasisakymo turinys yra konkretus, aiškiai nurodąs gaires kurių reikėtų laikytis. Jis yra paskelbtas šių metų sausio 15 dieną ir yra sekančio turinio.

Bendravimas su pavergtąja Lietuva

Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjunga visą laiką akylai sekusi pavergtosios Lietuvos gyvenimą, laisvės kovos tėkmę, komunistinių-imperialistinių Kremliaus okupantų Lietuvoje elgesį, tarptautinę politiką ir bolševikų pastangas politinės emigracijos sluogsniuose ir išsamiai išsvarsčiusi specialiai santykių su pavergtąja Lietuva klausimą, priėjo tokių išvadų.

1.

Bendravimas — santykių palaikymas — su pavergtąja Tėvyne per likusius gimines ar kitus atskirus asmenis šalpos srityje ar kitoje grynai asmeninėje plotmėje yra vienintelis pateisinamas bendradarbiavimo būdas. Net ir tokio bendradarbiavimo ribas nustato Kremliaus okupantai. Šiandien toks santykių palaikymas ribotoje apimtyje vyksta. Turint galvoje jo asmeninį charakterį, jo sustabdyti nei galima, nei reikalinga. Tačiau ir čia patartinas didelis budrumas norint išvengti skriaudos ten kenčiantiems mūsų tautiečiams.

2.

Bendradarbiavimas kultūrinėje ir politinėje sferoje negali vykti ir yra nepateisinamas jokioje plotmėje, formoje ar aplinkybėse esamose sąlygose. Pats žodis jau reiškia bendrą, solidarų darbą, abipusę laisvę tokį darbą dirbti arba nedirbti ir to išdavoje lygiai naudotis tokio bendradarbiavimo vaisiais. Pati mažiausia tokio vyksmo sąlyga yra esminių siekių tapatybė. Ši sąlyga šiandien neegzistuoja. Okupanto pagrindinis tikslas yra sunaikinti Lietuvos valstybę, lietuviškojo valstybingumo idėją ir lietuvių tautą. Visų lietuvių pagrindinis tikslas yra laisva tauta ir nepriklausoma valstybė. Šie du tikslai — esminiai ir visa pergauną — yra skirtingi pačiose savo šaknyse. Kaip ugnis ir vanduo kiekvienu susilietimu vienas kitą naikina — arba ugnis išgarina vandenį, arba vanduo užgesina ugnį — taip ir mūsų santykiai su okupantu esamose sąlygose tegali būti pažymėti kovos ženklu.

3.

Tiek genocidinis Lietuvos žudymas, tiek laisvės kova yra visa apimą vyksmai. Kaip okupanto genocidas yra totalinis, taip ir mūsų kova yra totalinė. Į šį vyksmą yra įjungta ir religija, ir sportas,

ir spauda, laisvalaikis, liaudies menas, mokslas ir daina. Okupantas yra viską pajungęs laisvos Lietuvos žudymui. Net vaikų darželio knygeles, net mokslo tiesas, net meno apraiškas. Tokiose sąlygose bet koks bendradarbiavimas — politinis, kultūrinis, visuomeninis — ypač, kurio sąlyga yra vienalytiškumas ir vienšališkumas negali turėti kitokio galo, kaip tik laisvo lietuvio demoralizavimo ir sužlugdymo. Šia prasme net ir tie meno kūriniai bet kokioje srityje ar formoje, kurie per se propagandos sumetimais bus grynai lietuviško charakterio, gali būti žalingi tiems, ypač jauniesiems lietuviams, kurie dėl amžiaus ar nepatyrimo yra daugiau imlūs ir mažiau kritiški. Dar daugiau žalos darytų ta kultūrinė medžiaga, kurioje būtų grubiau ar subtiliau paslėptos komunistinės anti-lietuviškos propagandos.

4.

Neįmanoma čia pritaikyti ir lygių mainų principą. Jei okupantas ir sutiktų mainytis knygomis, paveikslais, plokštelėmis kas garantuos mums, kad tie dalykai bus paskleisti laisvam naudojimuisi pavergtoje Lietuvoje? Kas gali tikėtis, kad esamose sąlygose ten laisvai skambės patriotinė daina, viešose bibliotekose tilps laisvo lietuvio rašytojo patriotinė knyga ar muziejuje iškabintas paveikslas, kuriame bus įkomponuota Vytis? Pagaliau tie, kurie mano, kad kultūrinė sritis neturi jokio ryšio su politika ir politine laisvės kova, teprisimena, kad Lietuva yra pavergta visa: jos kalba, dailė, muzika, tradicijos, religija, tautosaka, mokslas. Kaip nėra šiandien Lietuvoje nė vieno laisvo asmens, taip nėra nė vienos laisvos politinės ar kultūrinės srities, institucijos ar organo. Bet koks bendradarbiavimas visuomet vyktų tik tarp laisvo politinio emigranto lietuvio ir ruso (o gal ir lietuvio), kuris būtų arba Lietuvos laisvės išdavikas—komunistas, arba kalinys—marijonetė, vykdąs savo viršininkų įsakymus.

5.

Šia proga tenka apgailestauti, kad net ir tie pirmieji, mažučiai, greičiausiai be piktos valios, smalsumo paskatinti, individualūs žingsneliai bendradarbiavimo kryptim, turi tendencijos pažeisti laisvės kovos interesą. Mes savo laisvės ir nepriklausomybės reikalavimus remiame netik kiekvienos tautos teise, bet ir faktu, kad esame politiniai subrendusi tauta. Politinė branda reiškiasi disciplina, institucijomis, tvarka, gebėjimu dirbti bendrą darbą, atsakomybės pajautimu prieš save ir kitas tautas. Privati iniciatyva ir individuali kova (ar smalsa) šioje srityje nesuponuoja nei atsakomybės jausmo, nei drausmės, nei išminties. Kaip tik todėl, kad esame iš politiniai subrendusios tautos, mes galime didžiuotis VLIKu, kuris yra tautos politinės valios reiškėjas ir vykdytojas ir kuriame sutelpa visos politinės organizacijos, mes čia Amerikoje, galime didžiuotis ALTa, kuri apjungusi visą lietuviją kovai už laisvę, ir visa eile kitų institucijų bei organizacijų, kurios liudija mūsų kūrybingumą ir gyvybę. Šias institucijas aplenkdami, mes kertame šaką ant kurios sėdime. Privati ar mažų grupelių savybinė iniciatyva yra faktas ir neretai esti naudinga, tik ji nevisuomet turi išminties monopolį. Mūsų atvejyje individualus, ypač ryškesnių žmonių, dargi jaunimo vadovų, turinčių bendrinio pobūdžio atsakingas pareigas bandymas eiti savo keliu nebus ir negali būti naudingas. Jei toki

žingsniai ir neneša tiesioginės žalos laisvės kovos interesui, tai jie parodo menką politinį subrendimą, dar menkesnę diplomatinę nuojautą ir tik varganą išmintį. Toki žingsniai turi tendencijos skaldyti, kelti netvarką, mažinti mūsų institucijų autoritetą ir reikšmę, klaidinti jaunąją kartą. Lygiai tokius tikslus turi Lietuvos okupantas, siųsdamas įvairius "pokalbininkus" į politinės emigracijos tarpą. Jau ne vieną kartą tokia privati "kova", "pokalbiai" ir "pokalbininkai" skaudžiai pažeidė laisvės kovos interesą ir net priartėjo prie išdavystės ribų. Tai natūralus rezultatas, kai bendradarbiavimas tampa tikslu, bet ne priemone, kai smalsumas nugali valią, kai viltį pakeičia depresija, kai naujovių ieškojimas užgožia išmintį.

Esamose sąlygose vienintelei mūsų ginklai yra politinė išmintis ir disciplina, kieta valia, kantrybė ir vienybė. Pavergtieji lietuviai turi šių savybių ir dėlto jie netik nežuvo, bet nėra net palaužti. Šios savybės ir jų praktikavimas yra ir mūsų laisvės kovos ir jos laimėjimo laidas.

Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos centro komitetas

Šiame pareiškime taikliai išryškintas tikslų priešingumo ir laisvės nebuvimo momentas visame ryšių komplekse, nes iš to ir kyla visa šio klausimo problematika.

Atskirai tenka paminėti Santaros-Šviesos federacijos tuo pačiu klausimu pareiškimą. Pagrindinės jo mintys iš esmės yra daug kuo panašios į kitų tuo reikalu viešai paskelbtų pareiškimų. Jame, tarp kita ko, sakoma, kad Lietuvos nepriklausomybės atstatymo siektina be jokių kompromisų, kad "neprivalo būti jokių santykių su Lietuvos okupaciją vykdančio rusiškojo imperializmo atstovais" ir kad "turi būti išnaudojamos visos įmanomos priemonės okupuotos Lietuvos žmogui atsispirti prieš rusinimą ir kolonialistinį išnaudojimą". Dėmesio vertas šio pareiškimo akcentas ant rusiškojo imperializmo, visai neužsimenant komunizmo. Mintis, kad ne komunizmas, bet rusiškasis imperializmas yra Lietuvos laisvės priešas, tur būt, paskatino pareiškimo autorius į jį įrašyti ketvirtąjį punktą, kuris šitaip atrodo: "Dalyvavimas Lietuvos laisvės darbe ir turima ar turėsima talka rusiškajam imperializmui atsispirti neprivalo būti varžoma jokiais pasaulėžiūriniais, religiniais ar partiniai-politiniais motyvais". Nesant oficialaus pareiškimo autorių komentaro, šią jo dalį tenka suprasti, kaip pasisakymą, kad ir komunistams kelias į "Lietuvos laisvės darbą" neprivalo būti varžomas. Tai išplaukia iš pavojingos ir klaidinančios prielaidos, kad komunizmas savo esme nėra mūsų tėvynės laisvės priešas. Šios prielaidos nepriimtinumas aukščiau jau buvo nurodytas. Taip pat verta dėmesio, kad Santaros-Šviesos pareiškimo žymi dalis skirta polemikai dėl kai kurių tos organizacijos narių veiksmų kritikos, pasireiškusios išeivijos spaudoje. Tos organizacijos surengtų paskaitų autorių (Greimo, Kavolio) pareiškimai taip nutolo nuo išeivijos daugumos nusistatymo, kad reakcija į tai buvo griežta, vieninga ir parodžiusi, kad Santaros-Šviesos narių tarpe yra įtakingų žmonių, kurių Lietuvos laisvės samprata yra visai nesuderinama su mūsų išeivijos daugumos nusistatymu. Iš tos sampratos išplaukia ir skirtinga pažiūra į ryšių su kraštu problemą, kuri iš dalies atsispindi ir federacijos pareiškime tuo reikalu.

Ryšių klausimas neliko be atgarsio mūsų spaudoje. Individua-

lių pasisakymų skalė mūsų periodikoj, nors ir gerokai įvairi, neišėjo iš ribų, kurios paneigtų mūsų tradicinę laisvės kovos sampratą. Atkreiptinas tačiau dėmesys į faktą, kad slapyvardžiu prisidengęs Aidų žurnalo bendradarbis, taigi, atrodo, reiškiąs žurnalo redakcijos nuomonę, tuo klausimu rašydamas šių metų sausio mėn. numeryje pareiškia esminio pobūdžio minčių, kurios nėra suderinamos su daugumos išeivijos ir jos centrinių institucijų nusistatymu. Aidų bendradarbis peikia tuos, "kurie savo vengimą susitikti su lietuviu iš Lietuvos jau laiko dideliu patriotizmu". Nepatinka jam Draugas, skyręs tuo klausimu "net keletą pamokinančių vedamųjų", peikia jis ir JAV LB centro valdybą, kam ji "kuo skubiausiai griebiasi politinio pareiškimo". Surankiojęs visą eilę savaime suprantamų argumentų, kaip svarbūs, ypač jaunimui, yra ryšiai su Lietuva, jis prieina išvados, "kad ryšių priešininkų argumentai daugelio jau nebeįtikina". Ir jis tų argumentų visai nepamini ir nebando jų paanalizuoti. Už tai "kažkieno" formuluotų ir jo pateiktų šešių punktų tuo reikalu programoje randame tokį principinį teigimą: "Tautos egzistenciją laikome dar svarbesne už pačią valstybę..." Kadangi Aidai ypatingai išryškino tik niekieno neneigiamą reikalą palaikyti ryšius su okupuota Lietuva, o visai nutylėjo tas kliūtis, kurios jį nepaprastai apsunkina ir iškelia visą eilę sunkiai išsprendžiamų problemų, žurnalo pasisakymą tenka laikyti vienašališku ir bendrajam reikalui nepasitarnaujančiu. Tur būt, ne atsitiktinai tame pačiame Aidų numeryje atsirado ir istoriko V. Trumpos praeito šimtmečio Lietuvos-Lenkijos istorijos studija, kurioje akcentuojama "kovotojų ir kolaborantų" problema.

Ryšių ir galimybių lygtys

Ryšių problemos dvilypumas glūdi tame, kad iš vienos pusės jie turi ypatingos reikšmės tiek tautos kamienui okupuotame krašte, tiek išeivijai, gi iš antros pusės, kad jų palaikymui ir plėtimui dabartinėse sąlygose yra tiek kliūčių, netikrumo ir net pavojų, kad to klausimo lengvo išsprendimo pasiekti visai neįmanoma. Todėl baigiant tenka išryškinti tik esminius elementus, kurie šią problemą apsprendžia, nesiimant daryti galutinų ir kategoriškų išvadų.

"Savo dvasiniam, kultūriniam bei tautiniam tapatumui su savo tauta išlaikyti laisvieji lietuviai privalo kuo glaudžiau bendradarbiauti su Lietuva" — sako Clevelando pareiškimas. "Turi būti išnaudojamos visos įmanomos priemonės okupuotos Lietuvos žmogui atsispirti prieš rusinimą ir kolonialistinį išnaudojimą" — ryšių tikslus praplečia Santaros-Šviesos pareiškimas. "Santykių palaikymas su pavergtąja Tėvyne... grynai asmeninėje plotmėje yra vienintėlis pateisinamas ryšių būdas" — įspėja LKD c. komiteto pareiškimas. Taigi ryšiai palaikytini, bet tik iki tokio laipsnio, kad jais nebūtų pakenkta mūsų tautiniams ir valstybiniams interesams.

Ryšius palaikyti trukdo visa eilė kliūčių ir pavojų, kuriuos čia verta priminti. Principinio pobūdžio kliūtimi yra sąlyga, kad jais nebūtų pakenkta Lietuvos respublikos tarptautiniam statusui ir tuo apsunkinta kova dėl jos laisvės. Tai imperatyvas, kurio neturime teisės pažeisti. Nuo mūsu nepriklausančios, taigi objektyvinės, kliūtys yra tos, kurios ryšius padaro fiziškai neįmanomus, nes okupantas nieko, kas netarnauja jo interesams, į okupuotą Lietuvą neįsileidžia ir, be abejo, neįsileis. Toliau, varžo ryšių, ypač bent kiek

išeinančių už privataus santykiavimo ribų, plėtimą ta aplinkybė, kad mes prieš savo norą būsime panaudoti okupanto propagandiniams ir mus diskredituojantiems bei skaldantiems tikslams. Kas imasi bet kokių tos rūšies ryšių, turi būti tinkamai tam pasiruošęs ir suprantąs okupanto kėslų pavojų. Be to, išeivija turi jausti gilią moralinę atsakomybę už savo veiksmus toje plotmėje, kad nebūtų neviltin jais stumiami okupuotoje Lietuvoje pasilikusieji, kurių dauguma, pagal neseniai iš ten atvykusio pulk. Grudzinsko liudijimą, mano, kad dabartinė Lietuvos padėtis esanti laikinė ir didesnė dalis dabartinio Lietuvos jaunimo, reikalui iškilus, būtų kovojančiųjų už laisvę pusėje. Toliau, ryšių klausimu iki šiol mūsų išeivijoj, ypač po to, kai okupaciniai agentai jį ėmė mūsų tarpe stropiai propaguoti, jutosi savotiškas pasimetimas, blaškymasis ir vieningo nusistatymo stoka. Ir po pastarųjų mūsų visuomeninių ir politinių centrų tuo klausimu pasisakymų, vargu ar būsime suradę išganingą receptą, kurį visi pripažintume ir jo laikytumės.

Tiems, kurie bet kuriuo būdu bendradarbiavime su okupuota Lietuva išeitų iš Clevelando pareiškimo patartos, privatinės sferos ribų, įsidėmėtina, kad okupantas visada stengsis tą bendravimą paversti talkininkavimu Kremliaus politikai. Todėl jie turi imtis tuo atveju sunkios atsakomybės laiku įžvelgti, kur baigiasi bendravimas su pavergtąja tauta ir kur prasideda kolaboravimas

Iki kitoki viešesnio pobūdžio keliai bendrauti su okupuota Lietuva yra sunkiai įmanomi, radijo transliacijų į Lietuvą klausimas įgyja pirmaeilės reikšmės. Todėl jas reikia galimai plėsti, jų turinį įvairinti ir turtinti, kad jos taptų tuo nenutrūkstamu šaltiniu, kuris gaivintų, stiprintų ir atitinkamai informuotų pavergtąją mūsų tautos dalį Lietuvoje. Tam tikslui neturėtų būti gailimasi nei lėšų, nei pastangų, nes vaisiai būtų neabejotini. Čia turėtų būti dėkingiausia dirva ir mūsų jaunimui aktyviai pasireikšti, nes tai jį įtrauktų į konkretų lietuviškųjų reikalų ir problemų pažinimo ir pavergtai tautai perteikimo dėkingą darbą. Radijo transliacijų sustiprinimas bent iš dalies atsvertų ir tą viena kryptimi vykdomą dabar neva kultūrinį bendravimą, kuris reiškiasi vien tik iš anapus plūstančiais leidiniais.

Ryšių su okupuota Lietuva klausimas ir ateityje liks aktualus ir reikalaujantis iš išeivijos gilaus įžvalgumo, principinių reikalavimų stropaus laikymosi ir kartu išradingumo, kad šios problemos negailestingose replėse nebūtų apsunkintos Lietuvos laisvės kovos pastangos ir kad neliktų neišnaudotos visos galimybės išeivijos tautiniam tapatumui išlaikyti ir okupuotame krašte esančios tautos dalies išlikimui užtikrinti. Šioje ryšių dilemoje visada įsidėmėtinas L. Krikščionių Demokratų Sąjungos centro komiteto jau aukščiau minėtas įspėjimas, kad išeivija ir okupantas ryšių pagalba siekia diametraliai priešingų tikslų. Taigi bet kokių ryšių pagalba atsiekti mūsų laimėjimai turi neabejotinai persverti okupanto iš to tikimą turėti naudą. Grynai formalinis kriterijus tuo reikalu galėtų būti toks, kad oficialių santykių su okupantu būtų atsisakoma visiškai, visuomeniniai ryšiai irgi vengtini, o asmeninių ryšių plotmėje taip pat reikia parodyti pakankamai atsargumo, kad nenukentėtų viešieji tautos reikalai ir paliestieji asmenys.

St. Dzikas

PASAULIO LIETUVIŲ JAUNIMO KONGRESO POLITINIS ASPEKTAS

I. Nuotaikos prieš Kongresą ir po jo

Vengrų sukilimas išblaškė iliuzijas, kad lietuviai galį tikėtis krašto išvadavimo artimoje ateityje. Lietuvių politikams ir visuomeninikams buvo aišku, kad reikės dar ilgai viešėti prie Babilono krantų, kad reikės paruošti naujosios kartos kadrus, kurie laipsniškai perimtų politinę akciją, nes ji gali tęstis 10, 20 o gal net ir daugiau metų. Tuo klausimu nemaža buvo kalbų, teorinių mąstymų, tačiau beveik viskas liko tik kalbos ir pasiūlymai. Kai kas nenorėjo pripažinti, kad tie, kurie anksčiau vogravo dainuškas, jau patys pradeda sintetizuoti sąvokas, jau kuria savo pažiūrą į lietuvių politiką. Pernai sukako 25 metai okupacijos. Staiga "jaunimas" sujudo ir ėmėsi politinių žygių. Vieni pasitiko šituos reiškinius su baime, kiti su pasigėrėjimu, treti liko abejingi. Bet, bendrai paėmus, lietuvių visuomenė sutiko tuos užsimojimus su entuziazmu ir nuoširdžiu lietuvišku dosnumu.

Tat nenuostabu, kad ta pati lietuvių visuomenė džiugiai sveikino Jaunimo Metų ir Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongreso skelbimus. Daugelis suprato, kad išeivija savo visuomeninių formų nepajėgs išlaikyti ilgiau kaip vieną kartą, jei neturės sąmoningo, stipraus ir gerai suorganizuoto jaunimo. Jaunimo Metų šūkis: "Mūsų jėgos, mūsų žinios Laisvai Lietuvai Tėvynei!" elektrifikavo visuomenę, it šviežias vėjas gestančias žarijas iš naujo uždegė. Kas atidžiai sekė lietuvių spaudą nuo 1966 m. sausio ligi birželio mėnesio pradžios, pastebėjo kylančią nuotaiką. Žmonės tikėjosi iš jaunimo stebuklų. Staiga po Kongreso visas entuziazmas atslūgo. Vieton panegirikos spaudoje pasigirdo aštri kritika ir nuogąstavimai. Be abejo, tokio masto suvažiavimas sukrovė užtektinai žaliavos visiems mūsų kritikams ir polemikams ištisiems metams. Aišku, jog įvairiašakis Kongresas reikalautų visos eilės analitinių straipsnių, kurie atskirai įvertintų kiekvieną PLJK atžvilgį. Norime sustoti tik ties vienu politiniu Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongreso atžvilgiu.

II. PLJK užsimojimai

Visai natūralu, kad Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, kaip išeivijos kultūrinio ir visuomeninio pobūdžio organizacija, imtųsi iniciatyvos skelbti Jaunimo Metus ir bandytų įvesti jaunąją kartą į bendrą lietuviškąjį gyvenimą. Tai reikėjo anksčiau padaryti, bet tokia mintis yra atskira tema. Savo 1965 m. spalio 4 d. atsišaukime PLB Valdyba pabrėžė būsimus PLJK politinius siekimus:

> PLB Valdyba, siekdama sudaryti sąlygas jaunimui į lietuvišką gyvenimą įtraukti ir jo pasiektiems laimėjimams ... politikos (srityje) išryškinti, ... skelbia 1966 metus Pasaulio Lietuvių Jaunimo Metais.

Toliau tas pats atsišaukimas išdėstė Kongreso šešias dalis. Į akademinę dalį buvo įtrauktas laisvinimo priemonių svarstymas ir nustatymas. Dėl politinės akcijos buvo aiškiai paskelbta:[1]

1. PLJK Finansų Komisijos brošiūrėlė, 1966 m. vasaris.

Politinėje dalyje bus Pasaulio Lietuvių Jaunimo peticijos įteikimas Jungtinėms Tautoms, prašant Lietuvai laisvės.

Žemiau buvo paaiškinta, jog "Jaunimo Peticija prašo Jungtines Tautas pasmerkti rusų kolonializmą Europoje ir grąžinti Lietuvai laisvę ir nepriklausomybę."[2] "Rusų kolonializmo pasmerkimo sąvoka buvo paskolinta iš lapkričio 13 d. žygininkų, kurių tezė buvo kelti Lietuvos bylą Jungtinių Tautų 24-ių Komitete. Peticija būtų antras kreipimasis kitokiu būdu į tą pačią tarptautinę instituciją.

Netrukus pats Jaunimo Kongreso komitetas suformulavo savo siekimus. Savo atsišaukime į visuomenę, PLJK Komitetas išdėstė šiuos politinius užsimojimus:[3]

"2. PLJK pagrindiniai tikslai yra: d) uždegti jaunimą ir jo dvasią naujiems darbams ir dar didesnei kovai už Lietuvos laisvę iki jos nepriklausomybės atstatymo; e) parodyti pasauliui, kad rusų komunizmas yra didžiausias kolonializmo vykdytojas, kad pavergtoje Lietuvoje nėra tos laisvės apie kurią visų kraštų jaunimas kovoja; f) sujungti viso pasaulio visų kartų lietuvius **bendrai vieningai** (jųjų pabr.) tautinei veiklai ir kovai už Lietuvos laisvę."

Tos trys pastraipos ir buvo PLJK politiniai tikslai. Pastraipos d ir e visų geros valios lietuvių sveikintinos ir remtinos. Kai ką gal nustebino paskutinioji pastraipa — tarytum "jaunieji" pamokysią "senius", kaip susivienyti. Tam ir buvo pagrindo, kaip dabar yra paaiškėję. Toliau matysime, kad pastraipa f iš anksto skelbė visuomenei, jog "jaunimas norįs padaryti politinį perversmą prieš egzistuojančias partijas ir veiksnius."

Visą PLJK politiką reikia vertinti pagal šių trijų tikslų pasiekimo laipsnį, nes sėkminga politika yra vertinama pagal tai, kiek sekmingai pavyko pasiekti kompromiso tarp idealų ir tikrovės kliūčių. Kitaip sakant, kriterijus Kongreso politiniam aspektui įvertinti — ar PLJK pavyko pasiekti užsimotus tikslus.

III. Politinė akcija

Faktas, kad kai kurie mūsų ultrakonservatoriai apšaukė kongresininkus "komunistais" ir "komunarais" — kas iš dalies sužlugdė finansinį vajų — įrodo, jog PLJK politinės veiklos kai kurie apskaičiavimai buvo netvarkoje. PLJK aktyvistai buvo Algis Zaparackas, Vytautas Kamantas, kun. Gintautas Sabataitis ir Antanas Saulaitis, S.J. — visi akademikų skautų filisteriai. Pirmieji du rinkimų metu aktyviai rėmė Goldwaterį. Be abejo liguista fantazija tegali pavadinti bendruomenininkus J. Bachuną ir St. Barzduką komunistais. Abudu yra ilgamečiai veikėjai, pasišventę lietuvybės labui. Aktyvistų laikysena iššaukė akciją prieš Kongreso rengėjus. Tikra to priežastis buvo neapdairumas ir netaktiškumas.

Paimkime pirmininką Zaparacką, kaip pavyzdį. Vyras energingas, nuoširdžiai norįs reikštis visuomeniniame darbe. Jo ydos, tačiau, yra perdidelė ambicija pasirodyti, kietasprandiškumas ir bravūra. Čia ne straipsnio autoriaus vertinimai, o jo paties bendradarbių nuomonės. 1965 m. rugpiūčio mėnesį, kai "žygininkai" atvyko į Detroitą, po visuomenės vadų susirinkimo A. Zaparackas pirštu

2. Ten pat.
3. Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongreso Reikalu, 1966 Jaunimo Metų kovo mėnuo.

parodė į A. Budreckį ir A. Mažeiką, grubiai įsakydamas: "Noriu, kad Jūs, chebra, kontaktuotumėt CIA ir pareikalautumėt, kad delegacija iš Lietuvos būtų parūpinta Kongresui." Jisai ranka numojo, kai A. Mažeika pradėjo jam aiškinti, jog iš LTSR atvyktų užkietėjusių komjaunuolių atstovybė, kuri tik varytų propagandą ir griautų Kongresą. Po to jisai bombastiškai pareiškė, kad Kongrese įvyksianti revoliucija: nušlovus ALTą, LB perimsianti politinę vadovybę. Jisai nebuvo įtikintas, kai A. Budreckis kėlė klausimus: gerai, likviduokite ALTą. Bet ar visi bendruomenininkai JAV piliečiai? Ar JAV Kongresas skaitysis su jais? Ar jie turi įtakingų kontaktų Vašingtone? Kas atsitiks su LB nonprofit organization statusu, kai LB pradės pilitinę veiklą?

Vėliau PLJK pirmininkas padarė du netaktiškus žygius, kurie sukėlė neigiamą reakciją. Jis dalyvavo prof. Kubiliaus sutikime Chicagoje. Tas įvykis jį iš dalies sukompromitavo kaip jaunimo vadovą. Jis galėjo tenai nusiųsti neoficialų patikėtinį, kuris jam vėliau būtų galėjęs atraportuoti. Antra klaida: teisindamasis, kad jo kongresmanas tam pritaręs,[4] Zaparackas dar mėgino gauti delegaciją iš LTSR. Šįsyk PLJK pirmininkas nuvyko į Detroito FBI skyrių ir paprašė, kad jie parūpintų delegaciją iš Lietuvos. FBI atsakė, kad tai ne jų kompetencija. Antra vertus, jie abejojo, ar Valstybės Departamentas, kuris nepripažįsta Lietuvos inkorporavimo į TSRS, pritars tokiam užsimojimui. Šiedu žygiai kaip tik išprovokavo ultrakonservatorius prieš Jaunimo Kongreso rengėjus. Pirmininko to fakto paneigimai tik sukėlė įtarimų. Pagaliau ir pats Komitetas buvo privertsas vienam atsišaukime pareikšti:[5]

> 9. Jokių atstovų nei delegacijų iš pavergtos Lietuvos nebuvo kviesta ir nebus kviečiama. Jokių žygių šiuo reikalu niekas iš PLJK rengėjų (jųjų pabr.) nedarė.

Bet žala jau buvo padaryta. Sklido gandai, kad Zaparackas net buvo nuvykęs į Sovietų ambasadą!

Šalutinis politinis užmojis buvo išgauti iš Free Europe Committee lietuviškas transliacijas per Radio Free Europe. Gera idėja, bet ne iš to galo vykdyta. Gana naiviai rengėjai galvojo surinkti pinigų bent už pirmą transliaciją ir įtikinti Free Europe Committee tuo reikalu. Galima sakyti, kad PLJK rengėjai, gyvendami Vidurvakariuose, nenuvokė reikalo. Gerai. Bet buvo ir patarimų. VLIKo pirmininkas V. Sidzikauskas nurodė jiems, į ką kreiptis. VLIKo gen. sekretorius J. Audėnas straipsnyje "Darbininke" patarė spausti kongresininkus ir senatorius tuo reikalu. Visvien pirm. Zaparackas užsimojo daryti žygį į Free Europe Committee. Liepos 8 d. jis apsilankė FEC įstaigoje, kur pirm. Richardson jam tą patį išdėstė, ką mūsų "seni politikai" anksčiau patarė.

Dažnai jaunesnieji "politikai" apkaltina "senimą" netaktu ir politiniu neišmanymu. Gaila, bet PL JK rengėjai išėjo iš ribų savo arogantiškumu ir netaktiškumu. Susipykę su ALTo valdyba, Kongreso rengėjai nekvietė ALTo į Jaunimo Kongresą. Tiesą pasakius, pernykščiai žygininkai iš pradžių irgi turėjo, švelniai tariant, nesu-

4. Klausimas: ar eilinis JAV kongresmanas pakankamai išmano apie Lietuvos keblų tarptautinį statusą, kad galėtų daryti tokias rekomendacijas?

5. Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongreso Reikalu, 1966 kovo mėnuo.

sipratimų su kaikuriais altininkais ir vlikininkais, bet kai išėjo į viešumą visų lietuvių vardu, žyginin-kai dirbo sutartinai su veiksniais. Gaila, kad kongresininkai to nepasimokė iš savo kolegų. Kviesdami visuomenės institucijas, PLJK dar užmiršo pagrindinę labdaros organizaciją — BALFą.

Gal kongresininkai pasiteisino, jog čia lietuvių "vidaus reikalai". Bet tas arogantiškumas atsispindėjo ir santykiuose su amerikiečiais. Buvo kviečiamas Chicagos burmistras Daly. Jam atsiuntus savo vietoje pavaduotoją, kongresininkai jo nepristatė Kongresui, teisindamiesi, jog burmistro atstovas esąs per mažas: norį burmistro arba nieko! Labai pakenkė Chicagos lietuvių visuomenei šis demonstratyvus ir nemandagus miesto atstovo boikotas. Connecticut demokratų partijos veikėjas Antanas Ustjanauskas parūpino JAV prezidento Johnsono sveikinimą Kongresui ir senatoriaus Thomas J. Dodd kalbą raštu. Šitų valstybės vyrų linkėjimų perdavimas būtų trukęs maždaug 7 minutes ir būtų buvęs teigiamas propagandos žingsnis. Nė žodžio apie tai nebuvo Kongrese. Kai Ustjanauskas paskambino Vyt. Kamantui po Kongreso ir paklausė, kur dingo sveikinimai, Kamantas atsakė, jog Komitetas gavęs tiek daug pasveikinimų, jog prie geriausių norų jų negalima buvę perskaityti. Jis pasistengsiąs surasti Dodd kalbą ir paskelbti lietuvių spaudoje.[6] Vadinasi, JAV prezidento telegrama gretinama su šablo-niniu lietuvių draugijos linkėjimu, o Dodd, mūsų tauriausio šalininko JAV Senate, kalba turi tiek svarbos, kad nežinia, kur ji nukišta!

Vienintelė teigiama Kongreso politinė akcija buvo Jaunimo peticija. Čia buvo pasitarta su veiksniais ir LB dėl jos turinio. Būtų galima teigti, jog kiekybinė peticija neturi jokio svorio JT organizacijoje ir kad gaunasi mišrainė, kai į peticijos tomus įrišami laikraščių atkarpų fotostatai. Bet tiek to. Darbas buvo gana sklandžiai atliktas. Tik vis neaišku, ar buvo surinkta 40.000 ar 140.000 parašų. Mat, peticijos komisija asmeniškai pripažįsta vieną skaičių, o viešai skelbia kitą.

Kaip ir kiti PLJK aspektai, peticijos įteikimas buvo labai bendrais bruožais aptartas, o jo įteikimo būdo nustatymas atidėtas iki paskutinės minutės. Jau vasario pradžioje Komitetas asmeniškai įpareigojo J. Miklovą ir A. Gurecką New Yorke tvarkyti peticijos įteikimą. J. Miklovas Antikolonialinės Lygos etiketu padarė klaidą. Skelbdamas grandiozinius Lietuvių Jaunimo Antikolonialinės Lygos tikslus spaudoje, jisai užmiršo paprastą mandagumo dėsnį: kai redaktoriui kas neaišku, reikia aplankyti redakciją ir išsiaiškinti. Jis kažkodėl neatsakė į redaktoriaus paklausimus ir sukėlė nereikalingą polemiką "Darbininke". Pats peticijos įteikimo organizavimas buvo atidėtas iki paskutinės savaitės prieš Kongresą. Pasitarime daugiau dėmesio buvo atkreipta šalutinei demonstracijai, negu JT vizitams. A. Mažeika ir A. Budreckis turėjo suorganizuoti demonstracijas ties JT Sekretoriato vartais ir Sovietų Misija.[7] Po to visi išvyko į Kongresą, ir nieko

6. Žr. Darbininkas, 1966 m. rugpiūčio 17 d., Nr. 53.

7. Pasirodė, jog Budreckis tą dieną turėjo vykti Washingtonan tarnybiniais reikalais. O Mažeika, nors prisidėjo prie organizavimo, stokojo laiko, nes turėjo suorganizuoti anglų kalba simpoziumą Kongrese ir paruošti savo radijo programą.

nebeliko New Yorke parūpinti policijos leidimo demonstruoti, kur norėta. Net buvo permažai laiko žurnalistui St. Goštautui palankiai nuteikti didžiąją New Yorko spaudą, kad atsiųstų reporterius į demonstracijas.

Pati demonstracija buvo neefektyvi. Liepos 8 d. nuo 9:30 val. iki 11:30 val. 300 jaunuolių demonstravo užkampy, toliau nuo JT pastato ir po to už 2 kvartalų nuo Sovietų pasiuntinybės. Užsienio lietuviai nešė savo kraštų vėliavas. Tik kažkodėl niekam neatėjo į galvą atgabenti Lietuvos trispalvę! Žinoma, didžioji spauda neatkreipė dėmesio į demonstracijas. Net kai demonstrantai atžygiavo į Daily News redakciją, nieko iš to neišėjo. Antra vertus, vizitai buvo įspūdingi ir efektyvūs. Užsienio jaunuolių grupės aplankė savo misijas. Ypačiai Pietų Amerikos kraštų misijos gražiai priėmė delegacijas. Italijos atstovui prie JT buvo įteikta 10.000 parašų. Jis žadėjo perduoti peticiją 24-ių Komitetui.

Liepos 21 d. VLIKo pirm. V. Sidzikausko ir Pabaltijo skyriaus direktoriaus Alton L. Jenkens lydima, PLJK delegacija, į kurią įėjo pirm. Algis Zaparackas, kun. Gintautas Sabataitis, S.J., Dr. Antanas Sužiedėlis, arch. Arvydas Barzdukas, Elena Jurgėlaitė ir Nastutė Umbrazaitė, aplankė Valstybės Sekretoriaus padėjėją Walter J. Stoessel Jr. Delegacijos vizitas buvo bene teigiamiausias politinės akcijos momentas. Pirm. Zaparackas gražiai apibūdino pasiektus PLJK tikslus ir paminėjo rezoliucijas. Kun. Sabataitis priminė pasekretoriui, jog prieš 26 m. Lietuva buvo neteisėtai inkorporuota į Sovietų Sąjungą. Dr. Sužiedėlis diplomatiškai pagyrė JAV administracijos aiškų nusistatymą Lietuvos reikalu. Arch. A. Barzdukas geru momentu iškėlė Jaunimo peticijos reikalą ir Valiuko Komiteto rezoliucijos eigą. Pasekretorius Stoessel užtikrino delegaciją, kad iš Valstybės Departamento Pabaltijo Rezoliucijoms Remti projektas gaus "žalią šviesą". Jis taip pat kategoriškai tvirtino, kad JAV visada laikysis principo nepripažinti Lietuvos inkorporavimą į Sovietų Sąjungą. Dėl peticijos reikalas nekaip išėjo. P. Stoessel žadėjo, jog pranešiąs ambasadoriui Goldbergui įteikti peticiją ir parašus JT Komitetui Kolonializmui Tirti "kai ras tinkamą progą". Išvertus tą diplomatinį posakį, matyti, kad tai gali būti ad calendas Graecas. Jaunimo delegacija padarė gerą įspūdį pasekretoriui savo gajumu ir sugebėjimu aiškiai formuluoti savo mintis. Šis vizitas vaizdžiai parodė, kad jaunieji politikai yra pakankamai subrendę ginti lietuvių visuomenės interesus JAV valdiniuose sluogsniuose. Tačiau, arčiau pažvelgus į delegacijos sąstatą, galima matyti, kad delegatais jau buvo ne kongresininkai, bet kviestiniai jaunimo veikėjai.

IV. Politinės teorijos formulavimas

Pirmojoje sesijoje poetas Henrikas Nagys savo paskaitoje "Jaunimo reikšmė ir uždaviniai tautoje ir išeivijoje" labai konstruktyviai dėstė:

> Politinė veikla yra ne vien teoretiškų svarstymų, bet konkrečios veiklos terenas. Tokios konkrečios veiklos dažnai pasigedome. Todėl daugumoje jaunųjų inspiruotos peticijos, manifestacijos ir kitos, viešumos dėmesį atkreipusios akcijos labai ir labai pagyvino ir sukonkretino laisvinimo kovą. Jaunųjų ir se-

nųjų dialogas vyksta tačiau gana nesėkmingai politinėje veikloje . . . Tarp šių dviejų polių turi būti atrasta bendram pasikalbėjimui tinkama plotmė. Ne viskas sugriautina, ką senieji pastatė ir puoselėja, bet ne viskas verta pastangų, ko jaunimas norėtų . . . Tarpusaviai ginčai ir tariami parlamentariniai žaidimai nei sprindžiu nepriartins Lietuvos laisvės.

Aukso žodžiai! Tik deja, politinės diskusijos Kongrese nevyko tokioje blaivioje ir realistinėje dvasioje. Įdomu pastebėti, kad kitos dvasios asmenys stengėsi duoti politiniams simpoziumams "naują atspalvį". Čia veikė Kongreso "intelektualai", ne "aktyvistai". To "naujo vėjo" spiritus movens buvo polit. mokslų daktaras Tomas Remeikis. Kaip ir PLJK pirmininkas jis yra akademikų skautų filisteris. Apie jo asmenį susispietė grupelė "politinių teoretikų". Į šitą grupę įėjo Dr. Algirdas Avižienis ir Mūsų Vyties redaktorius Vytautas Germanas. Šalia jų atėjo ir Šviesos-Santaros politikieriai: Dr. Leonas Sabaliūnas, Raimundas Mieželis ir Genius Procuta. Nors dauguma jų buvo politinių mokslų daktarai, bet jie buvo linkę į abstrakčią filosofiją ir pirmenybę skyrė kultūrai (neaptardami, kas ta jų kultūra). Vadinasi, jie galvojo ir elgėsi apolitiškai ir net antipolitiškai. Jų galva kategoriškai atmetė ALTo ir VLIKo liniją Lietuvos statuso klausimu ("atsigyvenę dalykai!"). Jisai buvo naujų metodų ieškotojas. Jau iš anksto tiek viešai, tiek privačiai, jis pasisakė už Lietuvių Bendruomenės primatą, už atvirą santykiavimą su Lietuvos gyventojais, nežiūrint jų politinių įsitikinimų ar įsipareigojimų, ir už satelitinio statuso Letuvai idėjos populiarinimą. Šios trys mintys jam buvo ir lyg dogma, įrašyta į varines lenteles.

Grupė pritarė toms mintims. Jie įėjo į politinius simpoziumus, vienam jų net moderavo. Viskas turėjo išeiti pagal jų kurpalį. Bendraminčiai turėjo vyrauti simpoziumuose. Tačiau jie padarė politinę klaidą, duodami Šviesos-Santaros žmonėms persvarą simpoziumuose, nes daugelis dalyvių paskui komentavo, kad yra pakankamai ateitininkų ir akademikų skautų, kurie yra kompetentingi dalyvauti tose diskusijose. Nors jie pabarstė porą užsienio lietuvių, vieną kitą neolituaną ir ateitininką, visvien politinis tortas buvo Santaros skonio. Nors nebuvo generalinės repeticijos, jie tikėjosi, kad simpoziumų išvados rems jų tezes, kurios buvo išdėstytos jau iš anksto suredaguotose rezoliucijose. Tas pats jų vadas ir jo dešinioji ranka Dr. Avižienis anksčiau aptarė rezoliucijų politinius momentus.

Skaitytojas gal pagalvos, kad čia prokomunistų ar kultūrbolševikų įkvėptas kėslas. Toli gražu taip nėra. Nė vienas iš kalbamos grupės nėra komunistuojantis žmogus. Jie yra JAV Vidurvakarių produktas. Vidurvakarių mokyklos, ypač Chicagos universitetas, padarė žymios įtakos jų galvosenai ir vertybių skalei.

Dauguma jų buvo išauklėti ir gyveno JAV vakaruose. Jųjų mintyse atsispindi Amerikos Vidurvakarių radikalių liberalų mentalitetas. Nė vienas jų įvykius Lietuvoje atidžiai neseka. Nė vienas net neskaito lietuviškų Eltos biuletenių. Visi yra linkę abstrakčiai ir "teoriškai" žiūrėti į lietuvių politiką. Gyvendami JAV vakaruose jie yra linkę laikyti VLIKą ir diplomatus ALTo alter ego rytuose! Jų prielaidos yra gan nerealios: esą veiksniai laiką visus Lietuvos

gyventojus komunistais. Reikią bendrauti su Lietuvos žmonėmis. Faktiškai jie neseka lietuvių srovių ir veiksnių akcijos. VLIKo konsolidacijos tolimesnė eiga yra jiems svetima. Jiems dabartinė lietuvių politika yra griežtai perdaug juridiška. Kitaip sakant, jie iš viso nesuvokia lietuvių valstybės istorinio ir organinio tęstinumo sąvokos. Atkirtę šaknis, jie tad ir skrajoja padangėmis, kurdami abstrakčias lietuvybės ir valstybingumo mintis. Tačiau, nepasmerkime jų, kaip probolševikų, stenkimės suprasti, kad jų idėjų pagrindas yra savotiškos prielaidos. Gal iš dalies ir vyresnieji kalti dėl informacijos stokos ir dėl jaunųjų atitrūkimo nuo aktualaus lietuviško gyvenimo. Kitaip sakant, stoka bendravimo. Bet iš dalies ir jaunimo tarpe veikia arogancija ir savanaudiškumas. Jie tikisi lengviau padarysią politinę karjerą po LB etikete.

Kongreso metu įvyko du politinio pobūdžio simpoziumai. Pirmasis, įvykęs 1966 m. liepos 1 dieną (penktadienį), buvo "Laisvinimo darbas ir jaunoji karta". Moderatorius buvo Dr. Avižienis. Simpoziumo dalyviai — Dr. A. Budreckis, R. Mieželis, Dr. L. Sabaliūnas, A. Garliauskas, R. Cibas (iš Australijos), vėliau papildomai pridėti Dr. J. Norkaitis (iš Vokietijos), Dr. J. Klovaitė (iš Venecuelos) ir R. Kairelytė (iš Argentinos). Publikoje susitelkė per 100 klausytojų. Taigi, šis simpoziumas buvo pats gausiausias to popiečio seminaras. Šis faktas liudija, kad Lietuvos laisvinimo diskusijos jaunimui yra gyvas klausimas.

Kadangi Budreckis tik paskutinę minutę gavo "gaires", jo kalba skyrėsi nuo kitų. Jis suformulavo, kokie yra lietuvių politikų principai, kokios veiklos gairės ir pagaliau kokia įmanoma akcija (ilgalaikiai ir trumpalaikiai projektai, kuriuos jaunimas galėtų įgyvendinti). Būdamas filosofas, Dr. Norkaitis bandė suderinti senimo - jaunimo problematiką teorinėje plotmėje. R. Cibas siūlė budrumą kovoje prieš komunizmą ir pasisakė už LB. A. Garliauskas veikė į klausytojų jausmus, ragindamas kiekvieną pozityviai persiorientuoti. Jis buvo nuomonės, kad turėtų būti bendras vadavimo centras (bet jo negalėjo apipavidalinti). Kolegės iš Pietų Amerikos nieko konkretaus neįnešė į debatus. Jos tenkinos tik paaiškinimu, jog sąlygos neleidžia lietuviams Pietų Amerikoje politikuoti.

Daugiausia kontroversijos sukėlė Dr. Sabaliūno ir R. Mieželio pasisakymai. R. Mieželis savo kalboje pabrėžė, kad turime perdaug partijų ir kad jaunimas nestosiąs į tokius atgyvenusius vienetus. Reikią ieškoti naujų veikimo būdų, reikią bendradarbiauti su lietuviais krašte. Jis siūlė sudaryti naują politinį veiksnį LB ribose. Dr. Sabaliūno kalba buvo dar griežtesnė ir, deja, pilna nereikalingo sarkazmo. Komentuodamas G. Galvos sovietinių rinkimų prilyginimą cirkui, Dr. Sabaliūnas šaipėsi: "Ar buvo tikrai cirkas Lietuvoje? Juk nemačiau dramblių." Toliau jisai dėstė: "Nepakilsime virš bambos ... aš pasisakau už kultūros primatą ... Mūsų veiksniai atsilikę, nes nėra matę Lietuvos 20 metų. Kaip jie gali žinoti, kas tikrai darosi Lietuvoje, jei jie savo akimis nemato įvykių? ... Patariu nuvykti į Lietuvą. Pamatyti, kas ten dedasi." Dr. Sabaliūno galvosena čia yra grynai empirinė, atseit jei nematau, negirdžiu, neužuodžiu ir neapčiuopiu, tai neegzistuoja. Daktaras aklai tiki, jog betkas nuvykęs Lietuvon

turės užtenkamai galimybės įvertinti tenykščius faktus ir nuotaikas. Dr. Sabaliūnas siūlo atskirti santvarką nuo valdančiųjų. Kitaip sakant, nereikalaukime Lietuvai demokratijos, o tik nepriklausomybės. Sutinku, kad be nepriklausomybės negali būti ir demokratijos. Tačiau, jei atmetam demokratijos idealo reikalavimą, tai už ką kovojame? Už daugiau šaldytuvų ir televizorių? Juk ir Sovietų dvidešimtmečio planas žada parūpinti piliečiams šaldytuvus. Kuo grindžiame argumentus prieš Sovietus, jei ne laisvės aspiracija? Dr. Sabaliūnas taipogi pasisakė už naują veiksnį, kuris apimtų visus lietuvius.

Iš pasisakymų iš publikos G. Procutos mintys buvo aštriausios. Jis besąlygiškai reikalavo partijų ir veiksnių pašalinimo ir LB priežiūroje demokratinių rinkimų į naują veiksnį. Jis kaltino veiksnius politiniu ekskliuzivizmu ir idėjiniu bankrotu. Po to, Dr. Remeikio aprobuojamas, V. Germanas siūlė simpoziumui priimti nutarimą, kuriame aiškiai buvo išdėstyta, jog simpoziumas po diskusijų pasisako už PLB kaip vyriausią veiksnį. "Nutarimas" buvo iš anksto parašytas. Bet čia buvo apsirikta, nes susirinkimas dėl parlamentarinės tvarkos nesilaikymo jo nepriėmė. Buvo siūloma jį perduoti rezoliucijų komisijai.

Bene svarbiausias politinis simpoziumas buvo "Lietuvos ir Rytų Europos padėtis". Tos diskusijos įvyko liepos 2 d. popiety. Čia dalyvavo keturi politinių mokslų daktarai: Vytautas Vardys (moderatorius), Julius Šmulkštys, Benediktas Mačiuika ir Tomas Remeikis. Rytų Europos padėties tema buvo ilgiausiai gvildenta. Šios diskusijos net buvo perkeltos ir tęsiamos toliau, iki visi kalbėtojai gavo pareikšti savo mintis.

Daugelis išvadų buvo pagrįsta magiškomis prielaidomis. Kai Dr. Šmulkštys reiškė nuomonę, kad nepriklausomybė nebūtina lietuvių tautai, klausytojas Koncė paklausė: "Jeigu taip, tai, mielas daktare, kas darytina?" Dr. Šmulkštys patraukė petį ir atsakė: "Nelengva atsakyti. Reikia pagalvoti." Deja, jam pagalvojus, nekilo jokių konkrečių sugestijų.

Prielaidų mėgėjas, Dr. T. Remeikis, reiškė nuomonę, kad kai baigsis dabartinis karas dėl Vietnamo, suartės JAV ir Sovietų Sąjunga ir "draugiškumo ženklan JAV atšauks savo Baltijos valstybių inkorporacijos nepripažinimo politiką, oficialiai uždarys Lietuvos pasiuntinybę ir konsulatus." Taigi Dr. Remeikis žiūrėjo pesimistiškai į lietuvių ateities politinį veikimą ir laikėsi savo hipotezės, lyg jinai būtų beįvykstąs faktas.

Iš reakcijos tų, kurie dalyvavo šiame simpoziume, ypač iš užsienio atstovų, galima daryti išvadą, kad pesimizmas buvo įsisunkęs į diskusijas. Savotiško Weltschmerzo pagauti politinių mokslų daktarai kėlė pesimizmą beveik į politines dorybes. Ogi tas jų pesimizmas turėjo maža realaus pagrindo. Daktarai savo analizėj minėjo kintančios satelitų padėties pavyzdžius, sovietinės jėgos decentralizaciją ir jos traukimąsi iš satelitų, sovietinės valdžios nykimą labiausiai Rumunijoje ir Lenkijoje. Pagaliau buvo sakoma, kad satelitai atgausią politinę nepriklausomybę, bet Lietuva — ne; ji inkorporuota į Sovietus ir negali pasinaudoti ano jėgos pasikeitimo atnešamom galimybėm. Antra vertus, šito pesimizmo pagrindas buvo pačių daktarų sugriautas, nes jie išvedžiojo, kad Lietuvoje vykstą smarkios varžybos su rusais dėl vietų

valdžioje, universitetuose ir administracijoje (Remeikio analizė). Jei taip, tai kodėl toks nusiminimas? Nelaimė, kad Lietuva nėra tiesiogiai įtraukta į aną kitimo vyksmą, bet minėta vidaus kova, kartu su lietuvių tautiniu sąmoningumu ir sovietinės valdžios silpimu Rytų Europoje gali duoti didelių vilčių ateičiai. Daktarai užmiršta, kad politika yra prisitaikymas prie atsitiktinumo, o ne absoliučių dėsnių vykdymas.

V. PLJK Rezoliucijos

Į Jaunimo Kongreso rezoliucijų komisiją PLJK pirm. Zaparackas pakvietė A. Avižienį (pirmininku), A. Saulaitį, S.J., J. Gailiušytę, A. Budreckį. Faktiškai šios sudėties komisija neposėdžiavo. Komisija buvo sudaryta penktadienį vakare, o rezoliucijos paskelbtos sekančios dienos sesijoje. Įdomu, kieno ir kada buvo surašytos rezoliucijos? Nemaža įtakos į tekstų formulavimą turėjo T. Remeikis, R. Mieželis ir A. Avižienis. Galima sakyti, kad rezoliucijų politiniai punktai buvo jų paskaitų santraukos. Pirminė redakcija buvo tokia griežta, kad PLB veikėjui St. Barzdukui užprotestavus ir padarius pastabų, jinai buvo sušvelninta. Autoriai nematė reikalo apsvarstyti A. Mažeikos projektuotos rezoliucijos, kuri buvo anglų kalba vykusio simpoziumo diskutuota. Rengėjai numojo į visas Lietuvos Vyčių pastangas, pasiteisindami: "Rezoliucija anglų kalba — nėra reikalo jos svarstyti lietuvių kongrese." Tūlieji užmiršo, kad kaip tik reikia įtaigoti milijoną čiagimių lietuvių ir kad angliško teksto rezoliucija kaip tik būtų buvusi puikiausia priemonė kreiptis į tuos "amerikonus".

Rezoliucijose buvo pasisakyta Lietuvių Tautos, Jaunimo Kongreso, Lietuvių spaudos, Jaunimo židinių, Pasaulio lietuvių studentų sąjungos, Politinės organizacijos bei politinės programos reikalu ir gale pridurtas "Pareiškimas Lietuvos jaunimui". Po sesijos A. Saulaitis, S.J., perskaitė visus nutarimus ir be balsavimo paskelbė, kad "Rezoliucijų komisija priima šiuos nutarimus." Nebuvo nei diskusijų, nei paklausimų dėl turinio. Pagal parlamentines taisykles reikėjo bent viešo pritarimo plojimu. Tačiau rengėjai nematė reikalo ir tai padaryti. Visas reikalas tuo ir baigėsi . . .

Būtų galima atskiru straipsniu išnagrinėti visus nutarimus. Vietos stoka verčia tik pažvelgti į kai kuriuos išsireiškimus. Lietuvių Tautos Reikalu rezoliucija pareiškė: "Išeivijos lietuvių jaunimas, tęsdamas tautinius darbus svetur, reiškia savo tautai ištikimybę ir ją vykdo šiais darbais . . ." Buvo pasisakyta už Jungtinių Tautų Chartos ir Žmogaus Teisių Deklaraciją. Didžiavosi Lietuvos jaunimo pastangomis "išlaikyti tautinę savo individualybę." Puiku, bet niekur nebuvo užsiminta, kad išeivijos jaunimas principiškai pasisako už Lietuvos nepriklausomybę. Gal autoriai samprotauja, kad toks pareiškimas būtų šablonas. Gana naivus yra antras tos rezoliucijos paragrafas, kuris "prašo rusų tautos jaunimą suprasti lietuvių tautai daromą žalą" ir t.t. Nejaugi politinių mokslų daktarai tiki, jog rusų jaunimas pasipiktins, jei sužinos, kad Kremlius rusina lietuvių tautą. Tokio altruizmo negalima tikėtis iš imperialistinės tautos jaunimo!

Rezoliucija nutarta steigti Pasaulio Lietuvių Studentų Sąjungą. Tačiau, kaip įprasta Kongreso ruošoje, niekur neišdėstyta, kas, kaip, kada ir kur turėtų suorgani-

zuoti PLSS. O gal lauks iki sekančio kongreso aptarti organizavimąsi.?

Politinės Organizacijos Reikalu rezoliucija kategoriškai pasisakė, kad jaunimas nesijungsiąs į partijas ar sroves. "Kongresas tiki, jog politinė lietuvių vadovybė turi būti sudaryta demokratiniu būdu. . ." Tačiau niekur neaiškinama, kas yra "demokratinis būdas". Rezoliucija kaltina veiksnius "vienodumu ir kūrybiniu lėkštumu". Toliau pareikšta: "Kongresas kviečia politinius junginius deleguoti naujų žmonių į esančias politinės veiklos pozicijas." Vadinasi, rezoliucijos autoriai pasmerkia esamus vadus. Rezoliucijos autoriai "prašo Pasaulio Lietuvių Bendruomenę, Vyriausią Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą ir kitus atskiruose kraštuose veikiančius politinės veiklos vienetus dar šiais metais sušaukti konferenciją ar konferencijas reikalingoms reformoms paruošti." Ir vėl praleista esminė smulkmena, būtent kokios tos reikalingos reformos? Ar autoriai nežino, kad kituose kraštuose LB darniai veikia, kaip VLIKo atstovybės? Ar jie nežino, kad PLB ir VLIKas nėra konkurentai dėl politinės veiklos autoriteto? Ar jie neskaitė spaudoje, kad VLIKas toliau tęsia konsolidacijos darbą ir ieško būdų įtraukti jaunesniąją kartą į darbą Jei nenorima stoti į partijas, galima nestoti, bet galima stoti į bendrą darbą. Pavyzdžiui, nuo š. m. pavasario nutrūko "Jaunimas Jaunimui" radijo skriptų rašymo talka.

Neaptartos kultūros puoselėtojai įkišo savo dogmą į "Politinės Programos" rezoliuciją: "reikia praplėsti išeivijos politinės akcijos tikslus. Ilgalaikėje laisvės kovoje šalia politinio elemento iškyla ypač svarbus kultūrinis tautinės sąmonės išlaikymo tikslas." Implikacija yra, kad politikai paneigią kultūrą. Bet iš kur politinių mokslų daktarai ištraukė mintį, jog politikai atmeta kultūros svarbą? Ar čia ne jų pačių vaizduotės padaras? "Politinėje išeivijos programoje privalome nejungti valstybės atstatymo tikslo su būsimos vidinės santvarkos klausimu. Tik pati tauta, atgavusi laisvę, gali nustatyti bei pasirinkti gyvenimo būdą." Savaime aišku, kad lietuviai krašte — tautos kamienas — pasirinks sau santvarką pagal apsisprendimo teisę. Vis dėlto ar nevertėtų pasistengti, kad lietuviai krašte žinotų, jog išeivijos lietuviai kovoja už demokratišką Lietuvą. Jeigu tai nutylėsime, tai okupantas galės mums prikišti, jog siekiame fašistinės arba kitokios totalistinės santvarkos. Kitaip sakant, tylėdami neleisime kraštui sužinoti, už ką mes kovojame.. "Santykiuose su okupuota Lietuva reikia skirti lietuvių tautą nuo jėga primesto sovietinio režimo." Implikacija, kad kuris nors veiksnys laikąs visus lietuvius krašte komunistais ar koliaborantais. Ar čia ne autorių fantazijos išradimas. Ar kas nors sumaišo lietuvių tautą ir okupanto pareigūnus?

Bendrai paėmus, rezoliucijose atsispindi ne kartų, bet mentaliteto ir sampratos skirtumai. Nors atsišaukimuose buvo pabrėžta tikėjimo laisvės, demokratijos ir antikomunizmo dvasia, Kongreso "nutarimuose" šitie trys dalykai nebuvo iškelti. Susidaro įspūdis, kad vienoje dvasioje buvo sukurti Kongreso tikslai, o jau kitoje nutarimai. Kitaip sakant, pirmoji Jaunimo Metų idėjų fazė nesiderina su vėlyvesniąja. Greičiausia, jog kitas elementas perėmė patį Kongreso vadovavimą.

VI. Išvados

PLJK tik iš dalies pasiekė savo pagrindinius politinius tikslus. Peticija su parašais nebuvo įteikta JTO, o guli atskirų pasiuntinybių stalčiuose, laukdama graikiškų kalendų. Lietuvių transliacijų per Radio Free Europe reikalas kybo ore, kaip ir anksčiau. Pagal PLJK pagrindinių tikslų d pastraipą, jaunimas turėjo būti uždegtas naujiems darbams. Tie naujieji darbai nebuvo nustatyti. Daugelis grįžo namo nusivylę Kongresu. Pasauliui nebuvo parodyta, kad rusų komunizmas yra didžiausias kolonializmo vykdytojas (žr. PL JK pagrindinis tikslas e). Atsiliepimai apie Kongresą svetimtaučių spaudoje buvo menki, net pačioje Chicagoje. Rezoliucijose niekur nepasisakyta prieš rusų komunizmą. Net buvo prašoma, kad rusų jaunimas suprastų lietuvius! Sujungti viso pasaulio lietuvius bendrai vieningai veiklai nepasisekė. Dar buvo paeita priešinga linkme. Kongresininkai ignoravo AL Tą ir Rezoliucioms Remti Komitetą. Paskelbė ultimatumą VLIKui ir PLB sušaukti apsijungimo konferenciją, bet nesiūlė konkretaus projekto. Net pats jaunimas neapsijungė: lieka Antikolonialinė Lyga, "Laisvės Žiburio" aktyvistai jungiasi prie Valiuko Komiteto, LSS vėl apsnudo. Waterbury ir New Yorke jaunimas savo iniciatyva planuoja rugsėjo mėnesį atskiras konferencijas Kongreso rezultatams aptarti ir "prieiti prie konkretaus darbo". Galutinė išvada — PLJK nepasiekė savo politinių tikslų.

Algirdas Budreckis

DIDELI ŽINGSNIAI ŠALIA KELIO

Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso politinės aspiracijos ir praktinės išvados

I.

Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas buvo ilgai ruoštas, plačiai užsimotas, daug kainavęs ir daug vilčių kėlęs. Šiandien jis jau praeityje. Vienok jis buvo išeivijos gyvenime didelis įvykis — gausus, atskiruose taškuose spalvingas, net didingas. Daug jo aspektų pamažu išsisklaidys, beliks tik gražūs prisiminimai. Tačiau kai kas liks — rašytas žodis, fiksuota idėja, deklaruotas nutarimas.

Norime čia pateikti kelias mintis kongrese priimtųjų nutarimų reikalu.

Gerai įsižiūrėjus į kongreso dalyvius ir programą, sunku atsikratyti minties, kad kongresas tebuvo jaunimo tik iš dalies. Žinoma, galima daug filosofuoti apie jaunimo amžiaus ribas, tačiau sunku jauniais laikyti apie 40 m. universitetų profesorius, inžinierius, gydytojus ir pan., kurių prieauglis už poros metų galės jau tikrojo jaunimo kongresuose referatus skaityti. Ar nebūdinga, kad jaunimo kongrese nerado vietos nors prasmingai planuota tikrojo jaunimo — gimnazistų sekcija? Jaunimo kongrese pritrūko vietos jaunimui?! (Gal dėlto ir "Drauge" net trijose dviejų laidų antraštėse kalbama tik apie "pasaulio lietuvių kongreso nutarimus", bet ne "jaunimo" nutarimus).

Dėl šios priežasties ir to kon-

greso nutarimai yra ne tiek jaunimo minčių išraiška, kiek būrelio pusamžių ir net senyvų žmonių, kurie jaunimo kongresą panaudojo savo minčių bei pažiūrų santraukai paskelbti.

II.

Nutarimai, tur būt jaučiant istorinę kongreso svarbą ir pačių nutarimų prasmę, yra ilgoki ir plačiai užsimoję. Tik kelis kartus juos perskaičius ir panagrinėjus kitą kongreso medžiagą — kalbėtą, rašytą ir . . . slepiamą — nutarimai atsiskleidžia aiškesniu veidu. Dar daugiau apie patį kongresą, arba bent apie nutarimų ruošėjus, prabyla ne rašytas, bet nutylėtas žodis.

Liūdna, kad istorinio jaunimo kongreso nutarimuose, iškilmingai tartuose, nerado vietos nei Dievas, nei Bažnyčia, nei krikščionybė. Keliuose šimtuose eilučių Dievo vardas net nepaminėtas, lyg tuos nutarimus būtų rašę ne giliai krikščioniškos ir Dievą mylinčios tautos vaikai ir lyg tie nutarimai nebūtų skirti tos pačios tautos vaikams, kurių 95% yra tikintys krikščionys. Negi kongreso ruošėjuose, nutarimų komisijoj ir nutarimus priėmusiuose kongreso dalyviuose Visatos Kūrėją gerbiančių buvo tiek mažai, kad kongreso vadovai nerado reikalo net Dievo vardo paminėti nutarimuose, kuriuos jie patys laiko istoriniais.

Toliau, kaip prel. J. Balkūnas teisingai pastebi "Drauge", "aš pasigedau kongreso darbuose ir nutarimuose užuojautos Kenčiančiai Bažnyčiai Lietuvoje". Toliau "nė pamoksle, nė religiniame simpoziume, nė kur kitur kalbose nei žodžio simpatijos, užtarimo ar padrąsinimo persekiojamai tautai už tikėjimą bei Bažnyčią, nei kenčiantiems Sibire už tautą ir tikėjimą". Kaip nebuvo kongreso nutarimuose vietos Dievui, taip neliko jos ir kenčiantiems Lietuvos krikščionims. Dešimtys JAV vyskupų, neseniai perskaitę "The War Against God in Lithuania", atskirais laiškais pareiškė savo susižavėjimą krikščioniška lietuvių tauta ir liūdesį bei pagarbą kenčiantiems persekiojimus. Tačiau tos garbingos tautos vaikai savo manifeste nerado gero žodžio tūkstančiams — vyskupų, kunigų ir tikinčiųjų — praliejusių kraują ir paaukojusių gyvybes už Dievą ir Tėvynę. (Beje, iš tūkstančių kongreso dalyvių berods tik pora įsigijo aną jau net pasaulinio garso knygą. Įdomu, kiek jaunimo ją iš viso perskaitė?) Neapsižiūrėjimo čia nebūta. Tiek prel. Balkūnas, tiek Religinės Šalpos Komitetas, tiek Balfo vadovybė specialiai kongreso ruošėjų prašė prisiminti kenčiančią krikščioniją Lietuvoje. Prašymas tačiau atsimušė į kurčias ausis.

Įdomu, kad šiame kongrese nerado vietos ir Kunigų Vienybės atstovai. Garbės prezidiumuose buvo daug ko, bet nebuvo jų. Ironiška: nemažą dalį kitų kraštų jaunimo suvežė ne kas kitas, tik kunigai.

III.

Būdinga ir liberalinė - ateistinė žmogaus teisių ir laisvių interpretacija. Teisingai pasisakydami už jas, nutarimų autoriai taria, kad jos yra "kultūringosios žmonijos laimėjimas". Argi tik tiek? Kas nustato kultūringumo laipsnį? Negi taip vadinami nekultūringi žmonės neturi nei laisvių, nei teisių? Anaiptol. Žmogaus teisės ir laisvės yra visos žmonijos paveldėjimas, nes jų šaknys glūdi prigimtinėje Visatos Kūrėjo leistoje teisėje. Yra faktas, kad net JT priimtoji (deja, ne visų praktikuojama) Žmogaus Teisių Deklaracija pripažįsta žmogaus teisių ir lais-

vių šaknis prigimtinėje teisėje. Teisingai šį klausimą sprendžia prof. Dr. A. Ivy: "Jeigu iš Sutvėrėjo neišplaukia nepanaikinamos žmogaus teisės, būtų neprotinga tvirtinti, kad žmogiškosios būtybės turi teises, kurių negali ignoruoti ar paneigti žmogaus sukurtos institucijos. Kaip gali būti laisvė ir nepriklausomybė asmeniui, jeigu jis telaikomas valstybės padariniu. Jeigu žmogaus išleistas įstatymas yra pagrindinių žmogaus teisių šaltinis, kodėl tad smerkti nacius už žydų, čigonų, lenkų ir kitų politinių priešų užsipuolimus? O jeigu yra nepanaikinamos žmogaus teisės, tai kas jas sukūrė? Ir taip vis nueini prie pirmosios priežasties, vedančios prie Dievo, nebent sąmoningai atsisakytum to svarstymo pirma negu prieisi išvadą."

Keista logika vartojama kalbant keliais atvejais apie Rusijos - komunizmo - Lietuvos santykius. "Politinės programos" skirsnyje, d paragrafe sakoma: "Politinėje išeivijos pragramoje privalome nejungti valstybės atstatymo tikslo su būsimos vidinės santvarkos klausimu ... Šiandien didžiausias lietuvių tautos priešas yra rusiškasis imperializmas." (Palygink PLB Valdybos ryšininko prie VL IKo pavaduotojo Algimanto P. Gurecko straipsnį "Laisvės kovos metodiką peržiūrint" 10-me "Metmenų" numeryje. Jis ten tarp kitko sako: "Tokia padėtis reikalauja suspenduoti kovą prieš komunistinį režimą Lietuvoje ir visas jėgas, visą politinę veiklą nukreipti į pirmutinį tikslą — atskirti Lietuvą nuo Sovietų Sąjungos." Kitoj vietoj: "Atėjo laikas aiškiai pasakyti saviems ir svetimiems, kad mes kovojame ne su režimu, bet su svetima priespauda, ne dėl vienos ar kitos santvarkos, bet dėl lietuvių tautos teisės turėti savo atskirą valstybę"). Apie komunizmą nutarime nė žodžio. Iš tikrųjų galima diskutuoti kas yra didžiausias lietuvių tautos priešas šiandien. Tur būt sutiksime, kad tiek komunizmas, tiek rusiškasis imperializmas. Jau daug sunkiau sutikti su mintimi, kad mums nesvarbu kokia bus Lietuvoje santvarka. Taip kalbėti gali tik tie, kuriems iš viso nerūpi lietuvių tauta. Tiesa, kad istorinis rusiškasis imperializmas ir Kremliaus komunizmas yra mūsų mirtini priešai. Tačiau lygiai tiesa, kad bet koks kitas diktatorius, užgrobėjas, jei jis net būtų lietuvis, yra iš esmės net ir savo tautos priešas. Nutarime aiškiai sugestijonuojama, kad mums nesvarbu dėl kokios Lietuvos mes kovojame. Svarbu tik, kad iš jos išsidangintų rusai imperialistai. Įdomu, kaip į šį reikalą pažiūrėtų nutarimų autoriai, kai jie, grįžę į berusę Lietuvą, lietuvio komunisto diktatoriaus būtų sugrūsti į lietuvišką kalėjimą už, sakykim, jų skirtingą plaukų šukuoseną ar panašų "nusikaltimą". Sakykim, kad su jais kalėjimuose už panašius "nusikaltimus" sėdėtų dar dešimtys tūkstančių lietuvių. Ką jie tuomet sakytų? Pagal savo nusitarimą jie jau turėtų būti patenkinti, nes Lietuvoje jau rusų nebūtų. Mums gi atrodo, kad jie visai teisingai šaukte šauktų prieš tokią valdžią ir tokią teisę. Šaukti reikia **dabar** ne tuomet. Mums turi būti **svarbu** kokia santvarka bus Lietuvoje. Mums **svarbu** žinoti, už ką kovojame. Mes kovojame už **laisvą, nepriklausomą ir demokratinę, žmogaus teises ir laisves gerbiančią Lietuvą. Už Lietuvą, kurios valdžia gerbtų ir vykdytų žmogaus Teisių Deklaraciją. Teisės ir laisvės neatsiranda savaime. Kad šita**

prigimtine dovana tauta ir atskiras žmogus galėtų naudotis, mes visi turime sąmoningai jas savyje ir tautoje ugdyti, mylėti, gerbti, praktikuoti ir ginti. Lengviausia jų netekti jas niekinant, ką šis nutarimas netiesioginiai pasiekė.

IV.

Pagaliau kaip suderinti pozityvų nusistatymą žmogaus teisių ir laisvių klausimu su abejingumu valstybinės santvarkos klausimu. Civilizuotam krašte, kur politinė bendrija yra sukūrusi savo valstybę, šie du dalykai yra neišskiriami. Argi gali būti diktatūra, kurioje būtų pagerbtos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės? Iš kitos pusės argi galime vadinti demokratija tokią santvarką, kuri tas teises paneigia? Jau patys diktatūros ir demokratijos terminai nusako jų pažiūrą į tautą, valstybę ir žmogų. Ten kur žmogus laikomas absoliutine vertybe, negali būti diktatūros. Ten kur jo teisės ir laisvės paminamos, negali būti demokratijos. Štai kodėl mums turi būti ir yra svarbu, už kokią Lietuvą kovojame. Mes visų pirmiausiai kovojame ne už fabriką, medį, upę ar tiltą, bet už lietuvį žmogų, gyvenantį laisvoje valstybėje, ir jo prigimtines teises bei laisves. Už visas teises ir laisves ne tik jų dalį.

Šie mūsų teigimai įgyja didesnės prasmės, kai ir kitoje nutarimų vietoje jaunimas Lietuvoje raginamas nesusigundyti komunizmo skraiste dengiamais rusiško imperializmo siekimais. Atrodo, kad gundytis komunizmu yra visai tvarkoje. Mums gi komunizmas yra vienas iš pačių baisiausių lietuvių tautos bei visos žmonijos priešų ir nuo jo gundymų reikia spirtis nė kiek nemažiau, kaip ir nuo rusiškojo imperializmo.

V.

Nemaloniausiai nuteikia politinės nutarimų dalys. Apie vieną paragrafą jau užsiminėme aukščiau. Nemažiau sutaršyti ir keli kiti paragrafai, tik juose dar daugiau puikybės, arogancijos ir nepagrįstų prielaidų.

Rašoma, kad "kongresas" (visos deklaracijos daromos iškilmingai viso kongreso vardu) "laiko, kad dabartinis politinės vadovybės sudarymo būdas partiniu ar sroviniu pagrindu yra tokio įsijungimo kliūtimi"; (suprask, jaunimo įsijungimo į politinę vadovybę). Į akis krenta du dalykai. Viena, kaip teisingai pažymėta, vadovybė yra politinė. Taigi ne tautinių šokių grupė, krepšinio komanda ar studentų korporacija. Todėl ji sudaroma ne iš ko kito, kaip politinių organizacijų. Antra, kalbama apie vadovybę, šiuo atveju VLIKą, nes jis yra lietuvių tautos politinė vadovybė šiandien, tautos politinės valios reiškėjas ir vykdytojas, jai pačiai tai daryti negalint. Ir kalbama ne paprastai, bet apie įsijungimą. Kyla klausimas, nuo kada vos mokyklos suolą palikęs jaunimas turi privilegiją įsijungti į aukščiausias politines tautos institucijas? Kas jį toms aukštoms pareigoms kvalifikuoja? Ilgas ir specifinis politinis pasiruošimas? Plati gyvenimiška, ne vadovėlinė patirtis? Ilgų metų diplomatinė praktika? Automatinis visuomenės pasitikėjimas? Ar tik ambicija, arogancija ir jaunas amžius? Mums atrodo, kad lietuvių politinė bendrija nėra dar tokioje padėtyje, kad ji negalėtų išsiversti be gimnazistinio ir studentiško jaunimo vadovybės. Gal kai kam ir naujiena, bet pasaulį iki šiol valdė ir dabar valdo vidurinio amžiaus žmonės, su patyrimu, išmintimi, pasiruošimu ir subrendimu. Iš ki-

tos pusės tie patys žmonės niekuomet daugiau nesidžiaugė, kaip matydami savo eilėse jaunų žmonių, kurie, išskirtiniais gabumais, energija ir panašiomis ypatybėmis pasižymėdami, įkopė į vadovybių poaukštį. Ir lietuvių politinė vadovybė bei eilė institucijų ir organizacijų jau ne nuo šiandien mielai savin traukia net ir pačius jauniausius, jei jie yra visais atžvilgiais kvalifikuoti. Neteko dar girdėti, kad bet kuri tauta istorijoje savo vadovybės vienintelių kriterijumi laikytų jaunystę. Negali tokio kriterijaus priimti ir joks protingas lietuvis.

Nutarimų autoriai būtų tiksliau pasielgę paragindami jaunimą nieko nelaukiant jungtis į laisvės kovą. Ji yra tokia svarbi, didinga, sunki, kad karių jos frontuose niekuomet nebus perdaug. Kai tuose laisvinimo darbo apkasuose jaunimas įgys patyrimo, gabumų ir kitokių kvalifikacijų, visuomenė juos prašyte prašys įsijungti į vadovybės eiles. Nereikės jiems kelti arogantiškas audreles jon patekti.

Ir vėl, šiandien VLIKo valdyboje, tad pačiam aukščiausiame vykdomajame politiniame organe, iš septynių narių — du yra jauni vyrai. Jie ten pateko be revoliucijos, nes jie yra kvalifikuoti. Kas žino, gal netrukus VLIKo pirmininku bus 20 metų jaunuolis. Bet jis būtų išrinktas dėl savo kvalifikacijų, o ne dėlto, kad jam atsitiktinai tuo metu būtų 20 metų amžiaus.

VI.

Toliau nutarimai sako: "Kitoje aplinkoje išaugusi jaunoji karta nėra organiškai susijusi su išeivijon atsineštais politiniais lietuvių junginiais." Ir vėl tik politiniais. Kodėl — neaišku. Kodėl su tokiais junginiais negali būti susijęs ateitininkas, skautas, neolituanas? Juk jų organizacijos, šūkiai, vėliavos, priesaikos, tradicijos yra lygiai atsineštos iš Lietuvos. Teisingai pastebi "Nepriklausoma Lietuva": "Daugiausia, galima spėti, komentarų susilauks politinė rezoliucija, kuri smerkia "atsivežtinumą", tačiau tas "atsivežtinumas" kaip tiktai ir prasikišo toje pačioje rezoliucijoje. Partijos atsivežtinės. Taip yra. Bet juk ir srovės atsivežtinės: ir Ateitininkai ir Neolituanai ir Šviesa su Santara ir nieko dar nėra naujo sukurta čia ar kuriame kitame kontinente. Tur būt ir patys autoriai taip pat yra "atsivežtiniai". Tad rezoliucijų srityje jaunimas neišsiaiškino ir susipainiojo."

O ar lietuvių kalba neatsinešti-nė? Lietuviškos dainos, giesmės, tradicijos? Lietuvos Vytis, vėliava, Gedimino stulpai? Viskas atsinešta. Klausimas tad kyla: kodėl mes su šiais dalykais norime susisieti? Kai jaunimas atsakys į šį klausimą, jam pasidarys aišku kodėl ir partijos brangintinos ir kokią prasmę išeivijoje jos turi.

Būtų buvę daug teisingiau, kad nutarimų ruošėjai būtų savo nuomonę rėmę Dr. H. Nagio paskaitos mintimis. Ten sakoma: "Bet jaunieji turi suprasti ir vyresniųjų nuogąstavimus, kai tikima visą laisvinimo darbą suvesti į išorės apsireiškimus, pamirštant senąsias politines ir visuomenines organizacijas, tarytumei jos nieko ir nebereikštų. Jų reikšmės reikia ieškoti tautinių tradicijų gynime ir saugojime, ir svarbiausia, įtaigojime, kad turime giliai ir tikrai žinoti ko siekiame kai išeiname į gatves." Ir taip kalba ne politikas, bet visų pirmiausiai menininkas.

VII.

Toliau kongresas mano, kad politinė vadovybė nesanti sudaryta demokratiniu būdu, bet paveldėji-

mo principu ar fiktyvių politinių vienetų. Esą nesikeičią politinių institucijų vadovybių sąstatai kalti dėl vienodumo ir kūrybinio lėkštumo įsigyvenimo. Reikalingi tad nauji žmonės ir reformos.

Kiek čia riboto supratimo apie lietuvišką veiklą, neteisingo kaltinimo, fariziejiškos puikybės ir kiek mažai mutininkiško kuklumo. Diskutuoti tokius "perlus", žinoma, nėra jokios prasmės. Tik kažin ką galvoja tie Nepriklausomybės kovų veteranai, tautos sukilimo dalyviai, partijų lyderiai, visuomenės darbininkai, buvę politiniai kaliniai, kurie dar šiandien daugeliu atvejų vadovauja visuomenei ir kurie jai vadovavo per pastaruosius 25 metus, kai dabartinis jaunimas dar buvo vystykluos? Tai jiems jaunimo "padėka" už kančią, vargą, nemigo naktis ir skurdų gyvenimą skaudžioj emigracijoj. Komentarų užtenka. Tebūnie . . .

VIII.

Nors ir labai maskuotai, bet nutarimuose užsimintas ir vadinamasis bendradarbiavimo su Lietuva klausimas. Šis klausimas jau prieš kongresą įvėlė PLB valdybą ir Ruošimo Komitetą į gerokai kompromituojančią situaciją. Nutarime kalbama apie ypatingo dėmesio kreipimą į okupuotą Lietuvą ir jos žmonių ryšių stiprinimą su Vakarais. Net sugestijonuojama, kad laisvieji lietuviai perdaug kritikuoja kūrybinius pavergtos tautos laimėjimus. Tiksliai į užsimintą problemą atsako "Drauge" irgi ne koks "nusikaltęs" politikas, bet kitas menininkas. "Kertinėj Paraštėj" jis rašo: "Pastaruoju metu pakištosios mums kultūrinio bendradarbiavimo temos vienas argumentų buvo ir tas, kad, girdi, atsisakius kultūrinio kontakto su okupuota tėvyne, bus pakenkta visai lietuviškosios kultūros kūrybai ir šiapus ir anapus. Atseit, kone laisvojo pasaulio lietuviai yra geležinės uždangos mūrininkai. Tikrovėje gi laisvojo pasaulio lietuvių kontaktas su pasilikusiais tėvynėje nei realiame gyvenime, nei dvasioje niekada ir nebuvo nutrauktas . . . Laisvojo pasaulio lietuviai rašytojai, menininkai, mokslininkai ir kultūrinė spauda visada buvo nuoširdžiai atviri viskam, kas tik kūrybingo ir vertingo atsiekiama pasilikusių tėvynėje."

IX.

Nutarimų gale kongresas sako: "Iš mūsų veiklos ir deklaracijų mūsų nusistatymai aiškūs." Gal kai kam ir aiškūs, bet daugeliui, kaip ir Montrealio "Nepriklausomai Lietuvai", tokios deklaracijos ir toki nusistatymai tėra tik "susipainiojimas".

Parodę savo mažą orientaciją ir didelę puikybę lietuviškuose politiniuose klausimuose, kongreso vadovai ir nutarimų ruošėjai turėjo progos parodyti ir savo politinį subrendimą, diplomatinį patyrimą, santykių su visuomene tobulumą ir jėgas praktiniame politiniame darbe. Tik čia kažkas užkliuvo. Labai prasmingai keturis faktus užfiksavo "Darbininkas", nr. 49. Tai du netaktai liečią santykius su Chicagos burmistru, PLB pirmininko pinigų rinkimas iš svetimų valstybių konsulų banketo metu ir ilgai užtrukęs delegacijos nesirodymas valstybės sekretorijate. Laikraštis tai vadina "naująja diplomatija" ir taria: "Praeis kuris laikas ir tada naujosios diplomatijos reiškėjai, gal būt, nenorės savo diplomatinių žygių minėti."

Tokių faktų yra ir daugiau. Pasirodo, jog daug lengviau kalbėti ir deklaruoti, negu daryti.

X.

Kokios išvados darytinos?

Jaunimas atsakydamas į tam tikras anketas pažėrė visą eilę faktų. Daugelis jaunųjų jau niekuomet į Lietuvą nebegrįš, paskaito vos vieną lietuvišką knygą ir laikraštį metuose, visiškai nesidomi lietuvių politinėmis grupėmis ir pan. Kasdienybė dar rodo, kad jaunimas gerokai silpnas istorijoje ir geografijoje, liūdnai ribotas lietuvių kalboj ir t.t. Argi nebūtų daug teisingiau, prasmingiau ir vaisingiau, kad jaunieji pirmiausiai subręstų sąmoningais lietuviais, o tik paskiau reikštų pretenzijų į tautos politinę ir kitokią vadovybę. Šalia to būtų labai gera, kad jaunieji lygiai stengtųsi įsigyti kuo daugiausiai išminties, santūrumo ir kuklumo.

Sunku patikėti, kad toki nutarimai buvo viso kongreso valia ar pačio jaunimo surašyti. Abejoja tuo ir "Darbininkas" rašydamas, kad "buvo paskelbtos rezoliucijos, tariamai (m.p.) kaip viso kongreso valia." Mums atrodo, kad tikrasis jaunimas iš viso nelabai nutarimuose deklaruotais klausimais *nusimano* ar *rūpinasi* (liūdna, bet daugeliu atvejų taip yra), o apskritai išeivija turi sveikesnę galvoseną, negu anie nutarimai suponuoja.

Visiems gi pretenduojantiems į politikos lauką (ir dargi vadovybę) reikėtų prisiminti ir vėl ne politiko, bet didžio pedagogo **Pestalocci** žodžius: "Jei tauta po ilgesnės diktatūros neturėtų jokio žmogaus, kuris būtų išauklėtas politiškai, paruoštas tam darbui, tai toji tauta yra pavojinga pačiai sau." Svarbiausi čia žodžiai yra **paruoštas ir išauklėtas!**

L. Galinis "Drauge" rašė, kad "Lokys" ir karalaitė yra didžiausi kongreso laimėjimai. Į neužmirštamų įspūdžių eilę galima įrašyti ir **daug daugiau faktų.** Tik juo greičiau bus *užmiršti* "politiniai" kongreso nutarimai, tuo bus mažiau progų tiems "politikams" pasidaryti priešais sau ir savo tautai. **(KDI)**

KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ EILĖSE

Memorandumas Lietuvos laisvės reikalu

Artėjant tragiškosioms birželio mėnesio Lietuvos okupacijos ir lietuvių trėmimų dienoms, L. Kr. Demokratų Sąjungos pirmininkas visoms tarptautinėms krikščionių demokratų organizacijoms, partijoms ir jaunimo organizacijoms išsiuntinėjo Lietuvos laisvės reikalu memorandumą. Jame buvo priminta Sovietų nusikaltimas prieš Lietuvą bei lietuvių tautą ir prašoma paramos kovoj už Lietuvos laisvę. Į memorandumą buvo sulaukta visos eilės nuoširdžių atsiliepimų ir padrąsinimų nenuleisti rankų, pažadant visą galimą pagalbą Lietuvai iš komunistinės vergijos išlaisvinti.

Laiškai dėl Vatikano pašto ženklų

Ryšium su Lenkijos krikšto sukakčiai paminėti išleistais Vatikano pašto ženklais, kurių viename buvo įpinti ir Vilniaus Aušros Vartai, L. Kr. Demokratų Sąjungos centro komitetas pasiuntė laišką Vatikano valstybės sekretoriui kard. A. Cicognani, atkreipdamas jo dėmesį į tame ženkle iškylantį lenkų politinį motyvą. Taip pat buvo pasiųstas laiškas ir lenkų

krikščionių demokratų partijos pirmininkui, protestuojant dėl tokių lenkų žygių. Atsiliepdamas į pasiųstąjį jam laišką, lenkų krikščionių demokratų pirmininkas, nors ir bandydamas ginti lenkų poziciją, pažymi, kad, jei ateity laisvoje Lenkijoje krikščionys demokratai turėtų galimybės vykdyti savo programą, jie greičiausiai stengtųsi lenkų tautą įtikinti, jog draugiškiems santykiams su lietuvių tauta pasiekti lenkai privalo padaryti lietuviams esminių nuolaidų — some substantial concessions. Taip pat jis siūlo sudaryti lietuvių - lenkų krikščionių demokratų grupę, kuri nagrinėtų istoriją bei šiandieninę padėtį, stengdamosi pasiekti abiem pusėm priimtiną pažiūrą. Lenkų krikščionių demokratų pirmininkas teigia, jog pasiekti tarp lenkų ir lietuvių tikrai gerų santykių yra vienas pagrindinių jo ir jo vadovaujamos partijos tikslų. Nors ir pramatydami visus sunkumus tokių santykių pasiekti, lietuviai krikščionys demokratai lenkų siūlymą ruošiasi su deramu rimtumu bei atsidėjimu apsvarstyti.

Išsiskyrė iš gyvųjų tarpo

Beruošiant spaudai šį T. Sargo numerį, mirtis JAV iš gyvųjų tarpo išskyrė buvusį Liet. Krikščionių Demokratų Sąjungos centro komiteto narį ir T. Sargo bendradarbį Dr. A. Šerkšną. Taip pat Paryžiuje mirė buvęs L. Kr. Demokratų partijos centro komiteto narys, seimo atstovas, "Ryto" redaktorius bei nepriklausomos Lietuvos vienas žymiųjų diplomatų E. Turauskas, tremties metais lietuviams krikščionims demokratams pastoviai atstovavęs tarptautinėse krikščionių demokratų organizacijose bei jų suvažiavimuose. Lietuviai krikščionys demokratai gedi dėl šių krikščioniškajai demokratijai bei Lietuvai nusipelniusių vyrų mirties ir jų artimiesiems reiškia nuoširdžią užuojautą. T. Sargas tikisi ateity plačiau jų nuveiktus darbus iškelti.

Clevelandiečiai pagerbė prel. M. Krupavičių

Š.m. kovo 26-27 d. Lietuvių Kr. Demokratų Sąjungos Clevelando skyrius, talkininkaujamas 25 Clevelando lietuvių organizacijų, iškilmingai paminėjo didžiojo Lietuvos valstybininko prelato Mykolo Krupavičiaus 80 metų amžiaus sukaktį.

Akademija įvyko kovo 26 d. vakare Šv. Jurgio lietuvių parapijos salėje. Įnešus vėliavas (Ateitininkų moksleivių, Ateitininkų studentų, Lietuvių Budžių, Neringos skaučių tunto ir Vytauto Klubo Bičiulių), minėjimas buvo pradėtas Lietuvos himnu ir kun. Čekavičiaus sukalbėta malda. Tylos minute buvo pagerbti mirę, žuvę bei priešų ištremti Lietuvos valstybininkai.

Pagrindinę kalbą pasakė Lietuvos Atstovybės JAV patarėjas Dr. Stasys Bačkis, kuris savo gerai paruoštoje kalboje iškėlė sukaktuvininko nuopelnus Lietuvai laisvės kovų laikais, valstybės tarnyboje ir išeivijos gyvenime.

Trumpą žodį tarė Valstiečių Liaudininkų pirm. Jonas Daugėla, Socialdemokratų atstovas Aleksas Šemeta, A. L. Tautinės Sąjungos Clevelando skyriaus pirm. Kazys Karpius, JAV Lietuvių Bendruomenės Clevelando II apyl. pirm. Povilas Mikšys ir DLK Birutės Draugijos atstovė Izabelė Jonaitienė. Raštu sveikino JAV senatorius Frank J. Lausche, JAV atstovai iš Ohio: Frances P. Bolton, William E. Minshall, Robert E. Sweeney ir Charles A. Vanik bei eilė kitų pareigūnų.

Meninę dalį atliko Clevelando lietuvių jaunimas. Jaunutė Vilija

Nasvytytė padeklamavo pritaikytus eilėraščius ir mūsų akademikai R. Mackevičiūtė, P. Alšėnas ir R. Bublys pateikė ištraukas iš prelato Krupavičiaus raštų. Pabaigai žodį tarė Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos centro komiteto pirm. Algirdas Kasulaitis. Minėjimas baigtas publikai sugiedojus Ilgiausių metų.

Minėjimą pravedė ALT Clevelando skyr. ir Lietuvių Budžių pirm. Algimantas Pautienis, meninę dalį paruošė ateitininkų ir skaučių veikėjos Ingrida Bublienė ir Nijolė Kersnauskaitė. Po minėjimo vyko vaišės, kurioms vadovavo LKDS Clevelando skyriaus pirm. Petras Tamulionis.

Sekmadienį, kovo 27 d. Šv. Jurgio liet. parapijos bažnyčioje buvo atlaikytos Šv. Mišios prel. Krupavičiaus intencija. Mišias atnašavo parapijos klebonas Balys Ivanauskas, asistuojant kun. Čekavičiui ir kun. Žemaičiui. Kun. Čekavičius pasakė pritaikytą pamokslą.

Prelatą Krupavičių gražiai aprašė didysis Cleveland Press ir daugelis amerikiečių politinių asmenybių vienu ar kitu būdu prisidėjo prie šio pagerbimo.

Minėjimo vykdomąjį komitetą sudarė LKDS Clevelando skyriaus pirm. Petras Tamulionis ir jaunimo organizacijų atstovai I. Bublienė, N. Kersnauskaitė, A. Pautienis ir R. Saikus.

Europos Krikščionių Demokratų Sąjungos Kongresas

Taormina, Sicilijoje, įvyko XVII Europos Krikščionių Demokratų Sąjungos (Union Européenne des Démocrates- Chrétiens — UEDC) kongresas. Jis vadinamas XVII-ju, nes persitvarkiusioji Europos krikščionių demokratų organizacija yra anksčiau veikusi kaip Nouvelles Equipes Internationales — NEI.

Kongresą pradėjo Italijos Democrazia Cristiana politikos sekretorius ir UEDC pirmininkas Mariano Rumor. Kalbėdamas kaip sąjungos pirmininkas tema "Demokratinės Europos ateitis", pateikė Europos ir pasaulio politinės padėties plačią apžvalgą. Savo kalbos išvadoje jis pritarė Jungtinių Amerikos Valstybių vedamai užsienio politikos linijai ir tvirtai pasisakė už Europos apsijungimą.

Pagrindiniai kongreso darbai buvo vykdomi penkių komisijų: 1) Europinės bendruomenės išsivystymas, — pranešėjas Dr. F. Hellwig — CDU, Vokietija; 2) Demokratijos padėtis ir perspektyvos Vidurio ir Rytų Europoje, — pranešėjas Dr. W. Schmeltzer — KVP, Olandija; 3) Demokratinė Europa ir Pietų Amerika, — E. Martino — Italijos DC; 4) Krikščionių demokratų bendradarbiavimas su kitomis politinėmis jėgomis, — Senatorius A. Poher, Europinio Parlamento krikščionių demokratų grupės pirmininkas; 5) Europos krikščionių demokratų veikla ir perspektyvos, — Dr. L. Tindemans, UEDC generalinis sekretorius.

Kongresas baigtas visumos posėdyje, padiskutavus ir visais balsais priėmus penkių komisijų pateiktas rezoliucijas.

Rezoliucijose pabrėžti šie dalykai: a) Krikščionių demokratų partijos yra giliai įsitikinusios pasaulio taikos nedalomumu; b) Krikščionių demokratų partijų bendra politika tarptautinių problemų atžvilgiu turi daryti įtakos tautoms ir jų vyriausybėms, kad palaikytų pasaulio politiką, paremtą solidarumu ir teise; c) Europinės bendruomenės klausimu įsakmiai pasisakyta už jos išvystymą ir už Europos apsijungimą; d) Santykiams su Pietų Amerikos krikščionimis demokratais suglaudinti pasisakyta už tikrą ir nuoširdų bendradarbiavimą bei viso-

TIES KNYGA PASILENKUS

DAUGIAKALBĖ KNYGA APIE BALTIJĄ

Tai knyga, skirta pagerbti estų diplomatui ir publicistui Kaarel **Robert Pusta** (1883-1964). Ją išleido Pustos draugų komitetas Stockholme 1965 m. Kadangi beveik visą Estijos nepriklausomybės laikotarpį K. R. Pusta praleido užsieniuose, atstovaudamas savo kraštui, tai jis įgijo plačių pažinčių tarp kitataučių. Dėl to ir komitetas kreipėsi daugiausia į užsieniečius, prašydamas parašyti kokį nors straipsnį, prisimenant Pustą ir jo atstovaujamą kraštą. Taip susidarė ištisas straipsnių rinkinys, kur platokai paliečiamos visos Baltijos valstybės. Rinkinį redagavo Estijos ortodoksų bažnyčios protonotaras Jüri G. Poska. Dauguma straipsnių parašyti prancūziškai, kiti angliškai, vokiškai, švediškai, norvegiškai ir estiškai. Dauguma jų autorių yra profesoriai, diplomatai ir vienas kitas karys. Straipsnių ilgis nuo vieno ligi 40 puslapių; visoje knygoje su priedais yra 244 puslapiai. Redaktorius juos sudėjo knygon autorių pavardžių alfabetine eile. Tokiu būdu susidarė tikra temų ir kalbų mišrainė.

K. R. Pustą biografiniu straipsniu (po 20 pusl. prancūziškai ir estiškai) pristato pats redaktorius Poska. Jis užgriebia eilę tarptautinių įvykių, nupasakoja Pustos darbą spaudoje prieš pirmąjį pasaulinį karą, pamini, kad jis yra studijavęs Prancūzijoje ir Šveicarijoje (nenurodo kokius mokslus) ir kad per karą buvęs Rusijos armijos karininku. Pati didžioji Pustos veikla prasideda Paryžiaus taikos konferencijos metu, kur jį bu-

---

keriopą paramą. Taip pat pasisakyta už solidarų santykiavimą su kitomis demokratinėmis grupėmis, ypač Europinę bendruomenę kuriant ir kovojant su totalinėmis jėgomis, tykojančiomis tautų laisvę paglemžti; e) Po pranešimo Rytų-Vakarų santykių klausimu, pasisakyta, jog svarbiausias Vidurio ir Rytų Europos tautų tikslas yra sustiprinti žmogaus vertės ir demokratijos tikslų supratimą. Ekonominiai, socialiniai, mokslo ir kultūriniai ryšiai gali tam tikslui patarnauti, tačiau esant trim sąlygom: jei tais klausimais ten bus įmanoma reikštis Vakaruose įprastu būdu, jei ten, kaip Vakaruose, bendruomenės bus kuriamos socialinio teisingumo pagrindu ir jei apsigynimo sistema bus pajėgi užtikrinti laisvojo pasaulio laisvę bei nepriklausomybę.

Kongrese dalyvavo ir egzilinių krikščionių demokratų partijų atstovų, kurie ypačiai reiškėsi svarstant Vakarų-Rytų santykius.

Kongreso šeimininkai buvo Italijos Democrazia Cristiana partija, atstovus nuoširdžiai priėmusi ir juos pastoge bei maistu rūpinusi per visą kongreso laiką.

Plenumo posėdžiuose kalbas pasakė trys ministeriai pirmininkai — Italijos, Austrijos ir Olandijos. Aktyviai reiškėsi visos kraštų eilės vyriausybių bei parlamentų nariai ir partijų pirmininkai, neišskiriant nė Pietų Amerikos krikščionių demokratų partijų vadovų.

Vidurio Europos Krikščionių Demokratų Unijai atstovavo iš New Yorko nuvykęs vykdomojo komiteto pirmininkas prof. Adolf Prochazka. Lietuviams atstovavo Dr. P. Karvelis.

vo pasiuntusi Estijos vyriausybė ginti savo krašto interesus. Jis buvo pirmuoju Estijos atstovu Prancūzijoje, Belgijoje ir Italijoje. 1921-1924 m. buvo užsienių reikalų ministeriu ir vice premieru. Paskui buvo Estijos atstovu įvairiuose kraštuose. Sovietams okupavus Estiją, jis rezidavo Ispanijoje ir iš ten 1940 m. atvyko į Ameriką. Buvo labai veiklus emigrantų tarpe ir rūpinosi, kur tik priėjo, Baltijos valstybių laisvinimo reikalais. 1953 m. jis buvo paskirtas Estijos atstovu Ispanijon, kur išgyveno ligi mirties (1964 gegužės 4 d.). Iš papildomų šaltinių patirta, kad jis buvo gimęs Narvoje, Estijoje, 1883 m. vasario 28 d. Knygoje jo gimimo nė mirties datos kažkodėl visai nepaminėtos. Kaip Poska pabrėžia, Pusta buvo labai išsilavinęs, veiklus, taktingas ir niekados nesusvyruodamas tikėjo Estijos laisve Europos tautų šeimoje.

Toje biografinėje apybraižoje Poska ypatingai pabrėžė sovietinės Rusijos užmačias į Baltijos jūrą, kurios buvo aiškiai pasakytos 1918 m. kalėdiniame Izviestijų numeryje:

> "Estija, Latvija ir Lietuva užstoja Rusijai kelią į Vakarų Europą. Jos skiria sovietinę Rusiją nuo revoliucinės Vokietijos. Reikia tą kliūtį pašalinti. Raudonosios Rusijos proletariatas privalo turėti galimybę išplėsti revoliuciją Vokietijoje. Baltijos užkariavimas įgalins Sovietų Rusiją kelti bolševikinę revoliuciją Skandinavų kraštuose. Baltija tada pavirstų raudonosios revoliucijos jūra."

Baltijos jūros reikšmę dabartyje ir praeityje svarsto net šeši autoriai, kas sudaro trečdalį visų straipsnių ir drauge užpildo 55 knygos puslapius. Tie autoriai yra turkų diplomatas **Cihad Baban**, lenkų bibliotekos Paryžiuje vedėjas dr. **Czeslaw Chowaniec**, lietuvis prof. dr. **Bronius Kaslas**, švedų prof. **Birger Nerman**, prancūzų tarptautinės teisės žinovas prof. **Paul de Geouffre de la Pradelle** ir estas dr. **Artur Taska**. Jų apžvalgos siekia istorinius laikus ir didžiųjų valstybių pastangas dominuoti Baltijos jūroje. Kiekvienas atsižvelgia į savo krašto interesus, o turkas lygina su Dardanelų padėtimi ir Rusijos veržimusi į Vakarų vandenis. Straipsniuose daug kas kartojasi. Redaktoriui, tur būt, nebuvo patogu kai ką išbraukti, ar bent pridėti pastabas, eliminuojant tuos pasikartojimus. Dr. Kaslas koncentruojasi daugiau prie dabartinės padėties ir trumpai, bet gerai pagrįstai gina Baltijos valstybių teises (Power politics on the Baltic).

Iš kitų straipsnių paminėtini dar keli. Gana tikslus ir gerai dokumentuotas yra dr. **Edgar Anderson** "Toward the Baltic Entente (The Initial Phase)". Jis apima Baltijos valstybių kūrimosi ir nepriklausomybės karų laikotarpį, kai buvo mėginama įtraukti sąjungon Švediją ir kai tam labai didelių norų turėjo Lenkija. Čia suminėta visa eilė konferencijų ir jų nutarimų bei nesutarimų. Dėl didžiųjų valstybių kišimosi, baltiečių geri norai ne ką galėjo padaryti. Dr. Anderson straipsnis apima 15 puslapių ir dar 6 pusl. (41-61 p.) literatūros bei šaltinių įvairiomis kalbomis, jų tarpe ir lietuvių. Taip pat jis cituoja ir savo dar nespausdintą rankraštį "The Baltic Area in World Affairs, 1914-1945." Jis dėsto istoriją San Jose State College, California. Naudojasi šaltiniais, esančiais Hoover Institution, Stanford, California.

Mums lietuviams labai įdomus Californijos universiteto politinių

mokslų prof. **Malbone W. Graham** straipsnis "The Recognition of the Baltic States in the Configuration of American Diplomacy" — apie Baltijos valstybių pripažinimą Amerikos diplomatijos formacijoje (137-146 pusl.). Išdėstęs didžiųjų Europos valstybių nusistatymą laikyti "nedalomą" Rusijos imperiją dar gyvą, jis pabrėžia, kad toks pat kietas nedalomumo principas buvo sukaustęs ir Valstybės Departamento vadovų galvas. Vis dar buvo tikima, kad bolševikinė valdžia sugrius ir nereikia leisti kurtis mažoms valstybėms. Nors prezidentas Wilsonas buvo paskelbęs tautų apsisprendimo teisę, bet čia maža kas to paisė. Daugiau buvo rūpinamasi atsilaikyti rinkimuose prieš respublikonus. Ypač tuo labai buvo suinteresuota Wilsono žmona ir demokratų politikieriai.

Savo straipsnį prof. Graham baigia lietuvių laimėjimu. Jis, tiesa, nieko neužsimena apie Amerikos lietuvių surinktą milijoną parašų, reikalaujančių Lietuvą pripažinti de jure, bet gan vaizdžiai nupasakoja apie senatoriaus Henry Cabot Lodge sutartį Bostono viešbutyje su lietuviais. Jis pasižadėjo paremti Lietuvos reikalus, jei lietuviai savo balsais padės jį perrinkti senatorium Massachusetts valstybėje. Kai viskas pavyko gerai ir prezidentu buvo išrinktas respublikonas **Warren G. Harding**, lietuviams papūtė palankesni vėjai. Esą vieną 1922 m. (knygoje klaidingai išspausdinta 1923 m.) vasaros dieną prezidentas kalbėjosi telefonu su savo Valstybės Sekretorium Charles E. Hugues. Patyręs, atrodo, pirmą kartą, kad JAV dar nepripažinusios Lietuvos nepriklausomybės, prezidentas užklausė:

"Ar mes Lietuvos nepripažįstame?"

"Ne", atsakė Hugues.

"Tai kodėl, po biesų, nepripažįstame?"

Sekretorius mėgino aiškinti. Prezidentas jį perkirto ir liepė tuojau pripažinti. Liepos 22 d. rytą 11 val. JAV pripažino Lietuvą, ir Estiją, ir Latviją . . .

Vokietis prof. dr. **Dietrich A. Loeber** rašo apie sovietų teisės tyrinėjimus už sovietų bloko ribų (161-9 p.) "Sowjetrechtsforschung ausserhalb des Ostblocks." Prof. dr. **Herbert Tingsten** — apie politinių pabėgėlių misiją (213-217 p.), kuri šiandien yra daug reikšmingesnė negu bet kada, nes savo kraštus buvo priversti palikti daugelis veiklių intelektualų, kurie turi galimybių praverti pasauliui akis apie didžiausią sovietinę vergijos imperiją. Tarp visumoje politinių, ekonominių bei juridinių svarstymų užtinkame ir Paryžiaus universiteto teologijos fakulteto garbės prof. dr. J. G. H. Hoffmann straipsnį apie Bažnyčias ir europinę bendruomenę (147-153) "Les Églises et la Communauté Européenne." Jis išryškina šių dienų žmogaus rūpesčiuose politikos ir ekonomikos dominavimą, persunktą peršamo klaidingo liberalizmo, Europos visuomenės nužmoginimą, ir šaukiasi vieningos krikščioniškos dvasios atgaivinimo.

Visų svariausias yra prancūzų pulk. **Jean Chabanier** straipsnis (81-121 p.) apie Baltijos valstybes nuo 1940 metų ligi dabar: "Les États Baltiques depuis 1940." Tai labai gerai dokumentuota studija, apimanti 25 metų Baltijos valstybių okupaciją, rusų vykdomą genocidą, deportacijas, rusifikaciją, ūkinį sugriuvimą ir visuotinę bolševikinę vergiją. Po bendro įvado, autorius dėsto kiekvieno krašto okupaciją atskirai, viską paremdamas faktais ir skaičiais.

Savo straipsnį pulk. Chabanier

pradeda nuo Jungtinių Tautų hipokrizės: "Kai 55 balsais prieš 8, 13 susilaikius, 1956 m. gruodžio 13 d. visuotinė Jungtinių Tautų sesija priėmė rezoliuciją, smerkiančią sovietų skerdynes Vengrijoje, laisvojo pasaulio neva 'kolektyvinė' sąžinė tarėsi jau pakankamai užprotestavusi prieš Budapešto žudynes ir deportacijas ... ir palinko į pelningesnius, mažiau pavojingus reikalus." Ir savo straipsnį jis baigia, pabrėždamas Jungtinių Tautų ir pasaulio mirtiną tylą dėl kolonialinės sovietų imperijos plitimo. Kaip gi kitaip begali būti, juk ..."lietuviai, latviai ir estai nėra nei negrai, nei arabai, nei papuasai, ir jų žemės neslepia nei vario, nei uranijaus, nei žibalo," ...tai sunku tikėtis, kad Jungtinės Tautos siųstų savo kariuomenę grąžinti pavergtoms tautoms apsisprendimo teisę. "Tylos sąmokslas dėl tragiško Baltijos kraštų likimo dar nepalaužtas, nepaisant garsaus Abraomo Linkolno posakio, kad pasaulis negali gyvuoti, jei pusė yra laisva, o antroji vergauja."

Bendrai suėmus, matyti, kad visame rinkinyje yra paliesta daug temų. Jos visos gvildenamos palankia baltiečiams dvasia, nenukrypstant nuo teisingo faktų konstatavimo. Mums atrodo, kad rinkinys būtų įgijęs daugiau svorio, jei straipsniai būtų sugrupuoti pagal turinį, ne pagal autorių pavardes, lyg pastatant lygiomis vieno puslapio šlovinančią prakalbėlę su 40 puslapių rimtu straipsniu. Visoje knygoje dominuoja prancūzų kalba: iš 244 puslapių kitoms kalboms tenka 110. Nepaisant šios kiek daugiau paviršių liečiančios mišrainės, reikia tikėtis, kad knyga turės pasisekimo daugiakalbėje Europoje ir Amerikoje. Gaila tik, kad nepažymėta knygos kaina, ir kur ją galima gauti. Tektų kreiptis šiuo adresu: Comité des Amis de Kaarel R. Pusta, Drottninggatan 85, Stockholm, Švedija.

Pustos draugų komitetą, šios knygos leidėją, sudaro 38 asmens, kurių pavardės stambiomis raidėmis išspausdintos alfabetine tvarka, atskirame lape, tuojau po titulinio puslapio. Jų tarpe randame ir mūsų tautiečio prof. dr. Broniaus Kaslo pavardę.

Grįžtant prie Pustos asmens, reikia pažymėti, kad jis išbuvo veiklus politinės rezistencijos plotuose ligi pat savo mirties. 1940 m. atvykęs Amerikon, jis stengėsi tuojau sueiti į kontaktą su savo iš anksčiau pažįstamais amerikiečiais ir juos informuoti apie Baltijos kraštų užgrobimą. Tada jau buvo prasidėjęs antrasis pasaulinis karas ir netrukus JAV tapo Sovietų Rusijos sąjungininku. Tokiose sąlygose oficialiosios ausys visai nenorėjo jo klausyti.

1941 m. Sovietų Informacijos Biuras paskelbė oficialų komunikatą, pavadintą "The Soviet Union, Finland, and Baltic States", kuriame dėstė apie džiaugsmingą Baltijos valstybių įsijungimą į Sovietų Sąjungą. To komunikato melams atremti atvirai stojo K. R. Pusta, New Yorke 1942 metais išspausdindamas anglų kalboje 79 puslapių brošiūrą. Jis pasirašė tikra savo pavarde ir pridėjo buvusio Estijos Užsienių Reikalų ministerio titulą. Tada šiam žygiui reikėjo daug drąsos. Brošiūra buvo pavadinta "The Soviet Union and the Baltic States." Pirma laida buvo greitai išpirkta. 1943 m. išėjo antroji.

PRO BALTICA. Mélanges dédiés à KAAREL R. PUSTA. In memoriam. Publiés sous la direction de JŪRI G. POSKA. Publication du Comité des Amis de K. R. Pusta. Stockholm, 1965. 244 puslapiai. Dvi nuotraukos: Pustos atskirai ir su draugų būreliu.

Antanas Kučas

VIENŲ VIENI

Tokiu pavadinimu, 1964 metų pabaigoje pasirodė knyga, pasirašyta N. E. Sūduvio vardu.

Pradėjus knygą skaityti, tuoj matyt neeilinis jos lygis. Labai taisyklinga kalba, sklandus stilius, geras pažinimas to tragiško Lietuvos laikotarpio, apie kurį autorius savo knygoje kalba. Viskas rodo skaudžią, bet tikrai buvusią realybę. Gėrio ir pikto susidūrimas nepaprastos įtampos: viltingas principinėje plotmėje, tragiškas fizinės jėgos balanse. Didžiųjų kaimynų apetitai, jokių teisinių nei moralinių normų nevaržomi, padaro juos laikinais sąjungininkais ir jie susitaria dėl būsimų jų užpuolimo aukų pasidalinimo. Susitaria jie ir dėl Baltijos valstybių užgrobimo ir dėl Lietuvos okupavimo.

Sutarčiai įsigaliojus, komunistinė Rusija pradėjo ieškoti priekabių prie Lietuvos, Latvijos ir Estijos. Ko Maskvos valdovai ir nesugalvojo Lietuvai apkaltinti. Jų kareiviai pajėgę net per vandentiekio vamzdžius išlįsti, buvę lietuvių grobiami, net žudomi. Tikra Krylovo pasakėčia grobuonių politikoje su savo mažaisiais kaimynais. Eriukas dėlto kaltas, kad vilkas ėsti nori. Tas ėdimo geidulys, tie prasimanymai, melas į akis, aukščiausio laipsnio sadizmas, taikyti anuo metu Baltijos tautoms, ypatingai Lietuvai palaužti, N. E. Sūduvio knygoje pavaizduoti visu ryškumu. Pavaizduoti pateikiant skaitytojams faktus, paremtus dokumentais, datomis, pavardėmis ir vietovių nurodymais, kur tie šiurpūs nusikaltimai buvo įvykdyti. Autorius pats sako, kad "faktai ne tik atsako į klausimą: kas įkvepia tautas rezistuoti, kokia rezistencijos prasmė? Faktai patraukia, įpareigoja, uždega veikti. Faktai daros svarbus kovos ginklas". Tie faktai VIENŲ VIENI knygoje patiekti tokia tvarka, kad skaitai juos su giliu dėmesiu ir visai nenori dalį knygos palikti rytojaus dienai užbaigti. VIENŲ VIENI nėra istorinė studija, autorius sako to ir nesiekęs. Jis norėjęs tik "telkti dėmesį į to laikotarpio vieną aspektą — į pasipriešinimą okupacijai". Pasipriešinimas atvaizduotas gerai, įspūdingai, įtikinančiai, nors ir ne visai pilnai. Kita tos knygos laida, be abejo, bus pilnesnė ir tobulesnė, bet ir šitoji yra jau tokio lygio ir tokios svarbos, kad kiekvieno lietuvio knygynėlyje nusipelno žymią vietą ir kad būtų skaitoma ne vieną kartą. Skaityti ją turėtų ne tik senimas, bet ypač jaunimas, tie, kurie aną laikotarpį patys išgyveno, ir tie, kurie jo visai nematė. Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia.

Užsklandos žodyje autorius prisipažįsta, kad toje "... minčių mozaikoje įsipina ir autoriaus-redaktoriaus individualybė. Tai neišvengiama ir pagaliau nevengtina ..." Tai tikra teisybė. Kas autoriaus individualybę pajėgtų išjungti, jei ir norėtų. Juk tai jo darbas, jo parašyta knyga. Parašyta ne tik ranka, bet visa jo sąmone ir visa širdimi. Jei to nebūtų knyga dvelktų nykiu šaltumu. Bet kiekviena individualybė turi savo požvilgį į daiktus, žmones bei įvykius. Tas savas požvilgis nevisada yra objektyvus, kartais net faktus iškreipia, arba komentuoja juos taip, kaip jam patinka, bet ne taip, kaip iš tikrųjų reikėtų. Skaitydamas N. E. Sūduvio knygą VIENŲ VIENI, su pasigėrėjimu seki ten sutelktus faktus, kurių yra daug ir visai tikrų. Nuotaika tačiau krin-

ta, kai užtinki pataisytų faktų, tendencingų komentarų, teigimų ar neigimų be pagrindo, kai kurių asmenų pervertinimo, o kitų pakankamo neįvertinimo.

Pataisytu faktu tenka laikyti pasakojimą apie sovietinės teisės panaikinimą. Tas klausimas buvo iškeltas Lietuvos Laikinojoje Vyriausybėje, buvo ir įstatymo projektas suredaguotas ir ministeriams įteiktas. Tas projektas skelbė visus okupanto išleistus įstatymus bei potvarkius neteisėtais, lietuvių tautai svetimos jėgos primestais ir todėl niekiniais. Jei tų okupanto primestų įstatymų ar potvarkių vykdymo pasekoje yra kas sujaukta ar sugriauta, tai atstatymui buvusios padėties bei tvarkos atitinkamos ministerijos paruošia taisykles ir pagal jas tvarkingai sugrąžina priešokupacinę padėtį. To projekto Laikinoji Vyriausybė nesvarstė, bent nepriėmė, ir įstatymu nepadarė. Nepriėmė dėl to, kad nenorėjo visų sovietinių įstatymų naikinti. Atsipalaidavimas nuo Sovietų Sąjungos buvo padarytas, be abejo, pirmiausia pačiu sukilimo faktu, o be to nepriklausomybės atstatymo paskelbimu per radiją. Tačiau okupantų primestus Lietuvai įstatymus visumoje nesiryžta panaikinti "praktiniais" sumetimais. Privačios nuosavybės ir privačios iniciatyvos principas buvo akcentuojamas būsimame laisvos Lietuvos ūkio gyvenime, bet nacionalizacijos įstatymai nebuvo panaikinti ir atimtos nuosavybės nebuvo įstatymu grąžintos nei kaimuose, nei miestuose. Tokią padėtį vokiečiai rado ir apsidžiaugė, nes jiems patiems atimti nebereikėjo. Jie net nacionalizuotus ūkius, namus, prekybos, pramonės ir amatų įmones denacionalizuoti žadėjo ir denacioanlizavo jų dalį, bet jas gavo daugiausia ne lietuviai, o nauji atėjūnai vokiečiai. Laikinoji Lietuvos Vyriausybė nepajėgė suprasti naujo gresiančio pavojaus Lietuvos ūkiui iš vokiečių pusės, gaišino laiką socialinės "lygybės" klausimu bediskutuodama, kol atėję naciai įsistiprino ir naujomis replėmis suspaudė. Nuostolių dėl tokios neapdairios politikos buvo didelių.

Tendencingu komentaru tenka laikyti N. E. Sūduvio aiškinimą apie senosios ir jaunosios kartos susiorganizavimą pogrindyje. "Vis tai buvo jaunimas, tiesiogiai ar netiesiogiai dalyvavęs rezistencijoje ar sukilime prieš bolševikų pirmą okupaciją. Vyresnioji generacija, kūrusi nepriklausomą demokratinę Lietuvą, ilgiau paliko neorganizuota pogrindyje", sako autorius 110 pusl. Išeitų, kad pogrindis Lietuvoje organizavosi generacijomis ir vyresnioji generacija vėlavo organizuotis, ar nesuspėjo organizuotis taip greitai, kaip jaunoji. Iš tikro visa tauta buvo vienas ištisinis pogrindis. Jokių generacijų, skyrium organizuotų, niekas nematė. Ne viena jaunoji generacija dalyvavo sukilime ir prieš bolševikų pirmą okupaciją; visa tauta sukilo, visa tauta laimėjo ir visa tauta džiūgavo, išgirdusi Lietuvos Himną per radiją, nepriklausomybę atstačius. Natūralu, kad kovos sąjūdžius, ar atskirus partizanų vienetus sudarė jauni žmonės. Ginklą imti į rankas ir su juo kovoti yra jaunų vyrų darbas. Taip buvo visada, taip yra dabar, taip bus ir ateity. Jei pasitaiko kitaip, tai tik išimtys ir tai ne visada laimingos. Prisimintina čia vokiečių Volkssturmas, iš kurio patys vokiečiai juokėsi ir dabar tebesijuokia. Lietuvių tauta priešinosi okupantams visa — jauni, seni, moterys ir net vaikai. Priešinosi, kaip kas galėjo, mokėjo ar suge-

bėjo. Priešinosi tvarkingai ir drausmingai. Klausė pogrindžio organizacijų nurodymų ir dėl to tapo didelė jėga. Kalbėjimas apie kartas ir bandymas po daugelio metų jas išskirti, neatitinka buvusios tikrovės, klaidina ano laikotarpio nepažįstančius žmones ir kartu daro didelę moralinę skriaudą tiek daug nukentėjusiai anų dienų vyresniajai kartai.

Laikinoji Lietuvos Vyriausybė daugiausia minima šios knygos puslapiuose. Minima tik iš gerosios pusės. Suprantamas yra autoriaus sentimentas Laikinajai Vyriausybei, tačiau siekiant istorinės tiesos, sentimentams vietos daug palikti nėra tikslinga. Laikinosios Vyriausybės kilmė yra garbinga— sukilusi tauta ją pastatė. Veikimo sąlygos jai buvo neapsakomai sunkios, tiesiog baisios. Veikti viešai galėjo tik labai trumpą laiką, vos šešias savaites. Tų šešių savaičių laikotarpyje svetimos jėgos spaudimas buvo toks didelis, kad atlaikyti jį, kelyje nepasimetus, buvo tikrai nelengva. Tačiau iš laikinosios Vyriausybės buvo daugiau laukta ir daugiau tikėtasi. Kai paaiškėjo vokiečių nusistatymas Lietuvos atžvilgiu, reikėjo gelbėti lietuvių nuosavybes ir turtą žaibo greitumu. Vyriausybė buvo prašoma ir raginama paskubėti, bet ji neskubėjo, delsė ir socialinės "lygybės" problemas svarstė. Vietoje sugrąžinusi ūkininkams bolševikų atimtas žemes, nustatinėjo naujas žemės normas ir ruošėsi kada nors pagrindinei žemės reformai, lyg būtų nemačiusi suskaitytų savo dienų. Tų dienų skaičius paaiškėjo tą pačią dieną, kai iš Berlyno atskrido gen. S. Raštikis ir Laikinosios Vyriausybės delegacija pasimatė (ne prisistatė, kaip autorius rašo) su vokiečių kariuomenės Feldkomendantu gen. Pohl.

Laikinoji Vyriausybė gana apdairiai spyrėsi jos nušalinimui ir laikėsi kiek galėjo. Darė nuolaidų ir pažadų, kad tik nepriklausomos Lietuvos statusą galėtų išlaikyti. Vokiečiai į tai nekreipė jokio dėmesio ir buvo visiškai aišku, kad tuojau bus užkarta rudoji okupacija, vietoje buvusios prieš sukilimą raudonos. Vyriausybė betgi tai liūdnai valandai nepasiruošė ir, kai ta valanda atėjo, nežinojo, kaip elgtis ir ką daryti. Vyriausybei pirmininkavęs Juozas Ambrazevičius tam tikrą raštą generaliniam komisarui nusiuntė, bet tas raštas buvo nekovingas ir tada kilusio lietuvių tautos pasipiktinimo bei pasiryžimo priešintis neišreiškė. J. Ambrazevičius, be nedidelės reikšmės kitų paaiškinimų. komisarui pranešė tik "Laikinosios Vyriausybės konstatavimą, kad ji savo veikimą laiko sustabdytą prieš savo ir tautos valią". Jokio įspėjimo naujam okupantui, jokio ryžto ir toliau lietuvių tautos teises ir laisvę ginti nepareiškė. Sukilimas tai vyriausybei buvo pavedęs ne tik laisvę atgavusį kraštą laikinai valdyti, bet taip pat tos laisvės sargyboje būti, o reikalui esant vadovauti tautai naujoms kovoms, jei kas jos laisvei vėl pradėtų grasinti. Valdyti tas šešias savaites valdė, kaip galėjo, kaip mokėjo, bet tautai vadovauti naujoj kovoj prieš naują okupantą nesiryžo. Sukilimo mintimi sekant, kai vokiečiai nebeleido Laikinajai Vyriausybei veikti viešai, ji turėjo atsidurti pogrindyje ir iš ten vadovauti tautai. Kai tuo labai aiškiu ir logišku keliu ji nepasuko, tai ir sukilimo pavestų jai pareigų neatliko. Už ką ją tada taip teigiamai vertinti N. E. Sūduvio knygoje?

Laikinajai Lietuvos Vyriausybei,

vokiečiams kietai spaudžiant, išsiskirsčius, Lietuva pateko į pilną naciškosios Vokietijos okupaciją. Tai okupacijai reikėjo priešintis, nuo jos sauvalės gintis ir Lietuvos išlaisvinimu iš naujo rūpintis. Tokiam darbui reikėjo bendros ir autoritetingos vadovybės. Laikinoji Vyriausybė savo pasitraukimu paliko tuštumą. Toje tuštumoje ir atsirado grupės, kurios ėmėsi to atsakingo darbo bei darė, ką galėjo. Tų atskirų grupių buvo namažai ir jos neretai kontakto tarp savęs neturėjo. Tokia padėtis negalėjo tęstis ilgai be nuostolių rezistencijai ir pačiai tautai. Jautresni pogrindžio žmonės susirūpino tąja padėtimi ir pradėjo daryti pastangų apjungti visus į vieną vienetą. Nelengvas buvo uždavinys, darbas sunkus ir gana ilgas, bet galų gale gražiai ir pilnai buvo apsijungta. Buvo suorganizuotas Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, kuris įgijo tuojau pilną tautos pasitikėjimą ir sekmingai vadovavo Lietuvos laisvinimo darbui, užmezgė ryšius su užsienių kraštais ir buvo aukščiausioji vadovybė Lietuvoje. Jo pėdsakai yra labai dideli ir gilūs, rezistuojant prieš rudojo okupanto skriaudas bei pastangas plėšti ir žmones žudyti. Jis veikia dar ir dabar su tokiu pat tautos pasitikėjimu ir į jį sudėtom Lietuvoje rusų priespaudą kenčiančių viltimis. Knygoje VIENŲ VIENI apie jį žinių kaip ir nėra. Užsiminta vienas kitas VL IKo pasisakymas aktualiais klausimais, bet nieko nepasakyta apie jį patį, lyg būtų visai mažos reikšmės dalykas. Ši grubi autoriaus tendencija krinta į akis ir, be abejo, mažina knygos vertę. Jei tokio dydžio organizacijos ir jos reikšmės autorius reikiamai nepastebėjo, tai kokio objektyvumo galima laukti mažesniuose dalykuose?

VIENŲ VIENI, N. E. Sūduvis. Į Laisvę Fondo leidinys, iliustracijos ir aplankas P. Jurkaus, T. Pranciškonų spauda, 429 pusl., išleista 1964 m.

Stasys Lušys

NAUJAS VARPAS

Leidinio redaktorius A. Kučys pirmame straipsnyje "Ko laikas nekeičia" apžvelgia lietuvių kovą už pavergtos tėvynės išlaisvinimą per 25-rius metus ir nurodo praeitų metų pabaigoje pasireiškusį lietuvių tarpe defetizmą, kuris ypač išryškėjęs Šviesos-Santaros Federacijos suvažiavime. Dr. Juozas Pajaujis straipsniu "Tikrasis laisvės kovų vadas Lietuvai lemiamą valandą" apibūdina Myk. Sleževičiaus, kaip valstybininko, veiklą ir šitaip išsireiškia apie jo opozicionierius: "M. Sleževičiui sudarius koalicijoje su socialdemokratais vyriausybę, krikščionys demokratai, užuot prisiėmę normalios opozicijos vaidmenį, griebėsi destruktyvinės taktikos, kuri veikiai išsigimė į antidemokratinį pasalingą sąmokslą . . . (21 psl.). Tokiu kitų suniekinimu M. Sleževičiaus asmenybė netampa nė kiek nei kilnesnė nei didesnė.

1965 m. birželio 5 d. datuotas Lietuvos Valstiečių Liaudininkų Sąjungos centro komiteto atsišaukimas į vienminčius ir visus tautiečius ketvirčio šimtmečio kovų už Lietuvą proga. V. Sruogienės "Rusinimo taktika ir priemonės" straipsnis apžvelgia Sovietų Rusijos valdymą Lietuvoje ir rusų emigrantų pritarimą bolševikų taktikai Lietuvoje. Yra vienas kitas ne-

tikslumas. Jei šiandien Lietuvoje yra 231.000 rusų (32 psl.) tai jie sudaro ne 21% (31 psl.), bet nesiekia nė 10% visų Lietuvos gyventojų. Iš tikrųjų, dabar rusų Lietuvoje priskaitoma net iki 400.000, kas sudaro apie 14% visų Lietuvos gyventojų. Lietuviai tremtiniai Sibire yra paskirti sunaikinimui, o atkeliami rusai į Lietuvą — kolonizacijai, tad vienų padėties lyginti su kitų, kaip autorė bando (32 psl.), neįmanoma.

V. Čižiūnas prabėgomis apžvelgia varpininkų tautinę ideologiją nuo "Aušros" iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo laikų.

Dr. J. Pajaujo, Dr. J. Gimbuto, J. Audėno, H. Blazo ir Dr. J. Puzino memorialinis apie Steponą Kairį straipsnių rinkinys, kuriame J. Audėnas kaltina krikščionis demokratus, kad jie po karo "beatodairiškai siekė paveržti VLIKo pirmininkavimą" (73 psl.). Bet juk tai buvo padaryta demokratiniu būdu, dauguma balsų išrenkant VLIKo pirmininku prel. M. Krupavičių.

Tikrai vertingas yra J. Audėno straipsnis "Artojo būklė kolchoze" dokumentuotomis statistikomis ir nušviečiąs lietuvio kolūkiečio padėtį. M. Mackevičius kritiškai vertina A. Merkelio parašytą A. Smetonos monografiją ir paties A. Smetonos veiklą. Ir N. E. Sūdūvio parašyta knyga "Vienų vieni" "Fragmentuotos rezistencijos veikalas" apibūdinta, kaip pasižyminti "ne vien proporcijos sutrikimu, bet ir faktų nutylėjimu, pusfakčių pabrėžimu ir įtartinai sąmoningu šališkumu" (151-52 psl.).

Algirdas T. Antanaitis antrine antrašte straipsnyje "Algimanto Mackaus poezijos pagrindiniai motyvai" duoda jaunosios kartos poeto kūrybos apibūdinimą. T. Blazas humoreskoje "Keturi antagonistai" aprašo Kazio Binkio, Juozo Herbačiausko, Balio Sruogos ir Juozo Tumo-Vaižganto susitikimą.

Apžvalgoje M. Mackevičienės-Šleževičiūtės, Dr. Vinco Tercijono ir Henriko Blazo trumpi nekrologai, Dr. K. Karvelio "Lietuvybės spinduliai iš anapus", ir kiti mūsų gyvenimo įvykiai.

VARPAS, neperiodinis leidinys, Nr. 6, 1965 — 76 leidimo metai. Leidžia Varpininkų Filisterių Draugija (168 psl.). Pasirodė 1965 metų gale, o skaitytojus pasiekė kitų metų pradžioje.

Pr. P.

NAUJI TĖVYNĖS SARGO BENDRADARBIAI

Prof. Dr. Antanas Kučas, istorikas, pedagogas. Tyrinėja Amerikos lietuvių praeities gyvenimą ir yra parašęs sekančius tos srities veikalus: Šv. Petro parapijos Bostone istorija, L.R.K. Susivienijimo istorija, Kun. Antanas Staniukynas, Shenandoah Lietuvių Šv. Jurgio parapijos istorija. Yra vyriausias redaktorius baigiamos ruošti Amerikos lietuvių istorijos. Rašo lietuvių spaudoje istoriniais ir kitais klausimais. Nuo 1947 m. Scrantono Universitete dėsto istoriją ir naująsias kalbas.

TURINYS

Domas Jasaitis, Lietuvos nepriklausomybės atstatymas ir jos netekimas 1
Pirmojo "Tėvynės Sargo" redaktoriaus atsiminimai 21
J. Žalys, Koks yra rusas 34
A. Gražiūnas, Nacinė Lietuvos okupacija 50

RYŠKIEJI VEIDAI

Vyskupas Vincentas Brizgys — *Domas Jasaitis* 77
M. Galdikienės sukaktis — *O. Labanauskaitė* 81

ĮVYKIAI IR MINTYS

Lietuvos laisvinimo bare

Stasys Lušys, Lietuvių politinių grupių antrasis apjungimas Lietuvos išlaisvinimo darbui 84
Algirdas Budreckis, Žygis į Jungtines Tautas 96
St. Dzikas, Ryšių su Lietuva klausimu 106
Algirdas Budreckis, Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongreso politinis aspektas 117
Dideli žingsniai šalia kelio (*KLI*) 127

Krikščionių demokratų eilėse

Memorandumas Lietuvos laisvės reikalu 133
Laiškai dėl Vatikano pašto ženklų 133
Išsiskyrė iš gyvųjų tarpo 134
Clevelandiečiai pagerbė prel. M. Krupavičių 134
Europos Krikščionių Demokratų Sąjungos Kongresas 135

Ties knyga pasilenkus

Antanas Kučas, Daugiakalbė knyga apie Baltiją 136
Stasys Lušys, Vienų vieni 140
Pr. P., Naujas Varpas 143
Nauji Tėvynės Sargo bendradarbiai 144

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Baltic Exiles Continue Struggle for Freedom, by Rt. Rev. Msgr. John Balkunas. Reprinted from The Ukrainian Quarterly, Vol. XXII, No. 2, 1966. 8 pusl.

Kun. Dr. J. Bičiūnas, **Pirmieji Jėzuitai Vilniuje.** Atspaudas iš Tautos Praeities II t. 2 kn. Roma, 1965 m. 32 pusl.

A Survey of Development in Captive Lithuania in 1963-1964, by Vytautas Vaitiekūnas. Published by the Committee for a Free Lithuania, New York, 142 pusl.

Alp(LKA) 1745
1966, Nr.1

90.743113